

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

KORUMA SORUMLULUĞU İLKESİNİN EKONOMİ POLİTİĞİ

Mehmet AKTAŞ

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

KORUMA SORUMLULUĞU İLKESİNİN EKONOMİ POLİTİĞİ

Mehmet AKTAŞ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2022

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

07/09/2022

Mehmet AKTAŞ

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Ali Murat ÖZDEMİR** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Mehmet AKTAŞ

TEŞEKKÜR

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca bana ilham kaynağı olan, bilgi birikimime ve kültürüme büyük katkı sağlayan, tez yazım sürecimde bilimsel bilgi ve tecrübesiyle beni yönlendiren, büyük bir sabır ve şefkatle her türlü desteğini yanımda hissettiğim saygıdeğer danışmanım sayın Prof. Dr. Ali Murat Özdemir'e sonsuz minnetimle teşekkür ederim.

Ayrıca savunma sınavımda bana fikirleriyle yön veren değerli hocalarım sayın Dr. Öğretim Üyesi Muammer Ketizmen ile sayın Doç. Dr. Hamdi Gökçe Zabunoğlu'na; tez yazım sürecinde değerli desteklerini sunan dostlarım Arş. Gör. Figen Çelik ile Dr. Mustafa Çağrı Ayalp'e çok teşekkür ederim.

Dostum, ağabeyim, lisans döneminde sınıf arkadaşım, zor zamanlarımda dert ortağım olan sevgili Barış Burçin Demir'e tez yazım sürecimdeki desteği için çok teşekkür ederim.

Tez yazım sürecinde bana yardımcı olan, yarenlik eden, duygusal tüm desteğini veren can yoldaşım, dostum ve eşim Elif Aktaş'a sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

AKTAŞ, Mehmet. *Koruma Sorumluluğu İlkesinin Ekonomi Politikası*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2022.

Uluslararası güç ilişkileri çerçevesinde uluslararası hukuk da şekillenmektedir. Bu şekillenme sonucunda yeni hukuki söylemler ortaya çıkmıştır. Bu sebeple uluslararası güç ilişkilerinin bizzat açıklayıcı uluslararası hukuk değildir. Uluslararası güç ilişkilerinin 2000 sonrası uygulamasında kullanılan hukuki söylemler insani müdahalenin koruma sorumluluğuna dönüşmesine sebebiyet vermiştir. Geçmişte devletlerin iç işlerinde sınırsız egemenlik sahibi olduğu görüşü terk edilmiş, yerine uluslararası sisteme uyum sağlayamayan devletlerin yaşadığı iç problemlerin giderilmesi söylemiyle koruma sorumluluğu adı verilen uluslararası müdahale yöntemi ortaya çıkmıştır. Uluslararası hukuk ve koruma sorumluluğunun ekonomi politikası tez içerisinde incelenecektir.

Anahtar Sözcükler

Ekonomi politik, Haklı savaş, İnsani Müdahale, Koruma sorumluluğu

ABSTRACT

AKTAŞ, Mehmet. *Political Economy of Responsibility to Protect Principle*, Master Thesis, Ankara, 2022.

International law transforms as well within the scope of international power relations. As a result of this transformation, a new legal discourse has taken shape. This is why, the international law does not define international power relations. The legal discourse that was utilized in international power relations after the 2000s has caused the humanitarian intervention to turn into a responsibility to protect. The idea that countries had unlimited sovereignty in regards to their inner affairs had been abandoned and instead, the countries which couldn't meet the requirements of the international system have been subjected to an international intervention called the responsibility to protect, on the grounds of ceasing internal disturbances. International law and the political economy of responsibility to protect principle will be discussed within the thesis.

Keywords

Political economy , Just war, Humanitarian intervention, Responsibility to Protect Principle

İÇİNDEKİLER

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	i
ETİK BEYAN	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM :HAKİM ULUSLARARASI HUKUK SÖYLEMLERİNDE İNSANİ MÜDAHALE KAVRAMI.....	5
1.1. SAVAŞIN MEŞRULAŞTIRILMASI ARAÇLARINDAN HAKLI SAVAŞ TEORİLERİNE GENEL BAKIŞ	5
1.2. HAKİM ULUSLARARASI HUKUK TEORİLERİNDE İNSANİ MÜDAHALE KAVRAMINA BAKIŞ	11
1.2.1. İngiliz Okulu'nun Genel Özellikleri ve Dayanımcılık.....	13
1.2.2. İngiliz Okulu ve Çoğulculuk	18
1.2.3. Uluslararası Etik Teori.....	19
1.2.4. Postyapısalcılık	26
1.2.5. Postkolonyal Çalışmalar İçinden Bir Topluluk: TWAIL.....	30
1.2.6. Realizm	34
2.BÖLÜM :KORUMA SORUMLULUĞU İLKESİNE EKONOMİ POLİTİK YAKLAŞIM	38
2.1. HUKUK VE ULUSLARARASI HUKUKUN TARİHSEL MADDECİ METOTLA YORUMU	40
2.2. KLASİK EMPERYALİST DÖNEMDE İNSANİ MÜDAHALE	47

2.3. 1945-1990 ARASI DÖNEMDE İNSANİ MÜDAHALE.....	52
2.4. İNSANİ MÜDAHALE HAKKININ KORUMA SORUMLULUĞU İLKESİNE DÖNÜŞÜMÜ.....	60
2.4.1. Neoliberalizmin Ortaya Çıkışı.....	60
2.4.2. Kolektif Emperyalist Pratiklerde Dönüşüm	62
2.4.3. Yönetişim.....	66
2.4.4. Uyum Sağlayamayanlara Karşı İkinci Adım: Silahlı Müdahale	72
2.4.4.1. 1990 Sonrası İnsani Müdahale Doktrininin Yeniden Şekillenmesi	74
2.4.4.2. 2000'ler, Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu ile Koruma Sorumluluğuna Geçiş	76
2.4.4.3. Koruma Sorumluluğunun İlkeleri	79
2.4.4.4. 2011 Libya Müdahalesi	83
2.4.4.5. Libya'nın Devlet Yapısı	84
2.4.4.6. Müdahaleye Yol Açan Süreçler	85
SONUÇ	91
KAYNAKÇA.....	95
EK 1. ORİJİNALLİK RAPORU	106
EK 2. ETİK KOMİSYON MUAFİYET FORMU	108

GİRİŞ

Uluslararası hukuk, bir yaklaşıma göre hukuk dallarının en yenilerinden birini oluşturmaktadır (Demirli & Özdemir, 2019). Bu kapsamda uluslararası hukuk, kapitalist devletin tüzel kişiliğinin hükümdarın kişiliğinden ayrılması ve devletlerin uluslararası arenada hak sahibi kişilikler olarak belirlenmesi ile birlikte ilk örneklerini ortaya koymuştur (Özdemir vd., 2019). Uluslararası hukuk, çalışmamızda ele alınacağı üzere, kadiri mutlak, değişmez özü bulunan ve her zaman ileriye giden idealist bir yapı olarak görülmemiş, uluslararası hukukun tarihsel sürece göre üretim ilişkilerinin dönüşümüyle şekillenen yapısına dikkat çekilmiştir.

Çalışma bu kapsamda uluslararası hukuk alanında 21. Yüzyılla birlikte dolaşıma girmiş yeni kavramlardan biri olan koruma sorumluluğunun ortaya çıkmasına yol açan özgül koşulları, tarihsel süreçleri ele almıştır. Bu kapsamda savaşın sömürgecilik tarihi boyunca meşrulaştırma araçlarından biri olan insani müdahale kavramının tarihsel süreçteki dönüşümleri ele alınıp, 21. Yüzyılda insani müdahale hakkı kavramının devletlere sorumluluk yükleyen yeni çeşidi olan koruma sorumluluğuna evrilişi irdelenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda çalışma iki ana bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde tarihsel süreçte savaşın meşrulaştırılması araçlarından biri olan haklı savaş teorisi üzerinde durulmuş, tarihin çeşitli dönemlerinde savaşın hangi şartlar altında haklı olarak kabul edildiğine değinilmeye çalışılmış, insani müdahale ve koruma sorumluluğu ilkesinin haklı savaş teorilerinden biri olduğu üzerinde durulmuş ve özellikle sömürgeciliğin ortaya çıkışı ile birlikte haklı savaşın dönüşümü ve insani müdahale söyleminin ilk örneklerinin ortaya çıkışı incelenmiş, emperyalizmle birlikte insani müdahale kavramının son aşamasına geçişi üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümün ikinci kısmında uluslararası hukukta yer edinmiş hakim liberal söylemlerin insani müdahale ve koruma sorumluluğu yaklaşımı ele alınarak, bu akımların eleştirisi yapılmaya çalışılmıştır. Uluslararası hukukun insani müdahale ile en çok ilgilenen akımları incelenmiş, insani müdahaleyi bilimsel nesnesi edinmeyen akımlar çalışmamıza dahil edilmemiştir.

Özellikle hakim uluslararası hukuk teorilerinin ortaya koyduğu insani müdahale kavramı üzerinde durulmuş, bu kavramın incelenirken ortaya koyduğu boşluklar eleştirilmeye

çalışılmıştır. Hakim uluslararası hukuk teorilerinin liberal kökenleri, metodolojik bireyci yaklaşımları, devlet karşısında sivil toplumu yüceltmeleri ve devlet-sivil toplum çatışması ortaya koymaları gibi ortak özelliklerine değinilmeye çalışılmıştır. Birinci bölüm ikinci kısmının altında İngiliz Okulu, uluslararası etik teori, post-yapısalcılık ve realizmin insani müdahale kavramına yaklaşımı irdelenmeye ve eleştirilmeye çalışılmıştır. Hakim teorilerce insani müdahale, sürecin nedenin ortaya koymadan, insan haklarını ciddi biçimde ihlal eden ya da ihlaline neden olan devletlere bu insan haklarını önlemek amaçlı yapılan silahlı müdahale olarak tanımlanmıştır. Özellikle uluslararası etik teori ve İngiliz Okulu'nun dayanışmacı kanadı tarafından devlet egemenliğinin günümüzde aşıldığı, insan hakları ihlallerinde bulunan devletlere uluslararası hukukta başka devletlerin müdahale sorumluluğunun ortaya çıktığı ileri sürülmüş, bu kapsamda koruma sorumluluğu kavramı üretilmiştir. Ancak insan haklarının tarihsel sürece göre değişen yapısı, ortaya çıkma koşulları, insan haklarından ne anlaşılması gerektiği, insan hakları ihlallerinin neden ortaya çıktığı ile ilgili söylemsel boşluklar, çalışmanın ilk bölümünde eleştirilmiştir. Uluslararası etik teori insani müdahale kavramını Kantçı ödev ahlak teorisinden üretmiş, tüm dünyadaki insanların ve toplumların sahip olduğu liberal genel geçer ahlak anlayışının varlığı üzerinde durmuş, bu kozmopolitan ahlak anlayışına ve değerlere karşı tutumlardaki devletlere gerektiğinde çeşitli şartlar altında insani müdahalede bulunulabileceğine değinmiştir. Post-yapısalcı teori ise iktidarın doğası eleştirisi ile insani müdahale kavramını iktidarın yeniden kendini üretim biçimi olarak görmüş, bu kapsamda insani müdahale kavramına iktidar eleştirisi üzerinden yaklaşmış, post-yapısalcılık altında post-kolonyal çalışmalarla birlikte emperyalizm kavramı üzerinde durmadan birtakım eleştiriler sunmaya çalışmıştır. Post-yapısalcı teorinin alt başlığında TWAIL (Uluslararası hukuka Üçüncü Dünya yaklaşımları) üzerinde durulmuş, kültür farklılıkları nedeniyle Batı'nın Doğu'ya karşı uluslararası hukuku kullanma biçimini eleştiren TWAIL'in post-yapısalcı teoriden köklerini alması nedeniyle insani müdahale kavramına yaklaşımı incelenmiştir. Son olarak realizmin insani müdahale kavramına yaklaşımı incelenmiş, realizmin devletleri insani özellikler gösteren ve hırs peşinde koşan failer olarak gördüğüne değinilmiş ve bu kapsamda insani müdahalenin devletlerin çıkarları çerçevesinde kullandığı yöntem olduğu gösterilmiştir.

İkinci bölümde ise insani müdahalenin uluslararası hukukun ilk ortaya çıktığı dönemlerden itibaren incelenmesi yapılarak, emperyalizmle olan ilişkisi nedeniyle

emperyalizmin dönemsel evrelerine odaklanılmış ve bu dönemler çerçevesinde şekillenen insani müdahale kavramına değinilmiştir. Tarihsel süreçte 1990'lı yıllardan sonraki döneme denk düşen emperyalizmin son hali üzerinde ayrıntılı analizde bulunulmuş ve kolektif emperyalizmin uluslararası hukuku yorumlama ve şekillendirme biçimlerinden biri olan koruma sorumluluğunun ana ilkeleri üzerinde durulmuştur

Emperyalizm, emperyalizm tarafından şekillenen uluslararası hukuk, bu uluslararası hukuk çerçevesinde meşrulaştırılan insani müdahale kavramı ve insani müdahale kavramının son evresi koruma sorumluluğu çalışmanın kavramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Özellikle post-yapısalcılık ve realist hukuk teorisi tarafından ortaya konulan emperyalizm kavramı ikinci bölümde eleştirilmiştir.

İkinci bölümde emperyalizm çalışmada bir devletin iktidar ve güç hırsıyla, kendisine benzemeyen, farklı kültürü paylaşan devleti sömürmek amaçlı müdahale etmesi olarak görülmemiştir. Emperyalizmin ekonomi politik temeli üzerinde durulmuştur. Emperyalizmin kapitalizmin üretmiş olduğu şiddet olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışma boyunca emperyalizm kavramından, kapitalizmin getirmiş olduğu eşitsiz coğrafi gelişim, bu coğrafya içerisindeki dikey ve yatay sömür ilişkilerinin oluşturmuş olduğu sömürünün devamını sağlayan her türlü açık veya gizli güç anlaşılmasıdır. Emperyalizmin öznesiz yapısına vurgu yapılmış, emperyalist faaliyetlerin uluslararası hukuku yorumlamadaki etkisi üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde insani müdahale kavramı açıklanmaya çalışılırken ekonomi politik yöntem kullanılmıştır. İnsan haklarının ne olduğu, döneme göre nasıl şekillendiği, uluslararası hukuk tarafından insan hakları söylemi ile özellikle neden 1990'lardan sonra müdahalelerin edildiği ortaya konulmaya çalışılmış, devletlerin iç karışıklıklara ve parçalanmasına yol açan süreçler incelenmeye çalışılmıştır. Özellikle emperyalizmin tarihsel süreçteki dönüşümleri incelenmeye çalışılarak emperyalizmin 1990'lı yıllardan itibaren son formu anlaşılmaya çalışılmış, insani müdahale hakkı kavramının koruma sorumluluğu ilkesine dönüşümü bu yönüyle incelenmeye alınmıştır. Özellikle sermayenin kolektif emperyalizm ile uluslararasılaşması ve aşırı birikimiyle birlikte birden çok devleti temsil eden ve birden çok devlete bağımlı yapısı üzerinde durulmuş, karın realize edildiği devletlerin bir blok halinde hareket etme tarzı üzerinde durularak sermayenin sınırsız genişlemesi karşısında yer alan devletlere yapılan açık ve gizli

müdahaleler emperyalist faaliyet olarak nitelendirilmiştir. Koruma sorumluluğu ilkesine yol açan süreçler, bu kapsamda açıklanmaya, uluslararası hukuktaki yerinin irdelenmesine ve koruma sorumluluğu ile ilgili uluslararası hukuk metinleri ortaya konmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde emperyalizm iki ana döneme ayrılmış, 1945 öncesi dönem klasik emperyalist dönem olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde emperyalizmin yapısı itibariyle insani müdahale söyleminin uluslararası hukukta içeriği ve uygulaması irdelenmiştir. 1945 sonrası dönemde sermayenin birden çok sermayenin karmaşık ağlar ile birden çok devlette temsili sonrasında uluslararası hukukun edinmiş olduğu nispeten barışçıl form ortaya konmaya çalışılmış, bu dönem kolektif emperyalizm olarak adlandırılmıştır. Özellikle 1991 yılına kadar emperyalizmin blok halinde müdahalesi Sovyetler Birliği'nin mevcut olduğu iki kutuplu dünyada mümkün olamamış, Üçüncü Dünya'nın görece serbest hareket etme kapasitesi üzerinde durulmuş, uluslararası hukukta biçimsel olarak devlet egemenliği ilkesinin dile getirildiği metinler irdelenmiştir. Birleşmiş Milletler, uluslararası askeri güç kullanımının tek meşru kaynağı olmuştur. 1991 sonrasında tek kutuplu dünya düzeni ve kolektif emperyalizmin dönüşümü ile birlikte insani müdahale kavramı uluslararası hukuk metinlerinde yer bulmaya başlamış, Birleşmiş Milletler'in dahili olmadan uluslararası örgütlerce insani müdahale söylemi altında askeri müdahalelerde bulunulmuştur. Çalışmada bu dönüşüme yol açan özgün şartlar incelemeye tabi tutulmuş, 1990'lı yıllardaki insani gerekçelerle yapılan silahlı müdahaleler irdelenmeye çalışılmıştır. Son olarak 2000 sonrasında insani müdahalenin bir hak olmaktan çıkıp koruma sorumluluğu kavramına dönüşmesi incelenmiş, koruma sorumluluğu kapsamında Libya'ya yapılan müdahale üzerinde durulmuştur. Tüm bu incelemeler ile uluslararası hukukun emperyalizmin dönemleri ve dönüşümü kapsamında uygulanması ve dilinin değişimi anlaşılmasına çalışılmıştır.

1.BÖLÜM :HAKİM ULUSLARARASI HUKUK SÖYLEMLERİNDE İNSANİ MÜDAHALE KAVRAMI

Özü itibariyle insani müdahale ve günümüzdeki haliyle koruma sorumluluğu, haklı savaş teorisinin dönemsel maddi şartları içerisinde şekillenmiş ve uygulanmış seküler modern halidir. Bu kapsamda tarihsel olarak koruma sorumluluğuna giden süreci anlamak için savaşın tarihin farklı dönemlerinde farklı üretim pratikleri içerisinde meşrulaştırılmasına bakmak, günümüz dönemindeki meşrulaştırmasının tinsel kökenlere dayanmadığını, tarihsel iyiye gidiş sürecinde şekillenmediğini, yalnızca son kertede üretim ilişkileriyle şekillenen tarihsel yapının getirdiği bir sonuç olduğunu kavramakta kolaylık sağlayabilecektir.

İnsani müdahale söylemi, haklı savaş teorilerinden birisidir. Özellikle sömürgecilik çağından itibaren insani müdahale söylemi Avrupalı düşünürler tarafından ortaya atılmış ve bugünküne yakın haliyle ortaya çıkmıştır. Koruma sorumluluğu ilkesi ise bu silsilenin son halkasıdır. Koruma sorumluluğuyla birlikte insani müdahale başka devletler tarafından bir hak olmaktan çıkmış, devletlere sorumluluk yükler hale gelmiştir. Uluslararası hukuk, devletlerin tüzel kişiliklerinin ortaya çıkışından itibaren ilk örneklerini vermeye başlamıştır (Demirli & Özdemir, 2019, s. 53-54). İktisadi-siyasi hayatın her dönüşümüyle birlikte yeniden yorumlanmış, yeni haklı savaş teorileri ortaya atılmıştır. Bu bakımdan tarihsel süreçte üretim ilişkilerinin dönüşümü sonucunda şekillenen haklı savaş teorisi ve bu teorilerden birisi olan insani müdahale söyleminin koruma sorumluluğuna geçişinin anlaşılabilmesi için haklı savaş kavramına bakmak gerekmiştir.

1.1. SAVAŞIN MEŞRULAŞTIRILMASI ARAÇLARINDAN HAKLI SAVAŞ TEORİLERİNE GENEL BAKIŞ

Tarihin çeşitli dönemlerinde tarihsel yapıya uygun olarak savaş gibi ağır sonuçları olan bir eylemin hakim sınıflarca devlet dolayımıyla meşrulaştırmak için üretilen haklı savaş nedenleri bulunmuştur. Savaşın haklılaştırılmaya ve meşrulaştırılmaya çalışılması, kandaş topluluklardan sonra devletlerin ve karmaşık toplumsal organizasyonların ortaya çıkmasıyla kendisini göstermiştir. Denilebilir ki savaş, tarihin her devrinde meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Bu meşrulaştırma haklı savaş teorisini tarihin çeşitli

dönemlerinde farklı biçimlerde şekillendirmiştir. Savaş, eski Asya göçebe topluluklarında, feodal dönemde ve kapitalizmin gelişiminin güçlendiği dönemde farklı gerekçelerle meşrulaştırılmıştır. Meşrulaştırma eylemi, savaştan asıl faydayı sağlayacak olan hakim sınıflarca, son kertede üretim ilişkilerine bağlanarak farklı tiplere bürünerek sağlanmıştır. Haklı savaşın bu nedenle tarih boyunca genel geçer bir özü ve teorisinin bulunmadığını söylemek mümkündür.

Söz gelimi eski Türk topluluklarında haklı savaş Orta Asya'nın coğrafi yapısına ve göçebe üretim tarzına da uygun olarak fetih-yağma ideolojisi çerçevesinde meşrulaştırılmıştır. Kağanın boy birliğini korumasında ve birliği yeniden üretmesinde etkili olan ideoloji fetih-yağma çerçevesinde dağıtılan ganimetin paylaşılmasında kendisini göstermiştir (Ögel, 2016, s. 156-160; Divitçioğlu, 2016a, s. 223-224 257; Hassan, 2015, s. 41, 120, 141, 147; Taşağıl, 2018a, s. 98, 110, 116, 123, 134). Bu açıdan Türklerde, hayatta kalmak ve göçebe üretim tarzının yeniden üretimini sağlamak amacıyla savaşı yücelten bir ideoloji gelişmiştir (Golden, 2018, s. 31). Savaşın meşruiyetini Kağan, bir boy beyinin sürekliliğini düzenlemesi ve boy içerisinde dağıtması gibi, yağmadan elde edilen ganimeti budun arasında dağıtmasıyla yapmıştır. Meşruiyetini yağma, ticaret yoluyla ele geçiren, kendini ispat eden kağanların çevresinde başka Türkçe konuşan budunlar kendiliğinden toplanma eğilimine girmişlerdir. Kendiliğinden toplanma eğilimi gibi meşruiyetini kaybeden kağanın çevresinden budunların dağılması, hatta Türk budun içerisinde boyların dahi kağanı terk etmesi çokça görülmüştür (Taşağıl, 2018a, 57, 112, 134, 151, 178, 219). Kutun kişiye sıkı sıkıya bağlı olmaması, kutun sonradan kaybedilebilmesi de (Taşağıl, 2018b, s. 206-207; Ögel, 2016, s. 183) göçebenin hayatta kalma mücadelesinde becerisini yitiren kağanın meşruiyetinin kaybedilmesinin bir göstergesidir. Savaş, toplum tarafından eski Türklerde ancak yağma ve yağmanın bölüşümü amacıyla gerçekleştirilebilmiştir. Bu kapsamda eski göçerlerin haklı savaş öğretisi, fetih, iktidar, yağma ve ticaret üzerine kuruludur¹.

Miladın başlarında Avrupa'da Roma'nın hakimiyet kurmasıyla birlikte toplumsal yapıya uygun olarak savaş göçer Türk toplumlarından farklı şekilde meşrulaştırılmıştır.

---

¹ Eski Türk toplumlarında savaş ve savaşın haklılaştırılmasına yönelik çıkarımlar Divitçioğlu'nun (2016a) ve Hassan'ın (2015) eserlerindeki anlatımlar üzerinden yapılmıştır.

“Savaşın haklı gerekçeleri üzerine düşünen Romalı filozof Çiçero ahlaklı bir devlet adamının eğer mümkünse savaşı önlemesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Savaşmanın haklılığı barışın devamlılığını sağlayan bir araç olduğu sürece geçerliliğini koruyacaktır. Cicero aynı zamanda hiçbir savaşın meşru bir otorite tarafından resmen ilan edilmeden haklı olmayacağını belirtmiştir” (İren, 2016, s. 85).

Cicero, yine savaşın adaletin sağlanması ve barış ortamının sağlanması için girilmesi gerektiğine inanmaktadır. Zorunlu hallerde savaşın mümkün olduğunu kabul etmektedir (Cicero, 2014). Cicero, Roma'nın egemenliği çerçevesinde genel olarak savaşmama seçeneğinin savaşa tercih edilebileceğini, savaş ilan edilecek ise de egemen tarafından ilan edilmesini bu görüşlerle desteklemiştir. Cicero'nun savaş konusundaki bu yaklaşımlarının sebebi Cicero döneminde Roma egemenliğinin etkin ve güçlü olmasında bulmak mümkündür, Cicero, Roma'nın genişleme politikaları kapsamında giriştiği savaşlara adalet temelinde haklılık atfetmiştir (Harrer, 1918, aktaran Demirbaş, 2017, s. 905). Cicero, döneminin şartlarından ayrı düşünmeden savaşı meşrulaştırmıştır

Teorik olarak Haklı savaş teriminin kullanılmaya başlanması ve teorileştirilmeye başlanması, en etkin olarak Avrupa Feodalizminin orta dönemlerine denk gelmiştir (İren & Gürkaynak, 2015, s. 166). Avrupa feodalizminin parçalı çok katmanlı yapısında haklı savaş gibi bir öğreti devlet egemenliği çerçevesinde ortaya konamamıştır. Feodal yapı içerisinde egemenlik bir devlette toplanmaktansa karmaşık hiyerarşik yapıda feodal beyler elinde toplanmıştır (Leo Huberman, 2016, 11-25). Bu feodal yapı nedeniyle bir üst yetke tarafından kamusal güç tek elde toplanamamış, bugünkü anlamda devlet tüzel kişiliği bulunmamıştır. Egemenliğin bu parçalı yapısı nedeniyle teorik üretim, Kilise tarafından gerçekleştirilmiş ve savaşın meşruiyetine ilişkin görüşler, kilise tarafından ortaya konmuştur (İren & Gürkaynak, 2015, s. 166).

Feodalizmde savaş değil, daha çok feodal beyler arasında kan davası bulunmaktadır. Ancak yine bile kan dökmek için meşru sebepler ileri sürülmek zorundadır. Savaş bugünkü anlamda uluslararası hukukun alanına girmemekte, (Demirli & Özdemir, 2019, s. 53-54) beyler arasındaki bir çeşit kanlı güç-sınıf mücadelesini oluşturmaktadır (Ozansü, 2014, s. 137-145). Feodal Avrupa'nın çok parçalı yapısı 8. Ve 9. Yüzyıllarda öylesine artmıştır ki bu dönemde özellikle toplumsal dağılmanın önlenmesi amacıyla

kilise aracılığıyla kan dökülmeyen barış günleri ya da savaşılmayan alanlar gibi özel düzenlemeler getirilmek zorunda kalmıştır (Bloch, 2015, s. 205; Ozansü, 2014, s. 172-175). Derebeylerin elinde dahi istediği şekilde savaş çıkarmayı önleyecek ve savaşın haklılaştırılmasını gerektirecek çeşitli kurallarla sınırlanmıştır. İşte Feodal Avrupa'nın bu çok parçalanmış egemenlik yapısı ve sürekli küçük çatışmaların bulunma hali, haklı savaş teorisinin bu dönemde din adamları ve filozoflar aracılığıyla kurumsallaşmaya iten etmendir. Özellikle 11. Yüzyıldan sonra kilise hukukçuları, sermayen hareketinin ve ticaretin artması ile birlikte sürekli çatışma halindeki Avrupa'nın kendi iç barışını sağlaması için haklı savaş teorisine oldukça kafa yormuşlardır.

Feodalizmde özü itibariyle feodal beyler arasında gerçekleşen silahlı mücadeleler, bugünkü uluslararası ilişkilerdeki gibi savaş olarak tanımlanamaz (Bloch, 2015). Sorunlar savaşmaktansa kan davası yoluyla çözüldü. Feodal dönemde savaş yerine bir haklılık mücadelesi ile çatışmalar gerçekleşmekte, adeta çatışmalar bir dava yerine geçmekteydi (Ozansü, 2014, s. 137-145). Haklı savaş teorisinin gelişimi, 13. Yüzyılda sermaye birikiminin ortaya çıkması ve şehirler arasında ticaretin gelişmesi ile birlikte ihtiyaçlar oranında artmıştır. Sermaye birikiminin ve ticaretin artması, Avrupa'daki sürekli çatışma haline ve parçalı egemenlik yapısına yeni gelişen sınıf açısından ciddi bir tepki oluşmasına neden olmuştur. 13. Yüzyılın önemli düşünürlerinden Aquinas savaşın haklı savaş kabul edilebilmesi için savaş kararının egemen bir otorite tarafından verilmesi, savaş için haklı sebebin bulunması ve müdahalede bulunan tarafın iyi niyetli olması gibi üç önemli unsura vurgu yapmıştır. Yazar kamusalıği bozanların gerektiğinde öldürülmesinin mümkün olduğunu ancak bunun da ancak kamusal bir otorite tarafından kararının alınabileceğini ileri sürmüştür (Ereker, 2004, s.11-13). İnsani müdahale söylemi, ilk olarak sömürgecilik döneminde Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Sömürge ülkelerde bulunan (sömürgeci) Hristiyanların hayatlarını kurtarma esasında işleyen insani müdahale, bu kapsamda haklı savaş teorisinin bir alt türü olarak düşünülebilir.

Sermayenin birikimi, burjuvanın gelişimi, mutlakiyetçi devletin doğuşu ile birlikte haklı savaş kavramını geliştiren kuramcılar 19. Yüzyıla kadar tedricen kiliseden seküler filozoflara kaymış, haklı savaş kavramı dini bir konu olmaktan çok yeni yeni doğmaya başlayan uluslararası hukuk bilimi altında incelenmeye başlanmıştır. Artık egemenlik tekelinin merkezdeki krallara geçmesi ile birlikte savaş açma tekeli de yer değiştirmiştir.

Vitoria'nın yaşadığı çağda, özellikle yeni dünyanın keşfi, sermaye birikiminin hız kazanması ve yeni dünyaya yapılan seferlere kralların destek etmesi ile birlikte Hristiyanlığın savaşı yasaklayan söyleminde bir dönüşüm başlamıştır. Vitoria'ya göre savaşı haklı olarak açabilme yetkisine sahip kişiler tarım yapan, bu nedenle de uygar olan ülkelerde bulunan krallardır (Ereker, 2004, s.15). Yeni dünyada keşfedilen topraklarda yaşayan barbarlar akıl sahibi olsalar bile tarım yaparak doğayı değiştiremedikleri için hakları sınırlı varlıklardır. Dolayısıyla bu toplulukların haklı savaş ilan etme yetkisi yoktur. (Vitoria, 2017, aktaran Hoş, 2019, s. 120).

Doğal hukuk yaklaşımı özellikle feodallerin elinden egemenliğin tüzel kişiliği olan devlete ve bu devleti yönetme aracılığıyla krallara geçirmede etkili olmuştur. Önemli doğal hukuk düşünürlerinden Hugo Grotius (1583-1645), *De Jure Belli Ac Pacis* adlı eserinde savaş ve savaşın haklılığına değinmiştir. Grotius'a göre haklı savaş bir egemen devletin haklı olmayan davranışını cezalandırmak veya başka toplumların haklarına sahip çıkmak için yapılan savaştır. (Grotius, aktaran İren, 2016, s. 88). Grotius, savaşmanın doğa yasına uygun olduğunu düşünmekte ve savaşı egemen eliyle gerçekleştirilirse doğal kabul etmektedir. Ancak savaşı doğal bulduğu kadar haklı ya da haksız olarak ayrıma da tabi tutmuştur. Topraklarını genişletme, başka toplumların çıkarınaymış gibi göstererek bunları boyunduruk altına alma, bağımsızlık mücadelesi veren bir halka yardım nedeniyle savaş açma gibi nedenler, haksız savaş olarak nitelendirilecektir (Ereker, 2004, s. 21). Grotius'un yaşadığı dönem itibariyle 30 Yıl Savaşları'nın Avrupa içerisindeki yıkıcı etkisinin görülmesi nedeniyle savaşı teorik olarak zorlaştırmaya çalışmış, haklı nedenlerin varlık gösterdiği sınırlı hallerde savaşın gerekliliğini ileri sürmüştür (Hoş, 2019, s. 130-131) Burjuvanın sınıfsal çıkarlarına uygun olan merkezileşmiş devlet, hukukun kodifikasyonu, savaşın feodal beyler arasında değil, meşru mutlak devlet arasında yürütülmesi gerekliliği, burjuvazinin ihtiyaç duyduğu azalmış parçalanmış yapı, kolay ticari hayatı sürdürme ihtiyacı, öngörülebilir vergi ve hukuki kurallar ihtiyacı gözetildiğinde, Grotius'un öğretisinin dönemine göre şekillendiği anlaşılmaktadır.

İkinci bölümde emperyalist dönemlerin tarihsel ve yapısal olarak ayrıma tutulması ve ayırıcı özellikleri üzerinde durulmuştur. Şimdilik kısa bir açıklama vermek gerekirse sermayenin mutlakiyetçi devlet içerisinde aşırı birikimi ile birlikte kendisini bir devlet

altında temsil edip, bayrak devleti kendi çıkarları için genişlemeye kullanması ile klasik emperyalist dönem ortaya çıkmıştır. Klasik emperyalist dönemin düşünürleri tarafından savaş ve işgal genel anlamda Avrupalı egemen devletler için haklı görülmüştür. Klasik emperyalist dönem öncesinde, özellikle İtalya'daki parçalı yapının son bulması ve İtalya'nın ulus devlet olması amacıyla çaba harcayan Machievelli, çağının ötesinde birtakım görüşler sunmayı başarmıştır. Machievelli için en öncelikli mesele devletin ve ulusun savunulmasıdır. Ulus devletin devamlılığı için ister kötü amaçlarla, ister ise iyi amaçlarla olsun prens savaşıma hakkına sahiptir (Ereker, 2004, s. 23-24).

20. Yüzyıl ile birlikte, 1990'lara kadar haklı savaş teorisi ve kavramı, İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıcılığı ve çok kutuplu dünya düzeni nedeniyle uluslararası hukukta yasaklanmıştır. Savaşın meşrulaştırması için haklılaştırılması 21. Yüzyıla girişin özgül şartları altında yeniden keşfedilmeye başlanmıştır. 21. Yüzyıla birlikte haklı savaş öğretisinin gelişimi kapitalizmin sermaye birikiminin kolektif emperyalizmi ortaya çıkarması ile eski teorilerin yeniden keşfedilerek dönüştürülmesi yönünde olmuştur. Günümüz uluslararası hukuku çerçevesinde değerlendirilecek bir haklı savaş öğretisinin oluşumu için devletlerin tüzel kişiliğinin oluşması ve hükümdarın kişiliğinden bu tüzel kişiliğin ayrılması gerekmiştir (Özdemir vd., 2019, s. 51-52, 66). Genişleyen kapitalizmle birlikte toplum yalnızca ulusal sınırlar içinde kalmamış, karmaşık ağsal yapılar içerisinde uluslararası toplum da oluşmaya başlamıştır. Bu bakımdan savaş çıkaranlar savaşın meşruiyetini yalnızca kendi devletleri içerisinde değil, uluslararası toplum içinde de sağlamak yükü altına girmişlerdir. Aşağıda anlatılacağı üzere emperyalizmin formlarının değişmesi, uluslararası güç ilişkilerinin farklılaşması, farklı toplumsal ve iktisadi yapıların ortaya çıkması ile birlikte haklı savaş öğretisi de farklı iddialar üretmiş ve uygulamaya koymuştur.

Giriş bölümünde de bahsedildiği üzere uluslararası hukuk tarihin başlangıcından beri var olan bir hukuk alanı değildir. Ortaya çıktıktan sonra da aynı şekilde değişmez ilkelere dönüşmemektedir. Bu kapsamda kapitalist üretim ilişkilerin ortaya çıkması ve uluslararası hukukun filizlenmesinden sonra uluslararası hukuk, değişen toplumsal yapıya ve dünya düzenine göre değişen formlar sergiledi ve büyük uzlaşmalar döneminde (uzlaşmalar güçle de kurulabilir, rızayla da) büyük haklılaştırma söylemlerinde bulundu. Bu kapsamda çalışmanın konusu uluslararası hukukta koruma sorumluluğu haklı savaş söylemlerinden

biri olan insani müdahale söyleminin uluslararası güç ilişkilerinin geldiği son noktada ortaya çıkan son formlarından birisi kabul edilebilir. Diğer yandan insani müdahale söylemi geçmişteki uzun sömürgecilik dönemi uygulamalarından destek almaktadır. Koruma sorumluluğuna giden süreçte uluslararası ilişkilerde devletler, başka devletlerin topraklarına karşı işgal veya silahlı müdahale gerçekleştirdiklerinde, bu müdahaleyi meşrulaştırmak amacıyla insani nedenler ortaya koymuşlardır. İnsani müdahale ve günümüzdeki haliyle koruma sorumluluğu ilkesi, tüm bu anlatılanlar ışığında haklı savaş teorileridir. Koruma sorumluluğu özellikle 21. Yüzyılın önleyici meşru müdafaa ile birlikte uluslararası hukukta yeni yer edinen/edinmeye çalışan en önemli iki olgudan biridir. Koruma sorumluluğuna insani müdahalenin nasıl ve ne şekilde dönüştüğü, bu dönüşüme yol açan tarihsel süreçler ve buna yol açan özgül şartların incelenmesi, bu haklı savaş teorisinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

1.2. HAKİM ULUSLARARASI HUKUK TEORİLERİNDE İNSANİ MÜDAHALE KAVRAMINA BAKIŞ

Hakim liberal söylemlerin tümünün insani müdahaleye karşı yaklaşımının incelenmesi çalışma konusunu aşar bir niceliktedir. Bu nedenle çalışma içerisinde hakim söylemlerin tümü değil, özellikle insani müdahale konusunda özel ilgisi bulunanların incelenmesi ile yetinilmek zorunda kalınmıştır. Çalışma kapsamında realizm, İngiliz okulu, uluslararası etik teori ve postyapısalcı uluslararası hukuk teorisi, hakim söylemler arasından uluslararası hukukta insani müdahale kavramına gösterdikleri ilgi, bu ilgi kapsamında üretmiş oldukları içerik miktarı dikkate alınarak inceleme konusu edilmiş, bu teorilerden realizm, postyapısalcı teori, İngiliz Okulu içerisindeki çoğulcu teori uluslararası hukukta insani müdahale kavramına karşı getirmiş olduğu olumsuz; uluslararası etik teori ve İngiliz Okulu içerisindeki dayanışmacı teorinin olumlu bakış açıları sunulmaya çalışılmıştır.

Liberal söylemler altında yer alanlar, farklı birtakım bilimsel sunumlar içerisinde bulunsa da, tüm bu söylemlerin bulunduğu birtakım ortak noktalar bulunmaktadır. Hakim uluslararası hukuk söylemlerinin hepsi bu kapsamda öznel bir karakter sergileyip kuramlarını birey özne üzerinden kurgulamışlardır. Toplum genellikle öznel olarak özne temelli kurgulanmaktadır (Özdemir vd., 2019, s. 355). Bu kapsamda aşağıda inceleneceği üzere realizm devletleri insan gibi hareket eden varlıklar olarak görürken,

kozmpolitanizm uluslararası hukukta hak sujesi olarak tek tek insanların varlığını kabul etmekte ve bu insanların basit toplamı olarak uluslararası toplumu görmektedir. Yine hakim söylemler, insanların genel anlamda kimlikler oluşturup bu kimliklerle gruplara dahil olduğunu ve grupların toplumu ve uluslararası toplumu şekillendirdiğini savunmaktadırlar (Özdemir vd., 2019, s. 355). Postyapısalcı uluslararası hukuk teorisi dahi her ne kadar eleştirel bir yaklaşım olduğunu ileri sürse de, toplumları bireylerin kimlikleri üzerinden kurgulayarak birey merkezli toplum/iktidar mücadelesi teması ile liberalizm ile büyük benzerlikler ortaya koymaktadır. Yapısal teorilerden olduğu ileri sürülen realizm ile İngiliz Okulu dahi aşağıda inceleneceği üzere devleti ve uluslararası toplumu açıklamaya çalışırken bunları organizma fail gibi hırsları ve çıkarları peşinde koşan insan temeli üzerinden açıklama yoluna gitmekte ve uluslararası ilişkileri birey temelli oluşturmaktadır. Aşağıda incelenecek olan hakim uluslararası hukuk söylemlerinin tüm hepsi bu anlatımlar ışığında görüleceği üzere metodolojik bireycidir ve tüm uluslararası toplumu genel olarak bireylerin oluşturduğu basit toplam olarak algılama eğilimindedir (Özdemir vd., 2019, s. 357).

Anılan bu metodolojik bireyci perspektif nedeniyle hakim uluslararası hukuk söylemi içerisinde uluslararası ilişkiler, uluslararası toplumun ve hukukun oluşumu ve gelişimi üretim ilişkileri ve sınıf sömürsü bağlamında görülmeyerek, neden ve niçin var olduğu belirsiz güç ve iktidar mücadeleleri çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır (Jessop, 2008, s. 319). Bu kapsamda bireyin seçimlerine ve hırslarına göre şekillenen uluslararası toplumda (birey bazen devlet, bazen insan, bazen de birey gibi davranan iktidar olabilir) kaynağı liberal değerler üzerine kurulu insan hakları söylemini önemseme ve yüceltme, teorinin merkezine oturtma anlayışı genel olarak bulunmaktadır. Bu bireyci yaklaşım, hakim uluslararası teorilerde devleti ve toplumu tanımlarken liberal devletin verili olarak doğruluğu ve tarihin hiçbir devrinde değişmezliği ilkesi çerçevesinde devleti toplum karşısında, topluma rağmen toplumun mücadele ettiği bir yapı üzerinden kurgulamaktadır.

Tüm bu açıklamalar ışığında hakim uluslararası hukuk söylemi sivil toplum (ve bunun oluşturduğu gruplar) temelli, baskı ve lobıcilikle şekillenen bir devlet iktidarı kurgulamaktadır (Özdemir vd., 2019, s. 391). Hakim söyleminin tamamında sınıf ve sınıf iktidarı tamamen görmezden gelinir (Marks, 2008). Hırs, mücadele, kazanma gücü

biyolojik insanın temeli olarak kurgulanır ve bu kurgu doğrudan uluslararası güç ilişkilerinin temeli olarak görülür (Mieville, 2006, 19-25). Anılan teoriler kültüre ve kültürel farklılıklara genel anlamda savaşların ve mücadelelerin kökeni olarak bakar. Hakim uluslararası hukuk söylemi ekonomi politik yaklaşıma ise ekonomik indirgemeci eleştirisinde bulunur (Özdemir vd., 2019).

1.2.1. İngiliz Okulu'nun Genel Özellikleri ve Dayanımcılık

“İngiliz okulunun temel iddiası, egemen devletlerin bir toplum oluşturduğudur; fakat bu anarşik bir toplumdur çünkü devletler, kendilerini küresel kurallara uymaya zorlayabilecek daha yüksek bir güç tekeline boyun eğmez. Devletlerin egemen eşitlerden oluşan bir toplum yaratmadaki başarısı küresel siyasetin en ilgi çekici boyutlarından birisi olarak kabul edilir” (Linklater, 2019 s. 123).

İngiliz Okulu da realistler gibi uluslararası güç ilişkileri, devletlerin doğası, uluslararası anarşi ve güvenlik konuları üzerinde durmuşlardır. Bu kapsamda İngiliz okulunun homojen bir topluluk olduğu söylenemez. Realistlerden farklı olarak İngiliz Okulu şiddetin ve devletlerin kötü doğasını kabul etmekle birlikte, uluslararası toplumun bir şekilde ortak bir değerde buluşup ortak değerler üretebileceğini, uluslararası oydaşmanın olabileceğini savunmuşlardır (Linklater, 2019 s. 125). Realistlerde bu düşünce uluslararası büyük güçlerin birbirlerine karşı tehditleri ile birbirlerini sınırlaması şeklinde gerçekleşirken İngiliz Okulu konuya farklı yaklaşmıştır. Uluslararası toplumun özünün her zaman anarşiye kayabileceği yönlü düşüncesi ve bu anarşiyi önleme amacı İngiliz Okulu'nun temel ilgi alanını oluşturmaktadır. İngiliz Okuluna tabi düşünürler, realistlerin uluslararası anarşi üzerindeki görüşlerini önemserken, evrensel insan hakları kültürü, insani müdahale gibi uluslararası toplumu bir arada tutmaya yarayacak kozmopolitan değerlere de önem vermişlerdir. Bu bakımdan İngiliz Okulu, realizmle ütopyacılar arasında bir uzlaşma görevi görmüştür (Ağkaya, 2016, s. 1079). Bu kapsamda İngiliz okulu realizmi de yadsımayarak uluslararası anarşik karakterli toplumun nasıl bir arada yaşama duygusuyla dengede tutulacağı üzerinde durmuştur (Devlen & Özdamar, 2010). Realizmden farklı olarak teori, uluslararası hukukun anarşik yapısını incelemek dışında anarşiden korumayı amaçlayıp uluslararası hukuka iyileştirici rol biçmiştir.

İngiliz Okulu, anarşi, uluslararası toplumun düzeni, güç ilişkileri, uluslararası denge kavramları üzerinde dururken kozmopolitanizm, realizm gibi çeşitli teorileri içerisinde

barındırmakla teori niteliğinden çok aşağıda inceleneceği üzere TWAIL gibi bir yaklaşım niteliğiyle ön plana çıkmaktadır. İnsani müdahale kavramına İngiliz Okulu içerisinde yer alan iki farklı yaklaşımdan dayanışmacılar ile çoğulcular arasında da ciddi farklı görüşler bulunmaktadır.

İngiliz Okulunun Dayanışmacılık kolu kaynağını liberal ve kozmopolitan söylem üzerinden almaktadır (Devlen & Özdamar, 2010, s. 55). Uluslararası toplum açısından odaklandıkları esas mesele, çoğulcularda olduğu gibi uluslararası toplumun düzenidir. Çoğulcu yaklaşımla benzer olarak durdukları nokta uluslararası toplumun anarşik bir yapıda olduğu ve uluslararası düzeninin sağlanması hususunda uluslararası güç dengesinin neye göre sağlanacağıdır. Anarşi üzerinde durup, anarşik yapıya kaymaya meyilli uluslararası toplumun dengede nasıl duracağı üzerine çoğulcularla aynı şekilde yaklaşmış olsalar da, anarşinin önlenmesindeki çözüm önerileri çoğulcular ile dayanışmacılar arasında farklılık göstermektedir. Dayanışmacı okulun uluslararası toplumun düzeni ve dengesinin sağlanması için gerekli gördükleri husus, uluslararası ilişkilerde ortak insani değerler ve iş birliği oluşturma yoluna gitmektir (İren, 2016, s. 5). Bu ortak insani değerler ise bireyin liberal haklarına yönelen ortak bir insan hakları kuramının tüm dünyaca benimsenmesi yoluyla gerçekleştirilecektir. Yine dayanışmacılık, kaynağını liberal söylemin devlet ve devlete karşı hakları için mücadele eden sivil toplum karşıtlığı kavramından alarak, uluslararası toplumda insan bireyin suje olarak kabul edilmesi gerekliliği görüşüyle çoğulculardan ayrılmaktadır.

Dayanışmacılığa göre insan hakları kavramının uluslararası hukukta yer edinmesinin sebebi insanlığın geçirmiş olduğu acılardan ders alması ve bu aldığı derslerden sonuç çıkarmasıdır. Bu perspektiften yazan yazarlara göre insanlığa karşı yapılan zulümler, Soğuk Savaş döneminde insan hakları ihlallerine karşı dönemin uluslararası yapısı, Soğuk Savaş sonrasında uluslararası düzen ve adalet duygularında yaşanan dönüşümler Batının insan hakları konusunda bu kötü örneklerden ders alarak gelişmesine neden olmuştur (Elçi, 2022, s. 10). Ancak Batı'yı insan hakları konusunda takip edemeyen Doğu toplumları ve devletleri, insan hakları ihlallerini gerçekleştirmeye devam etmektedir. Bu da Batı dışında, insan haklarına saygısı olmayan, uluslararası toplum açısından tehlike oluşturan ve iyi yönetilemeyen birçok başarısız devletin oluşmasına neden olmuştur. Bu başarısız devletler kendi içerisinde insan hakları ihlallerinde bulunarak yalnızca kendi iç

yapısında istikrarsızlığa neden olmamış, bölgesel ve uluslararası istikrarın da bozulmasına sebebiyet vermiştir. Bu durum küreselleşen, sınırların kalktığı ve kültürlerin eşitlendiği dünyaya git gide daha fazla zarar vermeye başlamıştır. Batı'nın bu istikrarsız bölgelere yatırım yapamaması giderek bu bölgelerin daha fazla geri kalmasına neden olmuş, tüm dünyadaki insani gelişmeyi bu nedenle olumsuz bir şekilde frenlemeye başlamıştır (İren, 2016, s. 24).

Görüleceği üzere dayanışmacıların uluslararası hukuk ve insan hakları konusundaki görüşleri Avrupa Merkezidir.² Dayanışmacılar Batının doğudan üstün yönlerine liberal perspektiften bakarak gönderme yapmış ve Batı dışında kalan dünyanın uluslararası arenada batı değerlerini benimsememesi uluslararası toplum açısından tehdit olarak görülmüştür. Liberal demokratik devletler, uluslararası toplumun saygın ve aynı zamanda meşru üyesi olarak kabul edilmişlerdir. (Apralier, 2018, s. 256). Dayanışmacılar tarafından devletlerin kalkınmasının önemi arka plana atılmış, serbest piyasa ekonomisi ve batı demokrasisi dogmatik olarak iyi kabul edilmiştir.

Dayanışmacılığın temellerine oturduğu insan haklarına göre insanlık uzun yüzyıllar boyunca bugün liberal dünyadaki haklarını elde edebilmek için otoriteye karşı mücadele etmiştir. Bu otorite kimi zaman kilise olmuş, kimi zaman devlet olmuş, kimi zaman da feodal bey olmuştur (İren, 2016, s. 33). Az önce de değinildiği üzere hakim uluslararası ilişkiler söyleminin temelini oluşturan toplum-devlet karşıtlığı ve toplumun devlete karşı hak arayışı için mücadele etmesi mantığı dayanışmacılar için de geçerlidir. Dayanışmacılığın dayandığı insan haklarının kökenini 16. Yüzyılda kaynağını bulmaya başlayan doğal haklar oluşturmaktadır (Devlen & Özdamar, s. 55). Doğal haklar, insanlık tarafından doğumla elde edilen, insanın insan olması nedeniyle elde ettiği ileri sürülen haklardır. Bu kapsamda doğal hakların içerisine genel olarak ekonomik ve sosyal haklar dahil edilmemiştir. Doğal hakların ortaya çıkmasına sebebiyet veren etken de kilisenin Orta Çağ'da uyguladığı baskıcı yapıya karşı insanların baş kaldırması ve mücadelesidir (İren, 206, s. 49). Doğal haklar dayanışmacılıkta ve diğer liberal görüşlerde insanlığın temelini teşkil eden ve bireylerin toplum oluşmadan önce dahi doğuştan verili kabul edilip

---

² Amin (2021) Avrupa Merkezci ideolojinin ortaya çıkışının kapitalizmiyle birlikte olduğunu belirtmektedir. Kapitalizmin zorunlu olarak eşitsiz gelişim doğurduğunu (2018), merkez ve çevrenin bu kapsamda eşitsiz olarak geliştiğini, bu nedenle Avrupa merkezci ideolojinin öne sürdüğü evrensellik idealinin bu eşitsiz gelişme nedeniyle mümkün olmadığını ileri sürmekte ve eleştirmektedir (2021).

sahip oldukları iddia edilen haklardır. Bu haklar çerçevesinde insanlar ne olursa olsun liberal çerçevede eşit ve hür olarak kabul edilmiştir.

İnsanlık tarihindeki köklü değişmelerin sebebinin insanlığın sürekli devlete karşı giriştiği mücadelelerden kaynaklı gören dayanışmacılar, toplumsal sınıflar, sınıf mücadelesi, toplumu oluşturan yapı taşları, sömürü gibi konulara karşı ilgisizdir. Modern insan hakları tanımı ve bu insan haklarının içeriği ve yorumlanması, tarihin her döneminde aynı kabul edilir (Özdemir & Aykut, 2010, s. 25, 34, 36). İnsan hakları fikri Orta Çağ Avrupası'ndaki dinin yerini almıştır. İnsan hakları kendinden iyi olduğu için insanlık zaten bu yönde mücadele etmek zorundadır. Doğal hakların ortaya çıkışında Avrupa'da Orta Çağ boyunca bulunan hakim sınıflara ve bunların ideolojisine karşı ortaya çıkan genç burjuvazi sınıfının mücadelesi de bu bakımdan görmezden gelinmiştir. Doğal hakların ve dolayısıyla tüm liberal kozmopolitanların kabul ettiği eşitlik anlayışı, burjuvazinin feodal sınıfa ve kiliseye karşı başlatmış olduğu mücadeleden beslenen hukuk önünde soyut eşitlik kavramına eşdeğerdir. Doğal hakların söylemsel temeli, parçalanmış Orta Çağ Avrupa egemenliğinin oluşan ticari kapitalizme karşı duruşunda yatmaktadır. Hukuk önünde burjuvazinin verdiği mücadele sonucunda feodal sınıf ile diğer insanlar eşit sayılmış ve feodal sınıf yok edilmiştir (Ateş, 2016, s. 7, 66, 82-83). Bu kapsamda doğal hakların insan haklarına getirmiş olduğu eşitlik söylemi, yalnızca soyut eşitlikten oluşmaktadır, fırsat eşitliği, ekonomik eşitlik, kalkınma hakkı, sosyal haklar doğal haklar tarafından göz ardı edilmiştir (Özdemir vd., 2019, s. 88). Bugün dayanışmacılığın uluslararası hukukta benimsediği bireyci söylemin temelini de bu doğal haklar oluşturmaktadır. Dolayısıyla dayanışmacılık tarafından da uluslararası arenada insan hakları temelli ideolojiye dayanmış tek tipleştirilmiş devlet uluslararası sermayenin kendi sınıfsal eşitliğini sağlayarak sınırsız bir şekilde uluslararası alanda dolaşıma girmesini sağlayacak olan devlettir. Bu sebeple dayanışmacılık da uluslararası toplumda fırsat eşitliği, kalkınma hakkı, ekonomik ve sosyal eşitliği ikinci plana atmış durumdadır.

Batı dışında liberal insan haklarının gelişmemesinin sebebinin ise kültürel indirgemeci bir tutumla anlatmaya çalışan İngiliz Okulu'nun dayanışmacı kanadı İslam ve uzak doğu felsefesinin bireysel haklardan topluma ödev yükleyen yapısından kaynaklandığı tespitlerinde bulunmuşlardır (İren, 2016, s. 50-55). Kapitalizmin ortaya çıkışı ve gelişmesi aynı zamanda olmamış ve aynı olmamıştır. Emperyalizme karşı yüzyıllar

boyunca direnen ve kapitalizme Batının emperyalizmi gölgesinde farklı şekilde eklemlenen Doğu toplumlarının Batı demokrasisi ve insan haklarından farklı biçimlerde toplumsal uzlaşmalar ile toplumsallıklarını yeniden üretmeleri değişik yollardan anlaşılabilir.

Tarihin bir devrinde ortaya çıkan hiçbir ideolojinin nesnel dünyadan ayrı olarak düşünülmemesi gerekir (Althusser, 2014, s. 65) Bu kapsamda burjuvazinin gelişmesiyle paralel olarak ilerleyen doğal haklar söylemi değerlendirildiğinde ideolojinin tarihin çeşitli dönemlerinde ortaya çıkış temelleri daha anlaşılır olabilecektir.

Hakim uluslararası hukuk teorilerinin bugün insani müdahale ve koruma sorumluluğunda devlet egemenliği aşma konusundaki hukuki altyapı sorunu dayanışmacılar kanadında da yaşanmaktadır ve egemenliği aşmaya yönelik fikirler üretmektedirler. Bu minvalde çoğulcular daha çok realizm teorisine benzer bir yordam ile devlet egemenliğinin günümüz için anarşinin önlenmesi için gerekli olduğunu savunurken, dayanışmacılar ise uluslararası etik teori ile benzeşerek kozmopolitan fikirlere daha yakın olmuşlardır. Dayanışmacılara göre devlet vatandaşlarına insan haklarını (ancak yalnızca liberal manada insan haklarını) sağlamakla yükümlüdür, liberal manada insan haklarını sağlamayarak vatandaşa zulmeden devletin egemenliğinin meşruluğu da aşınacak ve bu devletin egemenliği ileri sürülerek müdahale önlenemeyecektir (İren, 2016, s. 103). Çoğulcuların aksine dayanışmacı insan hakları ve insani müdahale ile koruma sorumluluğu üstüne daha fazla düşmelidir. Bu kapsamda devletlerin liberal kozmopolitan evrensel ahlak değerlerine bağlanarak bir yekpare uluslararası toplum oluşturması gerektiğini savunulmuştur (Dunne & Wheeler, 1999). Dayanışmacılar, doğal olarak kozmopolitan değer olarak liberalizmin verili olduğunu düşündükleri ve uluslararası anarşinin yok edilebilmesi, bir uluslararası toplumun kurulabilmesi için bu liberal kozmopolitan değerlere uyulması gerektiğine inandıkları için, insani müdahale kavramına bazı şartlar altında sıcak bakmaktadırlar. (Wheeler, 2000)

Dayanışmacılar hala uluslararası toplumda anarşi halinin oluşmaması için devlet egemenliğinin önemli bir yeri olduğunu düşünmektedirler. İçişlerine karışmama ilkesi, uluslararası toplumu ayakta tutan önemli hukuki ilkelerden biridir. Ancak bazı insan hakları ihlalleri o derece yıkıcı boyuta ulaşır ki, bu durumda uluslararası düzenin sağlanması için içişlerine karışmama ilkesinden ve egemen eşit devlet ilkesinden feragat

edilebilir. Bu konuda insan hakları ve devlet egemenliği arasında bir denge kurulması gerektiğine inanılmaktadır (Vincen & Wilson, 1994, aktaran Linklater, 2019 s. 139). Yine de insan haklarının hangi aşamada silahlı mşdahale için uygun şekilde ağır olarak ihlal edildiği konusunda bir gşrşş birliği mevcut değildir. Ancak egemen devletlerin vatandaşlarına karşı liberal insan hakları yşnşnde bir koruma sorumluluğu olduğu konusunda uzlaşı mevcuttur (Evans, 2008, s. 36).

1.2.2. İngiliz Okulu ve oğulculuk

Uluslararası hukukta koruma sorumluluğuna eleştirel liberal perspektiften yaklaşanlar, eleştirel liberal olmayan akımlardan farklı olarak liberal uluslararası hukuk sisteminin birtakım aksaklıklar şrettiğini kabul etmekte ve saptamaktadırlar. Ancak bu yaklaşımı benimseyenler de birtakım iyileştirmelerle uluslararası hukuk dşeninin istenen pozisyona gelebileceğine genel olarak inanmakta ve mşcadelenin mevcut uluslararası hukuk sistemi içerisinde yapılması gerektiğini savunmaktadırlar. Uluslararası hukuktaki savaş hali bu perspektif içerisinden de patolojik bir durum olarak ele alınmakta ve iyi olan barış halinin karşısına yerleştirilmektedir (Özdemir, 2011, s. 103).

İngiliz Okulu'nu oluşturan ikinci kanat oğulculardır. oğulcular devlet egemenliğine ve içişlerine karışmama ilkesine yaptıkları vurgu ile birlikte koruma sorumluluğu İngiliz Okulu'nun koruma sorumluluğu ilkesinin karşısında yer alan grubu oluşturmuşlardır. oğulcular, uluslararası toplumun anarşik niteliğine vurgu yaparak her zaman için bu anarşide kurtulmanın hayırlı olacağı vurgusunu yapmışlardır. oğulculara gşe uluslararası dşeninin şekillenmesinde devlet egemenliği ve içişlerine karışmama gibi klasik ilkeler anahtar rol oynamaktadır. Devlet egemenliğini pozitif hukuk kapsamında yşcelten çoğulcular uluslararası toplumun ana belirleyenin realizme yaklaşarak bireyler ya da gruplar değil, devlet olduğu őszerinde durmuşlardır (İren, 2016, s. 5). Ancak bu anarşiden çıkış yollarının oydaşma ve karşılıklı saygı őszerinden şekillenmesi gerektiğini savunarak idealizm ve realizm arasında bir kşprş kurma gereği duymuşlardır.

Dayanışmacılar için hala devletlerin egemen eşitliği ve içişlerine karışmama ilkeleri, uluslararası sistemin anarşiye kaymaya meyilli yapısının önlenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. oğulcular, postyapısalcılara benzer biçimde toplumlara kşltşrel indirgemeci olarak yaklaşırlar. Dayanışmacılardan farklı olarak tek bir uluslararası

kozmpolitan toplum kurmaktansa, her ne kadar yanlış görülse ve farklı olsa dahi başka toplumların kültürüne ve yapısına saygı duyulması, bu kapsamda devletlerinin egemenliklerine küresel piyasanın işleyişine olumsuz etki yapmadığı sürece karışılmaması gerektiğini savunurlar. Devlet temelli kurguladıkları uluslararası toplumda hegemon devlet egemenliğinin aşındırılması halinde uluslararası sistemin anarşiye kayması riski üzerinde dururlar. Bu kapsamda liberal devletler, liberal olmayanları kendileri ile eşit olarak görüp onları anlamaya çalışmalı, o toplumların önceliklerini kabullenmeli, (Linklater, 2019, s. 137) gerekirse bu toplumlara yol göstermelidir. Aslında bu “yol gösterme” ediminin kendisi içerisinde ciddi çelişkiler içermektedir. Avrupa’nın ve değerlerinin üstünlüğünü ve bu üstünlüğün tanınmaması durumunda silahla terbiye etme hakkının tanınması “yol gösterme” edimine göre sağlanmaktadır.

1.2.3. Uluslararası Etik Teori

Hakim söylem içerisinde uluslararası etik teori olarak adlandırılan ve uluslararası sistem içerisinde Kantçı ödev ahlak yaklaşımıyla liberal kozmpolitan değerlerin uluslararası ilişkilerde etkin kılınmasını hedefleyen akım, uluslararası hukukta insani müdahale ve koruma sorumluluğu ilkelerine karşı önemli içerikler üretmiş, bu konu akımın ana meselelerinden biri olmuştur. Uluslararası etik teori, liberal değerlerin tüm insanlığın özü için iyi olduğunu kabul ederek bir uluslararası adalet teorisi oluşturmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda en çok üzerinde durdukları konu liberal insan hakları, insani müdahale, müdahale sonrası barış inşası (toplumları yeniden yapılandırma), uluslararası mülteci sorunları gibi konulardır (Kocaoğlu, 2018, s. 215). Kozmpolitanizm, bu teori içerisinde başat felsefi akımı oluşturmaktadır.

Kozmpolitan söylemin genel anlamda bir tanımı verebilmek zordur. Ancak kozmpolitan söylemin birtakım temellerinden yola çıkarak özelliklerini belirtmek mümkündür. Buna göre kozmpolitan söylemin ilgi odağı dünya toplumudur. Devletler ve devletler tarafından oluşturulan uluslararası örgütler, bu kapsamda kozmpolitan söylemin ilgi alanı dışına çıkmış, bireylerden oluşan dünya toplumunun karşısında önemsiz görülmüştür. Hükümet dışı uluslararası kuruluşlar sivil toplumun özgürlükler alanına dahil edilerek önemsenmiş ve faaliyet alanının devletlerle mücadelede genişletilmesi gereği savunulmuştur. Anılan bu nedenlerle iç işlerine karışmama, devlet

egemenliği, egemen eşitlik gibi uluslararası hukuk ilkeleri küreselleşme ve kozmopolitan ahlak karşısında ikinci plana bırakılmıştır (Özdemir, 2010, s. 268).

Kozmopolitan söylem, bu kapsamda uluslararası ekonomi politikle ilgilenmez, iktisadi siyasi uluslararası güç ilişkilerine odaklanmaz ve göz ardı eder. Bu söylem, verili kabul edilen bir ahlak anlayışı üzerinden liberal (günümüzde neoliberal) bazı evrensel ahlak yasaları üretir ve bu yasaları zamandan ve mekandan bağımsız olarak var kabul eder. İnsancıl güler yüzlü bir kapitalizme, kapitalizm ile tüm dünyanın ilerleyeceğine, üçüncü dünyadaki kötü şartların emperyalizm ya da küresel kapitalizmle bir ilgisi olmadığına (çoğu zaman bu ülkelerin iyi yönetilemediği ve iyi toplumlar olmadığına yapılan vurguyla) ve kapitalizmin iç gerilimlerinin çözülebileceğine inanır (Patnaik, 2000, aktaran Özdemir, 2010, s. 269).

“Kozmopolitan söylem ağırlıklı olarak küreselleşme, neoliberalizm, emperyalizm, küresel ölçekli sermaye ilişkisinin düzenlenmesi, uluslararası düzlemde hegemonyanın tesisinde ve krizinde uluslararası hukukun rolü, uluslararası örgütler hukuku, fikri mülkiyet hukuku, insan hakları hukuku gibi meselelerle ilgilenmekte; devletin öncelikli rolü, sosyalist ve kapitalist devletler ve veya sosyalist devletler arasındaki ilikilerin doğası, devletlerin egemenliği gibi konulara değinmemektedir... ...Kozmopolitan söylemin odak noktası dünya toplumunun kendisidir. Kozmopolitan söylem birey üzerinden ilerleyen ve dünyadaki tüm insanları kapsamayı ele alan bir anlatım içerisinden kendini üretir. Devletler kozmopolitan söylemde insanlığın bir bölümünü oluşturan hücreler niteliğindedir” (Özdemir, 2011, s. 55, 58).

Bu açıdan bakıldığında kozmopolitan söylem içerisinden bazı yazarların koruma sorumluluğunu insan haklarına değer vermeyen devlete uluslararası toplumun bir tepki göstermesi uluslararası toplumun bir görevi sayılabilir. Uluslararası etik teori, çoğunlukla ahlakı kozmopolitan değerler temelli üreterek insan hakları ve insani değerler konusuna geldiğinde olguları verili olarak kabul edip ekonomi politik ile uluslararası sistem arasındaki bağı koparır. Bu söylemler insanı kimlik, aile, soy, ulus gibi kategorilere ayırmadan, insanı salt insan olarak kabul edip ona göre haklarını temsil etme şeklinde vücut bulur. Benzer bir anlatım söylemin örnekleri (Bağbaşlıoğlu, 2017, s. 3048) tarafından yapılmıştır. İnsanın insan olarak nasıl tanımlandığı ile ilgili kozmopolitan düşüncelerin zamandan bağımsız olmadığı anlayışını savunan kozmopolitan uluslararası

etik teori insansanlığın tarihin her devrinde üretim ilişkilerinden bağımsız bir şekilde değişmez bir özü ve tarihin her devrinde aynı şekilde liberal değerlere ulaşmak için mücadeleler verdiği görüşünü savunur.

Uluslararası etik teori, genel anlamda hakim söylem içerisinde realizm karşıtı olarak kendisini konumlar. Hakim uluslararası hukuk söylemlerin genel içeriği hakkında bilgi verildiği üzere, uluslararası etik teori de atomize liberal birey odaklıdır; devletin, devletler tarafından kurulmuş uluslararası toplumun karşısına bireyi yerleştirir. Devlet/toplum ve birey arasındaki bağı keser. Kozmopolitan söylem realizm eleştirisinde egemen devletin kutsanmasını, devletin biricik değer olarak kabul edilmesini ve devlet egemenliği karşısında bireyin dışlanmasını eleştirmektedir (Kocaoğlu, 2018, s. 220). Buna göre devletler kendi egemenlik haklarının arkasına sığınarak insan haklarını ağır bir şekilde ihlal edebilmektedirler. Uluslararası toplumda suje olarak devletlerin kabul edilmesi ile devletlerin bu haklarını kötüye kullanabilme ihtimalinin doğduğunu ve bu nedenle insan hakları ihlallerinin engellendiğini ileri sürmektedir (Kocaoğlu, 2018, s. 222). Uluslararası etik teoriyi ve kozmopolitan ahlak değerlerini savunan yazarlar, realizm eleştiri yaparken bu kapsamda bireyin karşısına koyduğu devleti, realizmle aynı şekilde organizma fail olarak kurgular. Devlet kurgusu realizmle benzeşen uluslararası etik teorinin realizmden bu konuda farkı devlet karşısında bireyin haklarını savunmayı ahlaki bir ödev olarak görmesi oluşturur.

Kozmopolitan düşüncenin ve bu düşünceye göre şekillenen uluslararası etik teorilerin temelleri çok eski tarihlere dayanır. Özellikle 1980 sonrasında John Rawls, Michael Walzer'in temelini oluşturduğu yeni uluslararası etik teori, değişen dünya koşullarında 21. Yüzyılda insani müdahale kavramının koruma sorumluluğuna evrilmesine ciddi söylemsel alt yapı hazırlamıştır. Kozmopolitan uluslararası ilişkiler teorisi, farklı yazarlar tarafından farklı çözüm önerileri sunulmuş olsa da insani müdahale ve koruma soruna prensibine genel olarak birtakım sınırlamalar koyarak sıcak bakmaktadır. Günümüz yazarlarının uluslararası etik teoride ilham kaynağını Kant ve Kant'ın ödev ahlaka ilişkin görüşleri oluşturmaktadır. Kant'ın ödev ahlak görüşlerinin uluslararası ilişkilerde yorumlanması sonucunda kozmopolitan değerlere aykırı davranan, tiran bir yönetim altında bulunan ve anarşi içerisindeki toplumlara (Tesón, 2001 s. 7) çoğu yazara göre askeri müdahalede bulunmak mümkündür. Kaynağını Michael Walzer, John Rawls,

Fukuyama, Teson, Terry Nardin gibi düşünürlerden alan modern insani müdahale anlayışı, bireyin karşısında devletin liberal haklarını koyarak, bireyin liberal haklarına karşı ciddi ihlallerde bulunan devletlere karşı uluslararası toplumun devlet egemenliğini önemsemeden müdahale hakkının, hatta sorumluluğunun bulunduğunu savunmaktadır. Genel olarak liberal kozmopolitan düşünce, uluslararası etik konularına yönelerek uluslararası hukukla vicdan ve ahlak ile mücadele edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Çoğu zaman bu nedenle bireyin karşısına devleti koyduğu gibi, bireyin karşısına ahlaki ve vicdani değerleri savunarak hukuka da koymaktadır.

Kozmopolitan düşüncenin temelinde yer alan ahlak anlayışı ve devlet sistemi, özellikle 1990 sonrası neoliberal devlet ve neoliberal insan hakları çerçevesinde kendini göstermektedir. Genel olarak kozmopolitan düşünürler, dünya üzerinde evrensel bir vicdan ve ahlak anlayışını verili olduğu görüşüyle savunmaktadırlar.

Kozmopolitan ahlaki değerler üzerine kurulu anlayış insan haklarının evrensel nitelikleri üzerinde durarak yerel değerleri yüceltmeyi reddeder. Yerel ahlak ve insan hakları anlayışı, tüm dünya üzerinde kozmopolitan değerler kurulmasını engeller. Kozmopolitan etik değerler, yerel değerlerin üzerinde konumlanmakta ve yerel değerler dışı bir oydaşma ortaya koymaktadır. Bu yolla evrensel insan haklarını üretir. Anılan nedenlerle insani müdahale hakkı, yerel değerleri dışlayarak tüm insanlığın ortak olarak ürettiği temel etik kurallara göre tanınmalıdır. Ancak bu yolla üretilen etik değerler aracılığıyla pozitif hukuk kurallarının yaratmış olduğu etik boşlukla mücadele edilmesi mümkündür. (Nardin, 2002, s. 65).

Bu neoliberal ahlak ve düzene uymayan haydut devletlere karşı ise müdahale edilmesi uluslararası hukuk tarafından kabul edilebilir olmasa da vicdanen yapılması gerekli olmaktadır. Uluslararası etik teorinin savunucusu yazarlar tarafından artan insani müdahalelerin dünyanın daha yaşanılabilir olduğu genel olarak savlanmaktadır (Janzekovic, 2006, aktaran Hehir, 2010, s. 75). Bu kapsamda uluslararası etik teorinin savunucuları, kendilerini hukuki bir zemine oturtma gereği duymamaktadırlar. Hukuk onlar için vicdan ya da etikten türeme zorunluluğu olmayan, şekillenmesi normatif birtakım ilkelere dayanan ve her zaman kozmopolitan ahlaki temellere oturmayan yapıdadır. Hukukun nasıl ve ne şekilde oluştuğundan çok, hukukla liberal ahlaka sığmayan yönlerde mücadele edilmesi gerektiği üzerinde durmaktadırlar. Liberal hakim

teoriler içerisinde uluslararası etik teori uluslararası hukuka iyileştirici bir yaklaşım yüklememekte, hukuka uluslararası sistemin iyiliği için olumsuz olarak bakmaktadırlar.

İnsani müdahalenin hangi aşamada başlaması gerektiği ve şartlarının ne olduğu ile ilgili uluslararası etik teori içinden çok çeşitli görüşler öne sürülmüştür. John Rawls'tan örnek vermek gerekirse, normal koşullar altında liberal olmayan devletlere yalnızca liberal olmadığından dolayı askeri müdahalede bulunmak meşru değildir, ancak liberal devletler, liberal olmayan devletlere ahlaken yol yol gösterme sorumluluğundadır. Rawls ancak çok sınırlı şartlarda bir devlet ya da uluslararası kuruluşun başka devletin topraklarına silahlı insani müdahalede bulunulabileceğini savunmaktadır. Walzer ise uluslararası düzenin anarşiye kaymaması için insani müdahale kararının alınmasında dengenin korunması gerektiğini savunmaktadır. Walzer'a göre soykırım, toplu köleleştirme gibi çok ağır insan hakları ihlallerinin bulunduğu hallerde insani gerekçelerle bunu gerçekleştirenlere karşı silahlı müdahalede bulunulmasının mümkün olduğunu, her insan hakları ihlaline müdahale etmenin uluslararası düzen açısından tehlike oluşturduğunu, hiçbir zaman insani gerekçelerle müdahalede bulunmamanın ise uluslararası toplumda etik nedenlerle uygun olmadığını savunmaktadır. Müdahale etmede böyle bir sınır koyulması gerekliliği ise toplumların yönetimlerine bir müdahalede bulunulmasındansa kendi diktatör yönetimleriyle yaşamayı yeğ tutmalarına olan inancıdır (Tesón, 2001, s. 20).

20. Yüzyılda yaşamış uluslararası etik teori içerisinde önemli yere sahip düşünürlerden Rawls ise, ideal uluslararası toplumu iki aşamalı olarak kurgulamaktadır. Birinci aşamayı adaletin teorisi kitabında orjinal hale göre şekillenen liberal demokratik toplum, ikinci aşamayı ise demokratik olmayan ancak demokratik dünyayla uyumlu toplumlar oluşturmaktadır. Uluslararası toplumun öznesi olan ikincil aşamadaki toplumlar liberal demokratik değerleri tam olarak uygulamasa da hala en temel insan haklarına saygılı toplumlardır (Rawls, 2000, s. 63). İşte Rawls, bu ikinci aşamadaki toplumlara askeri bir müdahalede bulunmanın doğru olmadığını vurgulamaktadır. Birinci aşamadaki toplumlar, ikinci aşamadaki toplumlara iyi niyetle yol göstermek ve onları da birinci aşamaya geçirmek için çabalamak yükümlülüğü altındadır (Rawls, 2000, s. 59-60). Rawls, birinci aşamadaki toplumlara bu kapsamda bir ödev yüklemektedir. Rawls'un anlatımında toplumlar yalnızca birinci aşamadaki ve ikinci aşamadaki toplumlar olarak bulunmazlar. Rawls liberal olmayan toplumları da kendi içerisinde kategorize etmektedir

ve liberal hukuk sistemi ile yönetilmeyen toplumlara hiyerarşik toplum adını vermektedir. Bu hiyerarşik toplumlar Rawls tarafından üçe ayrılır. Sırasıyla liberal toplumlara yakınlıklarına göre bu devletler iyiliksever mutlakiyetçi devletler, yük altındaki devletler ile haydut devletlerdir. İyiliksever mutlakiyetçi devletler, liberal insan hakları değerlerine saygılı ancak demokratik olarak yönetilmeyen devletlerdir. Yük altındaki devletler, iyi yönetilen, refah seviyesi çok düşük olmayan, uluslararası ilişkilerde agresif olarak tavır sergilemeyen devletlerdir. Haydut devletler ise içeride ve dışarıda liberal insan haklarını ihlal eden, içeride toplumsal düzeni sağlayamayan, uluslararası toplumda kabul görmemesi gereken yönetimlere sahip devletlerdir (Rawls, 2001, s. 80). Rawls, bu devletlere karşı gerektiğinde silahlı insani müdahalede bulunulabileceğini kabul etmektedir (Rawls, 2001, s. 81).

Liberal devletlerce liberal olmayan devletlere karşı silahlı insani müdahalenin hangi aşamada başlayacağı konusunda Teson'u görüşleri çok daha katıdır. Teson insani müdahaleyi ilke olarak liberal değerlere göre yönetilen bir devlet ya da devletler topluluğu tarafından gerçekleştirilen, liberal olmayan anarşi içerisinde ve tiranlık ile yönetilen toplumların içinde bulunduğu durumu ortadan kaldırmak amacıyla başvuru askeri güç tehdidi ya da açık askeri güç olarak tanımlar (Teson, 2001, s. 4-5). Uluslararası etik teori, devlet egemenliği kavramının mutlak olarak savunulmasına karşı çıkmaktadır. Aslında bu teori, Batı kapitalizmi ile uyumsuz herhangi bir egemenlik iddiasına bütünüyle karşı çıkmaktadır. Egemenliğin devlete belirli sorumluluklar yüklediğini ifade ederek egemenliği bir haktan çok sorumluluk olarak tanımlamaya çalışmaktadır. İyi yönetim altında bulunmayan devletlerin egemenlik hakları buna göre aşınmakta ve meşru bir şekilde kendisini uluslararası hukukta savunma hakkı bulunmamaktadır (Deng, 1996, aktaran Hoş, 2019, s. 300). Teson da bu kapsamda egemenlik kavramı üzerinde durmuştur. Yazara göre devlet egemenliği her hal ve koşulda savunulmamalı, egemenliğin aşılması imkansız kabul edilmemelidir. İnsan hakları, evrenseldir. Nasıl ki iç hukukta devletler insan hakları ihlallerine koyduğu kanunlarla müsaade etmiyor ise uluslararası hukukta da insan haklarını ihlal eden devletlere karşı liberal devletlerce müdahale edilebilir (Lomansky & Teson , 2015, s. 209). Yazara göre federal bir devlette federe devlet tarafından yapılacak olan ağır insan hakları ihlallerine karşı federal devletçe yapılacak olan bir müdahale devletlerin iç işleri sayılıp eleştirilmezken uluslararası hukukta devlet egemenliğine sınımlanarak karşı çıkılmasının olumlu amaç karşısında

çelişki olduğuna değinmektedir (Tesón, 2001, s. 16). Yazar, devlet egemenliğinin günümüz şartlarında tümenden aşınması ve uygulanmaması gerektiğini kabul etmektedir. Yazarın hem anarşi nedeniyle devletlere müdahale edilebileceğini savunması hem de uluslararası toplumda bu derece anarşi yaratacak derecede devlet egemenliğe karşı olması uluslararası ilişkilerde ciddi anarşiye neden olma potansiyelini oluşturmaktadır. Yazar evrensel olan insan haklarını bu kapsamda zamandan ve mekandan bağımsız olarak görmektedir. Uluslararası etik teorinin genel yaklaşımı da insan haklarının kökenlerini sorgulamamaktadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere yazar da insan haklarından çok zaman yaşam hakkı gibi en temel insan hakları yanında sözleşme özgürlüğü, mülkiyet hakkı gibi liberal olan insan hakları sosyal haklara tercih etmektedir. Yazar, kozmopolitan insan hakları fikrinin tüm dünyada uygulanmasının zorunluluk olduğunu ve kendinde iyi olduğunu düşünerek, her ne kadar bu görüşler Avrupa merkezli olsalar da etik yönden doğru olan bu görüşlerin tüm dünyada uygulanmasının Avrupa merkezilik olarak görülemeyeceğini iddia etmiş, aşağıda anlatılacağı üzere uluslararası etik teorilere yönelik postyapısalcı eleştirilere karşı bu şekilde savunma oluşturmuştur (Tesón, 2001, s. 12).

Teson, fikir ürettiği egemen söylemin ruhuna da uygun olarak ödenecek bedellerin aşırıya kaçmaması halinde insani müdahalenin bir hak olmaktan çok liberal devletler için sorumluluk da doğurduğunu belirterek uluslararası hukukta insani müdahaleden koruma sorumluluğa geçişin gerekliliği üzerinde durmuştur (Tesón, 2001, s. 8). Teson ayrıca liberal olmayan toplumların yönetimlerine karşı başkaca müdahalelerde bulunabilmek için alanında uzmanlardan oluşan uluslararası İnsani Güvenlik Mahkemesi kurulmasını ve bu mahkeme aracılığıyla insanlığın kozmopolitan değerlerinin aleyhinde uluslararası alanda hareket edilmesinin önlenmesini önermektedir (Teson, 2006, s. 771). Archibugi de uluslararası hukuk alanında insani müdahalenin düzenlenmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Yazar, devletlerin kendisinin ya da yerel uluslararası örgütlerin müdahalede bulunması halinde uluslararası toplumun vicdanının zedeleneceğinden bahisle (Archibugi, 2004, s. 8). BM çatısı altında bir komisyon kurulmasını önermekte (Archibugi, 2004, s. 12) ve insani dramların yaşandığı yerlere ilişkin hükümet dışı kuruluşların silahlı faaliyet dışı faaliyetler yürütmesi gerektiğinin önemine vurgu yapmaktadır (Archibugi, 2004, s. 8).

Görüleceği üzere uluslararası etik teori, askeri insani müdahaleye insanlığın yaşamış olduğu katliam, sürgün, soykırım gibi acılara engel olmak için uygun bir yöntem olarak genel manada sıcak bakmakta ve uluslararası hukukta da kabul edilmesini savunmaktadır. Ancak pratik anlamda bu nedenlerle gerçekleştirilen geçmişteki müdahalelerin liberal bakış içerisinde dahi sonuçları olumlu olmamıştır. 1993 Somali'ye yapılan müdahale ile 1999 Kosova müdahalesinin sonuçlarının durumu daha iyiye götürdüğünü söylemek mümkün değildir (Hoş, 2019, s. 284). Ayrıca 21. Yüzyılda Libya özelinde 2011 yılında koruma sorumluluğu ilkesine göre gerçekleştirilen NATO müdahalesinin, Libya toplumu için mevcut durumu çok daha kötüye götürdüğü ve 1990'larda yapılan insani müdahalelerden dahi daha kötü sonuç doğurduğu ortadadır.

1.2.4. Postyapısalcılık

Postyapısalcılık, 1970 sonrası dünyada yaşanan uluslararası iş bölümü değişiklikleri, sınıf ilişkilerinde yaşanan farklılaşma, sermayenin aşırı uluslararasılaşması ve küreselleşme denen olgunun ortaya çıkması, neoliberal yaşam tarzının insanların kültürünü ciddi anlamda şekillendirmesi ve toplumsal yapının neoliberal yaşam tarzına göre parçalanması, atomize bireyin ortaya çıkması gibi birçok etmen üzerine şekillenen sistem içerisinde bir eleştirel teoridir. Neoliberalizm ve değişen birikim rejimi ve çalışma koşulları farklılaşması, postmodern düşüncenin doğuşunda büyük etki yaratmıştır. Tüm bu anlatımlar ışığında postyapısal/postmodern düşüncenin ortaya çıkması eşsiz birtakım tarihsel koşulların varlığı sayesinde gerçekleşmiştir. Neoliberalizmin merkezi bu kapsamda nasıl New York olmuş ise, postmodern yaşam tarzının ilk üretildiği ve temsilciliğini yaptığı merkez de New York olmuştur (Harvey, 2015, s. 55). Postyapısalcılık, değişen dünya koşullarında nihilizm, felsefi rölativizm gibi akımların yeniden değişen dünya koşullarına adapte edilmiş projesi olmuştur.

Postyapısalcılık temelinde bir eleştirel teoridir. Eleştirisinin ana konusunu aydınlanma, modernizm ve modernizmin getirdiği kurumlar oluşturur. Uluslararası toplumda eleştirisini ise devlet ve iktidar üzerine yoğunlaştırmıştır. Postmodern teorinin kuramında bilgi kavranamaz, iktidar tarafından hakim birtakım bilgiler sunulur, bu bilgilerin doğruluğu önemli değildir. Bu söylemler ve bilgi zamana ve mekana göre göreceli olarak değişir. Bilginin ulaşılamazlığı karşısında her türlü anlatı, öğretisi ve kimlik önemli görülmektedir (West, 2016, s. 286, 298, 302-303). Ulus devlet de bu bakımdan

postmodernizmin eleştirdiği kurumlardan biridir. Ulus devletin insanları iktidar altına aldığı ve insanları tektipleştirdiği, ötekileri dışladığı eleştirisi postmodernizmin devlete yaklaşımını açıklar (Uğurlu, 2013, s. 218). Uluslararası hukukta da eleştirisini iktidar karşısında ötekileştirilenler yanlısı tutumuyla ortaya koymaktadır. Bu bakımdan postyapısal/postmodern teori iktidara karşıdır ancak iktidarın nereden geldiği, karşı olan iktidarın nasıl dönüştürüleceği ya da ne gibi bir iktidar kurulması gerektiği ile ilgili teorik bir söylemde bulunmaktan kaçınır. Görelilik karşısında bilgiye erişilememelik sonucunda yalnızca bir eleştiri sunan postyapısalcılık bu kapsamda hakim söylemin dışına çıkmadan, içeriden sistemi değiştirme çabası sergilemeyen bir eleştirelilikle kendini ifade etmektedir (Özdemir, 2012, s. 39-41).

Post-yapısalcılık, günümüz içerisinde her ne kadar hakim söylem içerisinde muhalif bir duruş sergilese de giriş bölümünde hakim söylemin içerisinde anlatılan biçimsel benzerlikleri üzerinde taşımaktadır. Bu bakımdan post-yapısalcı teori, hakim söylem içerisinde hakim söylemin yeniden üretilmesini sağlayan bir eleştirel tutum olarak nitelendirilebilecektir. Post-yapısalcılık, toplum üzerindeki muhalif söylemi içerisine iktidar eleştirisini oturtmuş ve iktidara karşı kimliklerin, grupların savunmasına odaklanmıştır. Bu bakımdan mevcut uluslararası güç ilişkilerinin ekonomi politik yaklaşımda en önemli belirleyicisi olan üretim ilişkileri, buradan türeyen emperyalizm, iktidarın kapitalist yapısı ve iktidarı elinde bulunduran toplumsal sınıflar post yapısalcılık eleştirisinde göz ardı edilerek klasik liberalizmin devlet karşısında toplum savunusu söylemini daha iktidar temelinde ele alıp eleştirel biçimde devam ettirmiştir (Özdemir, 2012, s. 40-41, 43).

Post-yapısalcı teorinin uluslararası hukuktaki karşılığını post-kolonyal çalışmalar ve bu çalışmalar çerçevesinde bir araya gelmiş Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünya Yaklaşımları (TWAİL) topluluğu gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda uluslararası sistem eleştirisini post-yapısalcılık, yapı sökümlerle birlikte ezilen ötekiler ve Batının kültürel saldırısı karşısında bastırılan diğer toplumlar üzerinden yürütmektedir (Uğurlu, 2013, s. 210). Ancak bu öteki söyleminin temellerini nereden aldığı teori içerisinde muğlak kalan alanlardandır. Uluslararası güç ilişkilerinin ve sömürünün belirlenmesinde de ekonomi politik yaklaşıma sahip kimi yazarlarca bir rolünün bulunmadığı düşünülmektedir. Eagleton, postyapısalcı teorinin kimlik üzerinde yoğunlaşması ile ilgili "*Kültür, cinsiyet,*

dil, ötekilik, farklılık, kimlik ve etnisite sorunları, devlet gücü, maddi eşitsizlik, emeğin sömürülmesi, emperyal yağma, kitlesel siyasi direnme ve devrimci dönüşüm sorunlarından ayrılamaz. Eğer sonuncuları birincilerden çıkarırsanız elinizde günümüzdeki postkolonyalizm teorisine benzer bir şey kalır” şeklinde ekonomi politik perspektiften eleştiri sunmuştur (Eagleton, 2018, s. 246). Gerçekten de her toplumda toplumun geneliyle uyuşmayan marjinal düşünce tarzları bulunan, anlamsız şeyler ile beslenen, radikal yaşam biçimleri benimseyen, radikal dini inanışları olan, cinsel yönelimleri farklı olan kimseler olabilecektir, sosyal hayatın karmaşıklığı içerisinde de toplumun geneli içerisinde böyle bireylerin bulunması doğaldır (Badiou, 2006, s. 40). Bu farklılıkların uluslararası sömürü sisteminde sömürünün temel nedeni, uluslararası sistemde emperyalizmin temel belirleyicisi olması pek mümkün görülmemeli, etkisinin sınırlı olduğu değerlendirilmelidir. Elbette toplumlar arasındaki kültürel farklılıklar uluslararası sömürünün ortaya çıkmasında etkide bulunmaktadır ancak yalnızca toplumsal, dini farklılıkların ileri sürülerek emperyalizmin varlığını açıklamaya çalışmak, uluslararası ilişkilerin yapısını açıklamaya çalışırken kültürel indirgemeci bir tutum oluşturacaktır. Farklılıklara saygı söylemi post-yapısalcığın uluslararası ilişkilerde ana söylemini oluştursa da yine de postyapısalcı teori içerisinden Batının ürettiği ya da Batı tarafından kabul görülen farklılıklara saygı duyulduğu unutulmamalıdır. Tüm bu açıklamalar post-kolonyal eleştirel düşünce, klasik sınıf ve sömürü söylemlerini terk ederek, sistem içinden bir eleştiri olan post-yapısal eleştireliliğe yönelmiş, 1970’lerden sonra temeli üretim ilişkilerinin belirleyiciliğinden çıkarılmış çevre hareketi, kadın hareketi, kimlik hareketi gibi yeni toplumsal hareketlere katılmışlardır (Hobsbawm, 2018, s. 562,). Uluslararası toplumda postyapısalcı teori tarafından korunan farklılıklar bu anlatımları ışığında genel olarak feminizm, eşcinsel hareket, radikal demokratlık, cinsel aşırılık gibi farklılıklardır. Ancak Afrikalı yamyamlara , Çinli totaliter rejime, ya da radikal islama duyulan korku karşısında postyapısalcı teorinin kültürel farklılık görerek genel olarak saygı duymaması çelişkili bir tutum oluşturmaktadır (Uğurlu, 2013, s. 219).

Postyapısalcılık üzerinden türeyen postkolonyal çalışmaların odak noktası, nesnel bağlamından koparılmış, eleştirel bir duruş noktası barındırmayan, yüzeysel bir Avrupa merkezilik eleştirisidir. Bu düşünce yapısına göre uluslararası toplumdaki eşitsizliklerin temelinde Batı tarafından ötekileştirilen toplumların kendilerini ifade edememesi bulunmaktadır. Avrupa’nın Avrupa dışı toplumları dışlamasının ve güç kullanarak bu

toplumlara karşı davranmasının temelinde ise sömürü ilişkileri ve emperyalizm değil, kültür farklılıkları bulunmaktadır. Batı, bu düşünce sistemine göre kendi kültürünü üstün görüp diğer toplumları aşağı görmekte ve bu toplumları sömürmektedir (Uğurlu, 2013, s. 222-223). Gerçekten de Avrupa merkezi düşünceler, çoğu zaman Doğu toplumlarına bu şekilde yaklaşabilmektedir ancak uluslararası güç ilişkilerinin açıklanmasında sömürünün nedenini kültür farklılıklarına indirgemek açıklayıcı bir teori olmaktan uzaktır. Post-kolonyal çalışmaların üretim ilişkilerini dışlaması sonucunda mesele *“Kapitalist üretim ilişkilerinin yarattığı itki ve bu süreçte üretilen ideolojik araçlar olarak uygarlaştırma misyonu, modernleştirme (günümüzde insani müdahale, demokratikleştirme biçimindedir) göz önünde bulundurulmadan Oryantalizm kavramı, kültürel bir soruna indirgenecektir”* (Uğurlu, 2013, s. 223). Ancak post-kolonyal çalışmaların özellikle 1990 sonrası neoliberalizmin dayattığı sınırsız piyasacılık ortamında piyasa ile barışık eleştirel bir yaklaşım olarak uluslararası hukuk alanında dolaşımının artması anlaşılır bir durumdur (Uğurlu, 2013, s. 226).

Sınıfsal temelden koparılmış, yüzer-gezer türden bir iktidar eleştirisinin oldukça önemli görüldüğü postyapısal teoride uluslararası güç ilişkilerinin tamamının altında toplumsal güç ilişkilerinin betimleyiciliğinin ötesine geçmeyen bir kuramsal strateji bulunmaktadır. Konumuz kapsamında Edkins (2000, s. 11-13) insani yardım uygulanması için oluşturulan toplama kampları ile Nazi kampları arasında bir ilişki kurmaya çalışmıştır. Edkins'e göre iktidar, egemenliğini yaymak üzere sürekli çaba sarf etmektedir. Nazi kamplarında insanların toplanması ile insani yardım kamplarında insanların toplandırılması arasında bu kapsamda bir bağlantı kurulmuştur. İnsani yardım teorilerini, insani müdahale ve koruma sorumluluğu ilkesini de insanları yardıma muhtaç, iktidar, egemen güç tarafından yardım edilmez ise kendileri tarafından bir eylemde bulunamayacak zayıflar olarak dışlamasından dolayı eleştirmektedir. Egemenlik kurmak isteyen iktidar ağları nedeniyle yapılan insani yardım, askeri insani müdahale gibi konularda yazarın yaptığı eleştiride, iktidarın bu hareket tarzı karşısında herhangi bir öneri ortaya koyulmamakta, yalnızca iktidarın doğası incelenmeye çalışılmaktadır. İktidarın yardıma muhtaç insanları toplama kamplarına alması ya da insani müdahalenin eleştirisi yapılırken, insanların açlık, toplama kamplarına sığınma, devletlerin ve toplumların parçalanmasına giden süreçler, uluslararası insani gerekçelendirilmiş silahlı müdahalenin temelinde yatan yaygın şiddet olaylarına yol açan emperyalizm ve

uluslararası eşitsiz bölüşüm ilişkileri eleştiri konusu yapılmamakta ve göz ardı edilmektedir.

İnsani müdahale ve koruma sorumluluğu da kendisi başlı başına bir iktidar mücadelesine konu edilmiş kavramlardır. İnsani müdahale, post-yapısalcılar tarafından iktidarın kendisinden olmayanları dışlamasının yeniden üretilmesini sağlayan bir formülü olarak görülmektedir (Orford, 2003, Hehir, 2010, s. 77). İnsan hakları savunusu ise yine Batı merkezli dışlayıcı egemen söylem tarafından günümüzde iktidarın oluşturulması için yeniden üretilen barbar- medeni ayırımından başka bir şey değildir (Douzinas, 2000, aktaran Hehir, 2010, s. 78). Soykırım ve sürgün, insani dramlar özü itibariyle devlete ve devlet iktidarına içkindir. Bu kapsamda soykırım her ne kadar iktidarın kendini aşırı biçimde ifade etme yöntemi olsa da kendine sınırlar kuran devletler ve iktidar alanları, sınır dışındakileri dışlamak, sınır içini dışından ayırmak için homojenize etmek zorunda görülerek doğal kabul edilmiştir (Campbell, 1998, aktaran Davetak 2019, s. 269). Postyapısal teori daha önce de ifade edildiği gibi iktidarı onu oluşturan nesnel toplumsal ilişkilerin ürünü değil, keyfi biçimde hareket eden ve özü olan bir “şey” olarak kurgulamıştır. İnsani gerekçelerle yapılan müdahaleler de iktidarın yeniden sınır dışında kendisini organizma fail gibi inşa etmesinden başka bir şey değildir. Metni karşıtılarıyla okuyarak göreceli bakış açısı üreten post-yapısalcı teori, özünde uluslararası eşitsizlik ve sömürünün kökeninin iktidarın hareket tarzından kaynaklanan şiddet ve dışlamanın ürünü olduğunu ileri sürmüştür (Uğurlu, 2013, s. 222-224.). Dolayısıyla post-yapısalcı teorinin insani müdahale kavramına sistem içinden eleştirel yaklaşım getirmeye çalışacağı ve insani müdahalenin temellerinin insani gerekçelerden kaynaklanmayıp iktidarın doğal yapısından kaynaklanacağını ileri sürmesi beklenebilir.

1.2.5. Postkolonyal Çalışmalar İçinden Bir Topluluk: TWAIL

TWAIL, (Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünya Yaklaşımları) küreselleşme sürecinin az gelişmiş dünya üzerinde yapmış olduğu yıkıcı etkiye tepki olarak 2000 sonrası çıkmış bir uluslararası hukuk yaklaşımı olarak ortaya çıkmıştır. 1997 senesinde Harvard Üniversitesi’nde düzenlenen bir konferansla uluslararası hukuk yazınına girmiştir (Özdemir, 2011, s. 138). TWAIL akımının fikir üretim merkezi üçüncü dünya devletleri değildir. “*TWAIL çizgisi, ana akım uluslararası hukuku biçimlendiren muhafazakar evrenselciliğe tepki içerisinde gelişti. TWAIL, bu kapsamda uluslararası hukukun üçüncü*

dünya üzerindeki olumsuz etkilerine odaklanarak eleştirel bir bakış açısı sunmaya çalışmaktadır” (Özdemir, 2011, s. 139) Uluslararası hukuk üçüncü dünya ülkeleri için baskıcı ve yıkıcı bir etki doğurmaktadır. Ancak TWAIL içerisindeki görüşe göre uluslararası hukukun hala üçüncü dünya devletlerine yorumlanarak kullanılma potansiyeli bulunmaktadır (Özdemir, 2011, s. 140). İşte TWAIL’in amacı, uluslararası hukuk içerisinde kalarak, uluslararası hukukun kendisini Üçüncü Dünya halklarının lehine yorumlamaya çalışıp Üçüncü Dünya’yı Batının etkisi altına girmekten kendi çelişkili yöntemleriyle korumaya çalışmaktır. 1990 sonrası ortaya çıkan TWAIL’i kendisinden önce de aynı isimle anılan 1950-1970 tarihleri arasında var olmuş TWAIL akımından ayırmak gereklidir. TWAIL’in 1950-1970 arası üretilen üçüncü dünyacı yaklaşımlardan farkı güler yüzlü bir kapitalizm inancının bulunması ve kaynağını Marksizmden değil Postyapısalcı teoriden almasıdır. TWAIL, postyapısalcı teoriyi kullanarak uluslararası hukuka iyileştirici bir potansiyel yüklemektedir (Özdemir, 2011, s. 143). TWAIL’i önceki üçüncü dünyacı yaklaşımlardan ayıran temel özelliklerden bir diğeri ise, devlet egemenliğine ve içişlerine karışmama ilkesine yapılan vurgunun çok sınırlı olmasıdır. Üçüncü dünyanın menfaati ile devlet egemenliği her durumda örtüşmeyebilir. Bu kapsamda egemen eşitlik ve içişlerine karışmama ilkesi her durumda TWAIL için savunulabilir değildir. TWAIL içerisinde bazı yaklaşımlar bundan dolayı koruma sorumluluğu ilkesine çok uzak durmayabileceklerdir.

TWAIL içerisinde fikir üreten yazarlar, kökenlerini aldığı postmodern teori gibi egemenlik, hegemonya, Avrupa merkezilik, iktidar gibi konular üzerine durmuşlar, Batının Doğuya karşı kurmuş olduğu tahakkümü eleştirmişlerdir (Kelleci, 2015, s. 1). Emperyalizm kavramını sınıf ilişkileri dışında temel bağlamından koparan TWAIL, postmodern söylemlere uygun olarak emperyalizmin temel olarak kültür ve farklılıktan kaynaklanan bir tahakküm kurma güdüsü olduğu üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu kapsamda Üçüncü Dünya lehine uluslararası hukukun yorumlanması gerekliliğine yapılan vurgu, uluslararası hiyerarşiye yapılan eleştiri, uluslararası hukuk aracılığıyla Batının Doğu üzerinde kurduğu tahakküm eleştirisi, insani bahanelerle Batının Doğu toplumlarına yaptığı müdahalelere getirilen eleştiriler TWAIL ana konularını oluşturmaktadır (Anghie, 2006, s. 739; Natarajan, 2007, s. 424). TWAIL içerisinde yazarlar, eleştirel yaklaşımlarının dışında ortak bir söylemsel tutarlılık geliştirememişlerdir. TWAIL, olgu üzerinden çeşitli perspektiflerden yazınlar

üretmişlerdir. TWAIL'in birleştiği nokta dünya düzeninin üretmiş olduğu olumsuzluklara karşı muhalif duruşlarıdır (Kennedy, 2000, aktaran Özdemir, 2011, s. 148). Bu kapsamda, TWAIL sistem içerisinde bir muhalefet oluşturarak uluslararası hukuk içerisinde kalarak, uluslararası hukuku geri kalmışlığın önlenmesinde bir araç olarak kullanma amacını içerir (Özdemir, 2011, s. 148).

Mutua'ya göre TWAIL'in üç temel amacı bulunmaktadır. Uluslararası hukukun metin olarak içeriği çözümlenip yapı söküme uğratılarak Batı'nın elindeki tekeli özel yorumlarla kırılmalı, uluslararası sistem için alternatif üçüncü dünya lehine bir yapı oluşturulmalı ve entelektüeller üçüncü dünya lehine mücadele vermelidir (Mutua, 2000, aktaran Kelleci, 2015, s. 23). TWAIL'in genel çizgisi içerisinde de uluslararası hukukun iktidar kavramsallaştırması üzerinden postmodern tanımlarla kavramsallaştırılarak yapı söküme uğratma çabası bulunmaktadır. Uluslararası sistemin üretim ilişkileri aracılığıyla meydana getirdiği eşitsiz gelişim ve uluslararası hukukun aşağıda anlatıldığı üzere yorumlanmasına yol açan kaynakları üzerinde durmadan Üçüncü Dünya lehine entelektüeller tarafından yorumlansa dahi, yorumlanma sonucunda uluslararası sistemde ciddi sonuçlar doğurması beklenmemelidir.

TWAIL, uluslararası hukukun temelini savunarak uluslararası hukuk içerisinde kalınması gerektiğini salık vermekte ve uluslararası hukuka iyileştirici bir rol biçmektedir (Özdemir, 2011, s. 151). Ancak TWAIL'e göre uluslararası hukuk her durumda tek başına iyileştirici görev göremez, ancak uluslararası hukukun üçüncü dünyanın korunması hedefine yönelik tekrar yorumlanması mümkündür (Özdemir, 2011, s. 141). TWAIL'in diğer iyileştirici yaklaşımlardan farkı uluslararası hukuka getirmeye çalıştıkları üçüncü dünya lehine yorum ilkesindedir.

TWAIL perspektifinde diğer bahsedilen tüm ana akım teorilerde olduğu gibi devletler kendi çıkarları peşinde koşan organizmalar olarak görülmekte, halkı ile bütünleşik olarak onun çıkarlarına da hizmet etmektedir (Özdemir, 2011, s. 185). Yine aynı şekilde sivil toplum karşısında devlet dikilmekte ve devlet olumsuzlanmaktadır. Sivil toplumun devlet karşısındaki direnişinin taşıyıcısı olarak da Üçüncü Dünya'nın olduğu kabul edilmektedir. Bu kapsamda sivil toplum da bir organizma ve tek parça olarak tasavvur edilmektedir (Özdemir, 2011, s. 186). Böyle bir toplum tasavvuru kapsamında toplum

içerisindeki çatışmalar ve sınıflar göz ardı gözükmekte, bir sınıfın menfaatinin öbürüyle çeliştiği olgusu dışlanmaktadır.

“TWAIL’in teorik araçlarındaki yetersizlik, karşı çıkılması gereken şeyin adı konusunda belli belirsiz bir uzlaşma yaratırken, kaşı çıkılan şeyin (Batı tahakkümü ve bunu imkan dahiline sokan çoğu liberal söylemler) analizi (bir başka deyişle adlandırılarak karşı çıkılanın ne olduğu, onu böyle yapan mekanizmaların nasıl işlediği, nasıl etki ürettikleri) ihmal edilmektedir.” (Özdemir, 2011, s. 192-193).

TWAIL’in belirlemeye çalıştığı ilkelerden hoşgörü, çoğulculuk gibi kavramlar, kendi meşruiyetini kendinden alan belirsiz kavramlardır. Bu kavramlar Üçüncü Dünya’nın direnme kapasitesini artırmak bir yana, daha kötü bir hale getirme riskini oluşturmaktadır.

TWAIL, uluslararası karşı hegemonik bir tutumda bulunmak isterken, uluslararası arenada eşitsizliği üreten sistemin ürünlerinden biri olan yönetişimi güçlendirerek aşmaya çalışmaktadır. Daha sonra da inceleneceği gibi, uluslararası yönetim ezilenler içinden gelen talepleri temsil edecek bir yapı çerçevesinde işlememektedir. TWAIL’in önerdiği karşı hegemonik tutum, hegemonyanın içinden gelen bir tutumu desteklemekle aslında kendiyile çelişir vaziyete sebebiyet vermekte ve eleştirelilikten uzak bir duruma sebebiyet vermektedir (Özdemir, 2011, s. 200-201). Yönetişimin oluşum kökeni ve yapısal oluşum süreçlerinin temsilcilerinin Birinci Dünya olduğu düşünüldüğünde, neden ve nasıl bu yöntemin Üçüncü Dünya için faydalı sonuçlar üreteceğine inanıldığı sorusu önem kazanmaktadır (Özdemir, 2011, s. 202).

TWAIL, üçüncü dünya lehine yorum geliştirmeye çalışırken üçüncü dünyanın kalkınma hakkının bulunduğundan bahsetmektedir. Ancak kalkınma hakkı tanınırken tam manasıyla bir eleştirel tutum tanınmamakta, uluslararası sisteme uygun bir kalkınma düzeni üzerinde durulmaktadır. Bu kapsamda kalkınma TWAIL perspektifinden yazarlar için çoğu durumda *“bireylerin ve bir piyasa aktörü olarak devlet ve diğer tüzel kişiliklerin kendi bağımsız teşebbüslerini gerçekleştirebilmek için uluslararası imkanlardan (genelde kredilerden, ticari kolaylıklardan, uluslararası kurum ve örgütler içerisinde oy kullanmak vs.) bahsetmektedir”* (Özdemir, 2011, s. 146). Bu kapsamda uluslararası müesses sistemin devamlılığı için ciddi tehdit oluşturabilecek haydut devletlere yapılacak koruma sorumluluğu kapsamındaki müdahalede TWAIL, üçüncü dünya lehine bir yorum

geliştirmeye çalışacak olsa bile bu geliştirilen yorum, durdukları pozisyon gereğince oldukça sınırlı etkiye sahip sonuçları önerebilecektir.

Kökenlerini post-yapısal/post-kolonyal teorinin iktidar eleştirisinden alan TWAIL, iktidarın dışlayıcı ve örnek model oluşturucu yapısıyla birlikte Batı'nın Üçüncü Dünya'ya gerçekleştireceği insani müdahaleleri müdahale nedenleri dolayısıyla değil, müdahale sonucunda ortaya çıkabilecek olumsuz ihtimaller dolayısıyla eleştirmektedir. Bu nedenle TWAIL bu kavramlara sistem içerisinden, liberal bir eleştirel bir bakış açısı ile karşı çıkmaktadır. TWAIL dışlanan Üçüncü Dünya üzerinde koruma sorumluluğu kavramını somut etkileri üzerinden değerlendirmektedir. Buna göre yerel devletin dışlayıcılığı uluslararası toplumun dışlayıcılığından daha fazla olacaksa daha az kötü olan tercih edilebilecek, uluslararası güçlerin müdahalelerinin onaylanması mümkün olabilecektir.

1.2.6. Realizm

Uluslararası ilişkileri yapı kavramı ekseninde kavramsallaştırmaya çalışan realizm, devletleri birer organizma fail olarak görüp devlet ile toplumu bir olarak kurgular (Kolasi, 2014, s. 125, 143; Morgenthau, 1948; Waltz, 1979). Devletle ve uluslararası ilişkileri genellikle Westphalia ile başlatsa da, devleti her dönemde aynı değişmez özde gördüğü için kimi zaman antik çağlardaki devletlerin davranışlarından da örnekler sunar. Devletin ve uluslararası hukukun başlatılma tarihi her ne olursa olsun, uluslararası ilişkilerde temel aktör olarak görülen devlet, tüm tanımlamalarda zamandan ve mekandan bağımsız, bir örnek olarak görülür (Özdemir, 2013, s. 86).

Realizmde devletler arasındaki ilişkiler, temeli kötü olarak tanımlanan hırs sahibi insanların doğal durum halindeki davranışlarının Hobbes'cu kurgusunun doğrudan devletlerin davranışlarına tahvil edilmesi ile betimlenir. Bu kapsamda, realizmin ana odak noktası uluslararası toplumda güç ilişkileri ve güvenlik sorunlarıdır (Donnelly, 2019, s. 54; Griffiths, Roach, Salomon, 2020, s. 1). Realizm, düşünsel temellerini 20. Yüzyılda Machievelli'nin yeniden yorumlanmasından ve Hobbes'un doğa halindeki insanların davranışlarının uluslararası ilişkilere devletlerin de aynı durumda bulunması kurgusundan alır. Realistler insan bencilliği kaynaklı uluslararası alanda güç mücadeleleri ve bu mücadelelerden doğan güvenlik sorunlarını zorunlu kılan uluslararası tek bir egemen devletin yokluğunun (anarşi) uluslararası ilişkilerde ortaya çıkardığı engellere ve

sorunlara vurgu yapar (Donnelly, 2019, s. 54). Uluslararası ilişkilerde realist düşüncenin öncülü ve 20. Yüzyılın önemli uluslararası ilişkiler düşünürlerinden biri olan Waltz, devletleri, doğadaki canlılar gibi hayatta kalma güdüsüyle donatılmış organizma aktör olarak kurgular. Ayrıca devletlerin insanlar gibi zenginlik, diğer devletler içerisinde avantajlı konumda bulunma, büyüme, refah isteği, egemen olarak varlığını sürdürme, ve gurur peşinde koşma gibi dürtülerinin olduğunu ileri sürer (Donnelly, 2019, s. 68). Devletler, realist teori içerisinde kendi vatandaşları ile bir bütünlüğe hareket etmektedirler. Devletler, her anlamda toplumlarının genele yayılmış çıkarlarına göre hareket ederler. Anarşist ve doğal seçilimin olduğu uluslararası ortamda hayatta kalma mücadelesi veren devletler, vatandaşlarını korumak için sınırlarını çizmekte, (Griffiths ve diğerleri, 2020, s. 126) diğer devletlere karşı güçlü olmak ve kaynakları kendi başına tüketmek için savaşmakta ve mücadele etmektedir.

Realist uluslararası hukuk teorisyenlerine göre devlet ile devletin halkı arasındaki ilişkilere hiçbir suretle uluslararası müdahalenin edilmesi doğru değildir. Devletlerin egemen olduğu kurgulanmıştır. Devletlerin iç işlerine karışmama ilkesi içerisinde hareket edilmektedir. Evrensel ahlaki ilkeler ve uluslararası toplum iç işlerine karışmama ilkesinin çiğnenmesi için bir gerekçe oluşturmamaktadır. Devletlerin insan hakları açısından birtakım kısıtlamalara tabi olması durumlarında dahi bunu kontrol edecek denetim mekanizması yine o devletin kendisidir (Özdemir, 2011, s. 60).

Bu bakımdan insan temelli uluslararası toplum kurgusuyla her ne kadar realist uluslararası hukuk teorisinin yapısalcı olduğu ileri sürülse de, yukarıda bahsedildiği gibi insanı bireyler olarak ele alıp, devleti insan gibi kurgulayıp, devletleri ve uluslararası toplumu bu failerin mücadelesinden türetmesi nedeniyle metodolojik bireyci özellikler taşımaktadır. Realizm hakim teori içerisinde ve ekonomi politik yaklaşımda tarafından liberal uluslararası toplum tanımlamasının yaratmış olduğu içsel çelişkilere eleştirel bir yaklaşım olarak tanımlanır (Mieville, 2005). Klasik realizmde insan doğasına ve insan doğasının kötülüğüne vurgu yaparak devletlerin doğasının da çıkarları peşinden koştuğunu ve doğası itibarıyla uluslararası arenanın kötü ve anarşik yapısı olduğunu kurgular, bunu verili ve yazgılı olarak ele alır, insan yapısını devlete tahvil ederken bunun herhangi bir şekilde ispatlanması gerekliliği üzerinde durmaz (Beitz, 1999, s. 11-35). Realizmde organizma devletler, her zaman çıkarlar peşinde koşarlar, uluslararası toplum

bu çıkarlar peşinde koşan devletlerin hareket tarzlarıyla dengede durur. Anarşinin aşılması da bu güç ilişkileri sayesinde gerçekleşir. Bu nedenle savaş, insani müdahale yoluyla askeri hareket ya da herhangi bir şekilde başka türlü askeri çatışmalar, vahşi doğada hayatta kalmaya çalışan insanların tavırları gibi doğal görülmekte, iyileştirici yaklaşımın savunucuları gibi patolojik olarak uluslararası sistemde kabul edilmemektedir (Carr , 1981).

Realizmin bu yapısı hakkında sunulan genel bilgiler ışığında realizmin devlet egemenliğine verdiği değeri, klasik kozmopolitan anlamda bir uluslararası toplumun devletlerce parçalanmış ve merkezizetsiz yapısı nedeniyle uygulanmasının imkansızlığı düşüncesi, devletlerin çıkar peşinde koşan yapısı nedeniyle insani müdahaleye yaklaşımları konusunda ipucu sunar. Realist çalışmalar ile insani müdahale doktrini savunusu bağdaşmaz. Devletler, attıkları adımların tümünü stratejik olarak atarlar ve güç peşinde koşarlar (Morgenthau, 1948, s. 50, 61). Realistler, devletlerin yapısı gereğince insani gerekçelerle askeri müdahalede bulunacağına inanmaz, aksine nerede bir insani müdahale varsa burada derinlerde yatan bir çıkar çatışması ararlar. Realistler bu kapsamda uluslararası ilişkiler içerisinde insani müdahalenin insani gerekçelerle yapıldığına inanmazlar, bunun bir gerçeklik olduğunu doğal olarak kabul ederler, iyileştirici uluslararası hukuk teorileri gibi insani müdahale kavramını eleştirmez ve uluslararası hukuka iyileştirici bir rol biçmezler.

Bölüm Sonucu

Bu bölümde hakim uluslararası hukuk teorilerinden insani müdahale kavramına eğilenler üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda Realizm, İngiliz Okulunun Çoğulcu kanadı, Postyapısalcı teori uluslararası hukukta insani müdahale kavramına çeşitli argümanlar ileri sürerek eleştirel olarak yaklaşmakta, İngiliz Okulunun Dayanımcı kanadı, Uluslararası Etik Teorinin uluslararası hukukta insani müdahale kavramına olumlu yaklaşmaktadır. Ancak tüm bu eleştirel ya da destekler duruşlarına rağmen teorilerin temelde liberal kökenleri üzerinde durulmuş, bu nedenle uluslararası hukukta hakim teoriler olarak adlandırılmış ve bu teorilerin yapmış olduğu eleştirilerin emperyalizm ve uluslararası sömürü düzeninin dışında, mevcut uluslararası sistemin özüne dokunmadan sistem içerisinde eleştirel yapıları ortaya konulmaya çalışılmıştır. İnsani müdahale

kavramının bu kapsamda uluslararası sömürü ilişkilerinden bağımsız düşünölemeyeceği ana fikriyle bir sonraki bölüm bu eleştiriler üzerine şekillendirilmeye çalışılmıştır.

2.BÖLÜM :KORUMA SORUMLULUĞU İLKESİNE EKONOMİ POLİTİK YAKLAŞIM

Uluslararası hukukun 21. Yüzyılda geldiği kendi iç çelişkili konumunda “*Normlarının verili (artık her nasıl olduysa olmuş, bir şekilde ihdas edilmiş, meşru ve geçerli) kabul ederek yapılan hukuki tasımın ve buna bağlı olarak geliştirilen yorumların meşruiyeti esaslı olarak zedelenmiştir*” (Özdemir, 2013a, s. 14). Yeni bir uluslararası hukuk yorumu uluslararası hukukun söylemsel bunalımının ardından baskın gelerek meşru kabul edilene kadar kadar uluslararası aktörlerin eylemlerinin hangisinin meşru hangisinin meşru olmadığına ilişkin tartışmaların son bulmayacağı söylenebilir. Uluslararası hukuk söylemi içerisindeki alanı kaplayan belirsizlikler uluslararası alanda meşru ve en azından dışlanan aktörler tarafından ehveni şer kabul edene kadar devam edecektir. Ancak şuan için özellikle kapitalizmin uluslararası iş bölümünde 2008 krizi ve sonrasında yaşanan süreç ile küresel pandeminin birleşimi nedeniyle ortaya çıkan kriz hali, tek hegemonun bulunduğu dünyanın dönüşüme uğraması gibi nedenlerle uluslararası hukuk, baskın söylem geliştiremeyerek derin bir meşruiyet krizi yaşamaktadır. Uluslararası hukuk krizini aşmak için uluslararası hukuku geçmişten bugüne şekillendiren normların tek tek ortaya çıkarmaya ve yorumlamaya çalışmak (uluslararası antlaşma, teamül) bu krizin nedenini ve etkilerini görmede sınırlı fayda sağlayacak, uluslararası hukuk normlarını yorumlamaya çalışan pozitivist bakış açısı yeterli kalmayacaktır. Hukukun oluşumunda yol alan ekonomi politik düzeydeki uluslararası güç ilişkilerinin incelenmesi, hukukun yaşadığı bunalım ile bu bunalımın sonuçlarını ortaya koymada etkin bir yol olacaktır. İşte üçüncü bölümde uluslararası hukukta insani müdahaleden koruma sorumluluğuna giden süreçte kavramların ve söylemlerin değişmesine zemin hazırlayan süreçler incelenecek, uluslararası hukuka etki eden altyapı irdelenmeye çalışılacaktır. Aksi yöntem, uluslararası hukukta önceden beri kullanılan meşru müdafaa kavramının günümüzde önleyici meşru müdafaaya dönüşmesi, insani müdahale kavramından koruma sorumluluğuna geçiş ya da uluslararası alanda silahlı müdahalelerin Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu haricinde NATO gibi örgütlerce yapılmasının meşrulaştırmaya çalışılması konusunda sınırlı fikir verebilecektir. Hakim söylemin uluslararası hukuk normlarını ortaya koyarken yanıt veremeyeceği soruları sormayan, yanıtı daha önce verilmiş ya da metin içerisinde gizli olan soruları sorup bunları irdelleyen, yanıt bulamadığında boşlukla karşılaştığı alanlara

herhangi bir açıklamaya getirmeyen kapalı uluslararası hukuk söylemlerinin (Özdemir, 2013a, s. 16) aksine ikinci bölümde uluslararası güç ilişkilerinin yapısına odaklanıp döneme göre nasıl kavramın değiştiği üzerinde açık bir anlatım sunulmaya çalışılacaktır. Bu nedenle ikinci bölüme girişte çalışmanın ana konusunu aşsa da en genel anlamda ikinci bölüm içerisinde bahsedilen hukukun ve uluslararası hukukun ne olduğu ile ilgili kavramsal çerçeve sunulacak, bu çerçeve kapsamındaki düşünceler sonucunda insani müdahaleden koruma sorumluluğuna giden süreç daha sonra tarihsel olarak anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

Hakim uluslararası hukuk söylemi uluslararası hukukun tanımlamasını yaparken devletler arasındaki ilişkilerden türeyen uzlaşya dayalı bir normatif düzenek tasarısını kurmaktadır. Bu sebeple uluslararası hukuk uzam zamandan soyutlanmakta ve hukukun meşruiyeti kendine referansı ile sağlanan kapalı bir sisteme dönüşmektedir (Özdemir, 2011, s. 129). Tarihin dar bir zaman kesiti içindeki uluslararası hukuk normlarındaki hakim teoriyi kurmakla ilgili olan hukuki pozitivizmin olguları aydınlatmada sunmuş olduğu yarar sınırlı olacak, gerçekliğin zihnimizde kavranması için, özellikle dışarıdan bir bakış açısı geliştirip, uluslararası hukuku şekillendiren güç ilişkilerinin yapısının irdelenmesi ise geniş bir perspektif sunacaktır. Bu nedenle insani müdahale kavramının 21. Yüzyılda koruma sorumluluğuna dönüşümünü anlamlandırma, uluslararası hukuktaki söylem değişikliklerinin tespiti ve nedenini anlamak için ise zorunludur.

İkinci bölümde amaç, uluslararası hukukun şekillenmesi süreçlerinde uluslararası sömürü ilişkileri ve emperyalizmin önemini vurgulanmış, sonuç olarak insani müdahale ve insani müdahale kavramının koruma sorumluluğuna dönüşümünde bu sömürü ilişkilerinin etkisine değinilmiştir. Bu kapsamda çalışmada hukuk ve uluslararası hukukun ne olarak görüldüğüne değinilmiş, hukuku ve uluslararası hukuku belirleyen süreçler açıklanmaya çalışılmış, daha sonra sömürü ilişkilerinin emperyalizmi dönemselleştirerek uluslararası ilişkiler içerisindeki yerine ve uluslararası hukuku dönemsel olarak şekillendirmesine değinilmiştir. Bu kapsamda ikinci bölümde ele alınmak istenen yapı farklı birikim stratejilerinin uluslararası sistemde nasıl hukuki dönüşüme yol açtığı, devletlerin konumunu nasıl belirlediği ve devlet egemenliği, iç işlerine karışma, devletlere karşı silahlı güç ve güç tehdidinde bulunma yaşağı, duruma göre serbestisi ve insani müdahale, insani müdahaleden koruma sorumluluğu ilkesine geçiş gibi konularda ne gibi

değişimlere neden olduğu gösterilmeye çalışılacaktır. Emperyalizm, klasik emperyalist dönem ve kolektif emperyalist dönem olarak iki ana döneme ayrılmış, kolektif emperyalist dönemin ise kendini Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında iyice direttiği 1990 sonrası yıllarda uluslararası hukukun insani müdahale kavramını yeniden düzenlemesi üzerinde durulmuştur. Tekil sermayelerin kendi ulus devleti sınırlarında temsil bulduğu ve kendi ulus devletini sınıfsal çıkarları için dışarıya karşı kullandığı dönemin uluslararası hukuku olan klasik emperyalist dönem ile birden çok sermayenin birden çok devlet içerisinde karmaşık ağlarla temsil edildiği emperyalizmin son formu olan kolektif emperyalist dönem uluslararası hukuku arasındaki farklılıklar üzerinde durularak insani müdahale kavramı ve koruma sorumluluğuna dönüşümü süreçleri açıklanmaya çalışılmış, uluslararası hukuk ve uluslararası hukuka dair bu kavramların tarihsel süreçlerden bağımsız, değişmez bir özünün bulunmadığı açıklanmaya çalışılmıştır.

2.1. HUKUK VE ULUSLARARASI HUKUKUN TARİHSEL MADDECİ METOTLA YORUMU

Çalışma boyunca hukukun, diğer tüm toplumsal üstyapıyı oluşturan etmenleri gibi son kerte her toplumun özgül yapısıyla ilişkiye giren üretim ilişkilerinin işletilmesinde edindiği işleve göre şekillendiği kabul edilecektir (Althusser, 2015; Althusser, 2018). Ancak hukukun bu kapsamda bir belirleyen olduğu kadar, toplumsal yapıyı belirleme kapasitesi de göz ardı edilmemeye çalışılacaktır. Toplumsallığı belirleyen yapı taşları vardır. Hukuk da bu yapı taşlarından birisidir. Hukukun işlevlerini ortaya çıkarmak, hukukun bilimsel olarak anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Hukuk, şüphesiz bir kurallar bütünüdür, ancak bu kurallar neyi düzenlemektedir. Hukuk kurallarını anlamak için devletle olan ilişkisini incelemek gerekmektedir. Erken devlet teşkilatlanmalarında dahi hukuk kuralları bulunmaktadır (Claessen & Skalnic, 1978, aktaran Divitçioğlu, 2016a, s. 286). Hukuk, devletin olmadığı ilkel kandaş topluluklarda bulunmamaktadır. Kandaş veya devlet öncesi toplumlarda bulunan hukuk, ilkel vaziyettedir, mitseldir, bir devlet erkinin yaptırımlarına değil kişilerin bölünmüş yaptırımlarına tabidir. Kandaş toplumlarda egemenlik ya oluşmamış ya da çok az bulunmaktadır (Hassan, 2015, s. 94, 196-197, 213-215). Üretim ilişkilerinin karmaşıklaşması ile birlikte sınıf sömürüsü başlamış ve devlet var olmuştur. (Althusser, 2009, s. 104). Devlet aygıtı, toplumsal

ilişkilerin karmaşıklaşmaya başlamasıyla toplumsal çatışmalarından ayrılmış ve sınıflar arasında son kertede hakim sınıf için çalışan hakem görevi görmeye başlamıştır. Göreli özerk yapıda hakem rolü görmek devlet aygıtı için hakim sınıfların da yararınadır (Althusser, 2009, s. 107-108, 115). Devlet bu çerçevede toplumsal gücü elinde bulunduran sınıfın gücünün sürdürülmesinin bir aracı haline gelmiştir (Althusser, 2009, s. 104, 115). Devlet aynı zamanda toplumsal yapılar arasında bir uzlaşma alanı da sunmaktadır ve alt sınıfların sömürülmesi düzenini sağlarken rızayı ve zor kullanmayı üretmiştir (Gramsci, 2014, s. 37-40, 63, 77-78). Devlet bu kapsamda toplumsal bütünlüğün yeniden üretilmesinde bir harç görevi üstlenmektedir. (Jessop, 2018, s. 153). İşte hukuk kuralları da, tüm bu devlet düzenini hayata geçiren soyut kurallar bütünüdür, devletin işlevleri hukuk kurallarının işlevlerini de belirleyecektir. Bu kapsamda ikinci bölümde farklı birikim stratejilerinin uluslararası sistemde nasıl hukuki dönüşüme yol açtığı, devletlerin konumunu nasıl belirlediği ve devlet egemenliği, iç işlerine karışma, devletlere karşı silahlı güç ve güç tehdidinde bulunma yasağı, duruma göre serbestisi ve insani müdahale, insani müdahaleden koruma sorumluluğu ilkesine geçiş gibi konularda ne gibi değişimlere neden olduğu gösterilmeye çalışılacaktır.

Kapitalist toplumlarda hukuk kurallarının hukuk dışı toplumsal diğer kurallardan ayrımının anlaşılması daha kolaydır (Özdemir, 2008). Hakim tanımlamada hukuk kuralları öyle toplumsal kurallardır ki devlet iktidarı tarafından insanların aykırı davranış hali zora bağlanmıştır (Gözler, 2019, s. 2). Devletin soyut olarak ayrılıp tüzel kişilik kazandığı ve hukuk kurallarının yazılı halde sunulduğu kapitalist toplumlarda bu açıdan hukuk kurallarını ayırt etmek kolaydır ve hukuki pozitivizm ciddi bir yol gösterici olacaktır. Pozitivist yaklaşımla hukuk kuralları devlet tarafından konan yazılı kurallardır ve devlet iktidarı tarafından zora tabidir (Gözler, 2021). Ancak yazılı hukuk kurallarının oluşmadığı ve devletin tüzel kişilik kazanmadığı prekapitalist toplumlarda hukuk kurallarının diğer toplumsal kurallardan ayrımı zorlaşmakta ve hukuk kurallarıyla diğer toplumsal kurallar arasındaki ayrım muğlaklaşmaktadır. Yine devletin olduğu prekapitalist toplumlarda da hukuk, diğer toplumsal kurallardan farklı olarak devlet iktidarı tarafından korunan, yukarıda bahsedildiği şekilde toplumsal bütünlüğü yeniden üretmeye yardım eden en yoğunlaşmış ve güçlü kurallar bütünüdür. Diğer normlara göre farklı toplumsal yaptırım gücünün çok daha fazla yoğunlaşmasından kaynaklanmaktadır.

Hukuk kurallarının tüm zamanlara uygun tanımını vermek birçok açıdan dönemselleştirilmiş tanımlardan zordur. Bu açıdan baktığımızda hukuk kurallarının tarihin tüm dönemlerinde diğer toplumsal kurallardan ayıran özelliğinin devlet tarafından zora dayalı olarak uygulanan kurallar olduğu düşünülebilir. Diğer toplumsal kurallardan farkını devlet iktidarının kendini dayatma kapasitesinde görebiliriz. Toplumsal göreneklere de uymamanın birtakım yaptırımları olabilir ancak devlet iktidarının dayatması karşısında toplumsal çeşitli değer biçim dışı otonomilerin dayatması etkisiz kalacaktır. Bir kuralın hukuk kuralı mı başkaca bir toplumsal kural mı olduğu konusunda ayırım, devlet ile hukuk arasındaki sıkı ilişkiden bu şekilde anlaşılabilir. Devlet iktidarı sınıf ve sömürü ilişkilerinden ayrı açıklanamayacaktır. Devlet iktidarını ise bu perspektifte seçimle gelenlerin ya da doğrudan devleti yönetenlerin iktidarından ayrı tutmak gerekmektedir. Devlet iktidarı, bir iktidar bloğu tarafından kullanılmaktadır. Bu iktidarın kullanımını hegemonik bloğun sunumuyla birlikte meşru kabul edilecektir (Gramsci, 2014).

“İktidar bloğu, güç siyasetini yapılandıran ve siyaset sahnesi üzerinde değişimler karşısında doğru olması gerekmeyen fakat uygulanabilir kararlar alma tarzını tanımlayan egemen sınıflar ve sınıf fraksiyonları arasındaki dayanaklı ve uzun erimli ittifakı kapsar. Bu blok seçim zamanlarında olağan kabul edilen bir veya daha fazla yönetici parti tarafından temsil edilebilir. Fakat sürekliliği ve dayanıklılığı, geniş devlet sistemi içerisinde uygulanabilir bir gelişme tarzı ve bunun devlet projesi üzerinde belirgin etki içeren sağlam mevcudiyeti üzerinde temellenir... Hegemonik blok, bir proje ile bunun arkasındaki harekete geçirici gücü oluşturan ulusal popüler güçlerin daha geniş ve uyumlu birliğidir.” (Jessop, 2018, s. 112).

Bu kapsamda hegemonik bloğunun projesi çerçevesinde hukuki kurallar belirlenecek ve bu kurallar devlet aygıtını elinde tutan iktidar bloğu çerçevesinde gerekirse zorla uygulanacaktır.

Devlet iktidarının meşru kural koyma tekelini günümüzde elinde bulunduruyor olması nedeniyle iç hukukun ne olduğu konusunda kavramsallaştırma yapmak günümüzde daha kolay anlaşılabilir. Düzenleyici tek bir iktidarın bulunmadığı uluslararası hukukta ise uluslararası hukukun kaynağını ve normlarını ayırt etmek zorlaşmaktadır. Kendini devlet iktidarı gibi apaçık ortaya koyan bir iktidarın yokluğunda kuralların neye göre şekillendiğinin belirlenmesi zordur (Mieville, 2005, s. 54). Yukarıdaki anlatımlar üzerine

denebilecektir ki bir devlet iktidarı tarafından zora tabi tutulan hukuk (Karahanoğulları, 2017, s. 117-118), uluslararası arenada kapsayıcı bir devlet yokluğundan dolayı bulunmayacaktır. Bu çalışmada anlatılacak ekonomi politik perspektif de uluslararası hukukun varlığını ve etkin olduğunu kabul etmektedir.

Realist ve Marksist perspektiften yazan düşünörlere göre uluslararası güç ve sömürü ilişkileri, uluslararası hukukun düzenlenmesinde etkin roldedir. Ancak Marksist yazından anlaşılması gereken güç ilişkileri realist uluslararası ilişkiler teorisindeki güç ilişkilerinden büyük farklılıklar içermektedir. Marksistlere göre devletler organizma fail gibi kendi çıkarları peşinde koşan, bilerek ve isteyerek hareket eden yapılar değildir. Uluslararası hukuk bir dizi yatay ve dikey uluslararası sınıfsal çatışma çerçevesinde şekillenmekte ve bu düzenin devamlılığını sağlamakta bir araç olmaktadır (Jessop, 2018). Merkez kapitalist dünyada da sınıf çatışmaları ve sömürü ilişkileri vardır, ancak merkez kapitalist dünya küle olarak çevreyi de sömürebilecek bir durum oluşturmaktadır. Yatay ve dikey sömürü ilişkileri buradan gelmektedir. Ayrıca uluslararası hukuku şekillendiren uluslararası güç ilişkileri, uluslararası üretim ilişkilerinden ve bunun sürdürülmesinden ayrı görülemez. Bu da uluslararası arenadaki değişen birikim rejimleri ve uluslararası hegemonik dönemlerde değişir bir uluslararası hukuk oluşumuna sebep olur.

Her ne kadar savaşlar ve uluslararası anlaşmalar uluslararası hukukun belirlenmesinde etkin olsa da devletler organizma gibi uluslararası hukukun oluşumlarında karşılıklı bir araya gelerek oturup anlaşır ya da savaşır uluslararası hukuku şekillendirmezler. Uluslararası hukuku şekillendiren çelişkiler bulunduğu gibi, devletler de iç işlerinde de bu çelişkilerden azade değildir, devletlerin kendisi de bu çelişkiler sürecinde şekillenir. İşte aynı çelişkiler süreci devletleri ve uluslararası yatay ve dikey ağsal çeşitli iktidar alanlarını şekillendirir (Jessop, 2018). Süreç yapısal olarak işler, faile bağlı değildir. Bu kapsamda devletler, uluslararası etik teorisinin iddia ettiği gibi egemenliklerini yitirmiş ve etkinliklerini kaybetmiş değildir. Sermaye kolektif emperyalizm başlığında bahsedileceği üzere her ne kadar uluslararasılaşmış ve birden çok sermaye birden çok devlete bağımlı bir hale gelmiş olsa bile, ulus devlet hala varlığını sürdürmektedir (Özdemir, 2014a, s. 87, 101; Jessop, 2018, s. 289-291).

Devletler dolayısıyla kullanılan bu çelişkilerle oluşmuş iktidar, uluslararası hukukun belirlenmesine etki etmektedir. Sınıf sömürüsü aracılığıyla kurulan yatay ve dikey iktidar

alanları, uluslararası alanda sömürünün düzenini yeniden üretirken uluslararası hukuku da aracı kılmaktadır. Ancak uzamsal karmaşıklık ve uluslararası ilişkilere etki eden çok fazla girdi sebebiyle uluslararası hukuk daha istikrarsız bir form kazanmaktadır (Mieville, 2005, s. 128). *“Uluslararası hukuk normunun ihlali onun yokluğunu değil, uygulanma tatbikatının düşüklüğünü gösterir, yani kuralların az uygulanıyor olması bir uluslararası hukuk kuralının hiç olmadığı anlamına gelmeyecektir”* (Özdemir, 2011, s. 263). Dünya üzerinde her bir farklı uzamda gerçekleşen kapitalist üretim ilişkileri her bir toplumda farklı bir şekilde kendini üretir, uzam içerisinde değer biçim dışı alanın etkisini ve direnmesini belirleyen birçok farklı aktör vardır. Ancak uluslararası hukuk iç hukuktaki kadar istikrarlı olmasa da vardır ve etkindir.

Bu kapsamda savaş uluslararası hukukun karşısında bir patoloji değildir. Savaş uluslararası hukukta kural koyulma süreçlerine büyük etkide bulunmaktadır. (Mieville, 2005, s. 25, 315). Kuralların uygulanması da savaş yoluyla yine devlet iktidarı (ancak organizma fail olmayan bir iktidar) aracılığıyla gerçekleşmektedir. Uluslararası hukuk kuralları bu kapsamda yazılı olsun ya da olmasın bir önem ifade etmez. Savaşın kazanılması yoğunlaşmış sınıfsal etkilere tabi uluslararası iktidarın kendini dayatmasının göstergelerinden biridir. Diğer göstergelere göre çok daha açık olarak kendini belli eder.

Tüm bu anlatılanlardan sonra uluslararası hukukun tarihin tüm dönemlerinde var olmadığı savında bulunmak mümkündür. Başlangıç kandaş toplumdan devletlere geçişle birlikte değil, kapitalist üretim ilişkilerinin hakim üretim biçimi haline gelmesi ve devletin bu bağlamda tüzel kişilik kazanmasıyla olmuştur. Hukuki pozitivizmin ileri sürdüğü üzere tarihten soyut değildir, hukuki pozitivizme uygun bir biçimde normların ortaya çıkışındaki özgül koşullar dikkate alınmaz ise neyi ifade ettiği ve nasıl dönüştüğünü açıklamak zor olacaktır (Özdemir, 2013b, s. 85-86).

Hukukun ve uluslararası hukukun dönemsel değişimlerinin altında yatan sebeplerin çokluğu onu sınırsız olarak nitelendirmeyi mümkün kılmaktadır. Uluslararası hukuktaki her bir söylemsel değişim, altında bu değişime neden olan bir dizi uluslararası güç ilişkisinden doğmaktadır. Yine de devletin, dolayısıyla hukukun ve uluslararası hukukun dönüşümlerini anlamak için genel bir yaklaşım ortaya koymak mümkündür. Özellikle kapitalist devlet ve kapitalist hukukun dönüşümü açısından bunları ele almak konumuz açısından gerekli ve önemlidir. Uluslararası ilişkiler, devletin yapısı ve uluslararası

hukukun yapısını anlamak için Gramsci'nin tarihsel blok kavramı (2014) ve bunun üzerine Jessop'un (2008) devlet biçiminin dönüşümü anlatımları ikinci bölümün bakış açısı için temel oluşturmaktadır.

Kapitalist devlet, her zaman sınıf mücadeleleri tarafından şekillenen, göreceli bağımsız devlettir (Althusser, 2009, s. 107-108). Üst sınıfların mücadelesi ve göreceli uzlaşısı yoluyla karlılığın ve alt sınıfları sömürü düzeni devamı için hakim bir birikim stratejisi ortaya çıkmaktadır. Bu hakim birikim stratejisinin kurulması ve devamlılığı basit bir konu değildir. Sürekli bir mücadele ve uzlaşma zemininde kırılabilir biçimde devam eder. Birikim stratejisinin devamı için ise üst ve alt sınıflar arasında uzlaşmaya dayanan hakim bir tarihsel bloğun oluşması gerekmektedir. Oluşmadığı dönemlerde toplumsal bunalım, kriz ve çalkantılar toplumsallığın bütünlüğünü bozacaktır. Tarihsel bloğun oluştuğu, yeniden şekillendiği noktalarda ise tarihsel bloğun uzlaşmasına uygun bir devlet teşekkülü, hukuk sistemi oluşacaktır. Bu birikim stratejisi ve tarihsel blok, dikey ve yatay ilişkiler içerisinde uluslararası arenada da yinelenen şekilde oluşmaktadır. Farklı birikim stratejileri ve tarihsel blokların çatışması, uzlaşması ya da uzlaşmaması üzerine farklı uluslararası hukuk yapıları dönüşüme uğrayacaktır (Jessop, 2008, s. 266-270, 273, 279-284).

“Kısaca anlatmak gerekir ise bir devletin hangi ittifaklara gireceği, hangi uluslararası kuruluşlara üye olacağı, hangi sözleşmeleri reddedip hangilerini kısmen ya da tamamen onaylayacağı daha geniş toplumsal alandan kaynaklanıp, ilgili devletin iktidar mekanizmaları içerisinde ağırlıklı olarak temsil bulan grup menfaati ve bu menfaatin ifadesini kazandığı devlet-biçim tarafından belirlenir, bu belirlenme sonucunda devletin uluslararası düzendeki konumu oluşur.” (Özdemir, 2013b, 84).

Bu anlatımlar kapsamında uluslararası hukukun yorumlanması toplumsal güç ilişkilerinden etkilenir. Bir uluslararası normun yasakladıkları veya izin verdikleri, norm değişmemekle birlikte döneme göre başkalaşabilir. Ancak normu yorumlayanların realist uluslararası hukuk teorisinde olduğu gibi kendi aklı, zekası, çıkarları ve uzuvları olan organizma devlet olmadıkları, kendileri de bu bir dizi güç ilişkilerinden etkilendikleri ve dönüşüme uğradıkları, uluslararası hukuku biçimlendiren bu yapısal sürecin aynı şekilde devletlerin iç organizasyonunu etkiledikleri de unutulmamalıdır (Özdemir, 2011, s. 13-14).

Uluslararası hukukun değişmez bir özü bulunmamaktadır. Döneme göre düzenlenen uluslararası hukuk daima değişim halinde olacaktır (Özdemir, 2011, s. 105). Bu kapsam sermayenin geçirmiş olduğu dönüşümler, devletlerin iç hukuk sistemini etkilediği gibi uluslararası hukukun failleri olan devletlerin dönüşümüyle uluslararası hukuku da şekillendirmektedir. Pek tabi bu sürecin tek belirleyeni sermaye hareketleri değildir, daha birçok uluslararası güç ilişkilerini belirleyen toplumsal otonom yapı bulunmaktadır. Ancak son kertede uluslararası hukuku ve hukukta güç kullanmayı da belirleyen kuralların, ekonomi politik yaklaşımda üretim ilişkilerine göre şekil aldığı kabul edilmektedir (Althusser, 2015, s. 140-141). İnsani müdahaleden koruma sorumluluğuna geçiş, uluslararası hukuktaki söylem değişiklikleri, hukuki düşüncenin insanlığın gelişmesine paralel olarak ilerlemesinden ve en iyiyi bulmaya yönelmesinden kaynaklanmamakta, dönemin küresel güç dağılımı bu değişimlere vücut vermektedir. Uluslararası hukuk, ekonomi politik yaklaşımda uluslararası etik teoride kabul edildiği gibi ahlakla ilişkili bulunmamaktadır. Tarihsel süreçte uluslararası hukukun sürekli ahlaki iyiye gitmesi de ekonomi politik yaklaşımda beklenmez. Bu nedenle ekonomi politik yaklaşım dışında hukuku kapalı olarak inceleyen hakim teorilerdekinin aksine hukuktaki normlar ve normların yorumlanışının uluslararası üretim ilişkilerinin geçirmiş olduğu dönüşüm ve emperyalizmin dönüşümü dışında kendi soyut kapalılığı içerisinde anlaşılması güç olduğunu iddia eder.

Uluslararası hukukun kendisi hiç şüphesiz belirlenen olduğu kadar belirleyendir de. Uluslararası hukukun yalnızca ekonomi politik yaklaşımda ekonomik süreçlerle belirlenen bir fenomen olduğu düşünülmemelidir (Althusser, 2015, s. 133-134). Uluslararası hukuk aynı zamanda uluslararası sistemin yeniden üretilmesini sağlayan otonom yapısı, tıpkı iç hukukta olduğu gibi belirlenen olduğu kadar belirleyicidir. (Althusser, 2015, s. 133-135). İyileştirici yaklaşımların aksine uluslararası hukukun düzenleyen etkisinin yanında düzenlen olduğunu unutmayan ve bu düzenlenme ilişkilerine tarihsel materyalist perspektiften bakmaya çalışıp koruma sorumluluğunun ortaya çıkış sebeplerini araştıran bu bölümde, uluslararası hukuk etkin olarak kabul edilmektedir (Mieville, 2005, s. 54). Ancak uluslararası hukuk etkin olsa dahi ona iyileştirici vasıflar verilmemektedir. Uluslararası hukuk, verili bir iyinin gerçekleştirilmesi aracı değildir. Uluslararası hukuk, uluslararası güç ilişkileri ve sömürü süreçlerinden ayrı olarak düşünülemez.

Anlatılanlar ışığında uluslararası hukukun üretim ilişkilerine göre dönemselleştirilmesi ikinci bölümde kronolojik olarak emperyalizmin geçirdiği dönüşüme göre yapılmış, emperyalizmin dönemleri klasik emperyalist dönem, ve kolektif emperyalist dönem olarak nitelendirilmiş, insani müdahale kavramının uluslararası hukuktaki yeri ve dönüşümü de bu dönemselleştirme çerçevesinde irdelenmiştir.

2.2. KLASİK EMPERYALİST DÖNEMDE İNSANİ MÜDAHALE

Uluslararası hukukun geçirmiş olduğu dönüşümlerin temel belirleyicisinin kapitalist sistemin dönüşümleri olduğundan bahsedilmiştir. Dünya sistemi üzerindeki değişen birikim rejimlerine göre hakim çelişkiler ve uzlaşmalar, uluslararası hukukun düzenlenmesini ve yorumlanmasını da etkileyecektir. Uluslararası hukukun dönemselleştirmesini yaparken, sömürgeci dönem ile emperyalist dönem uluslararası hukukunda ilk ayrımı koymak önemlidir. (Chimni, 1993; Özdemir, 2011, s. 153).

Chimni'nin uluslararası hukukun kapitalizmin geçirmiş olduğu dönüşümlerle ilgili olan dönemselleştirmeleri çalışmamızda da kullanılacaktır. Bu bakımdan Chimni, eserinde 1760-1875 yılları arasında kalan döneme yeni kolonyalizm, 1875-1945 yılları arasında kalan döneme klasik emperyalizm, 1945-1980 yılları arasında kalan döneme neokolonyalizm adını vermiştir. 1945 sonrası dönem ise Ali Murat Özdemir ve arkadaşlarının (Özdemir, 2014b) adlandırılmasına uygun olarak kolektif emperyalizm olarak adlandırılacaktır.

Klasik emperyalizm öncesi dönem, sömürgeciliğin ilk dönemlerinde ticaretin ve talanın aristokratik sınıf egemenliği altında yönlendirilmesi olarak tanımlanabilir. Küresel boyutta merkantalizme uygun olarak uluslararası hukuk düzenlemesi Avrupalı olan devletlerin kendi arasında gelişmekteydi. Bu kapsamda Avrupa dışı alan (Asya haricinde), uluslararası hukukun öznesi değil, nesnesi olarak kabul edilmekteydi. Dönem içerisinde uluslararası hukuk oluşmaya başlamış, ancak uluslararası hukukta güç kullanımına ilişkin herhangi bir kısıtlama getirilmemiştir (Özdemir, 2011, s. 159).

Klasik Emperyalist dönemde (1875-1945) tek bir devlette temsil bulan ve yoğunlaşan sermayenin gelişmesi ve karmaşıklaşan iş bölümü ağları kurması sonucunda sermayenin ulus devlet içerisindeki temsili güçlenmiş, böylece sermaye devlet iktidarını kendi çıkarı için diğer devletlerin kapitalist sınıflarına karşı kullanmaya başlamıştır (Lenin, 2009, s.

76-80). Klasik emperyalizmi önceki dönemlerden ayıran en önemli özelliklerden biri de sermayenin artık aşırı merkezileşmiş hale gelmiş olmasıdır (Lenin, 2009, s. 19, 25-28, 76). Bu dönemde dünyanın daha önce sömürge haline getirilmemiş olan toprakları teker teker, sömürge haline getirilmiş, sömürgeleştirilmeyen Batı dışındaki devletler de (Osmanlı gibi) yarı sömürge halini almıştır (Avcıoğlu, 2013, s. 40, 105, 107-110,). Uluslararası hukuk, kendi merkezileşmiş sermayelerinin temsilcisi olan Avrupalı devletlerin birbirleriyle rekabet halinde Avrupa dışını sömürmesi temelinde şekillenmiştir.

Klasik emperyalist dönemde sermayenin merkezileşmesi sonucunda, birden çok coğrafyaya ihtiyaç duymuş, uluslararası iş bölümü artmış, sermayenin kendi devleti içerisindeki temsili artmış ve bu temsile dayanarak devlet iktidarını diğer devlet sermayeleri ve halkının aleyhine kullanma gücünün ortaya çıkmıştır (Lenin, 2019, s. 99-101). Sermayenin temsilindeki artışın sebebini sanayi devrimi sonrasında üretimin ve birikimin muazzam boyutlara varması bu sebeple çok daha güçlenen para sermayenin finans kapital haline dönüşmesi ve sermayenin finans kapital aracılığıyla daha fazla merkezileşmesi sürecinde bulmak mümkündür (Hilderfing, 2007, s. 67-81, 107-170). Bu dönemde merkez emperyalist devletlerde başlayan sermaye dolaşımı, para formunda merkez kapitalist devlet içerisinde değerlendirilmeye başlayıp, (Lipietz, 1987, aktaran Özdemir vd., 2019, s. 380) para sermaye hammadde ve emeğe merkez ülkede ya da merkez ülkenin sömürgesinde bulunan ülkede dönüşmüştür. Bu süreçte sömürge ülke, paranın değerlendirilmesinde kullanılan hammaddenin alındığı ve mamul malın satıldığı ülke konumunda bulunur. Merkez ülkelerden bu kapsamda değerlendirilmeye başlayan sermaye, sömürge ülkede hammaddenin satın alınması aşamasında emek ve doğal kaynakların sömürülmesine dönüşür (Lenin, 2009, s. 93-94, 142-143). Para sermaye klasik emperyalist dönem içerisinde kendi ulus devleti içerisinde iktidarı belirlemekte ve bu iktidarı sömürge arayışı içerisinde bulunan ulus devlete karşı kullanmaktadır. Yani bu dönemde her sermayenin bir bayrağı bulunmaktadır. Bu süreç sonucunda dünyanın tamamı bir sömürge yarışı sonucunda sömürgeleşmiş ya da yarı sömürgeleşmiştir (Ferro, 2002, s. 132-172).

Yarı sömürge konumuna gelen Osmanlı coğrafyasında da Avrupalı devletler, gayri müslimlerle sömürgeci pratikler doğrultusunda karmaşık ilişkiler kurarak levanten adı

verilen komprador bir sınıf oluşturmuş, bu sınıf aracılığıyla Osmanlı devleti yarı sömürgeleştirilmiştir. Osmanlı devleti fiilen Avrupalı devletlerce işgal edilip sömürge haline getirilmese de sermaye ve hammadde aktarımını yarı sömürgeleştirme yoluyla sağlanmıştır (Avcıoğlu, 2013, s. 131, 133, 135-137).

Gelişen ulaşım ve haberleşme, sermaye birikiminin aşırı yoğunlaşması ve merkezileşmesi³ sonucunda bayrak devletinin sınırlarına sığmaması ile birlikte 20. Yüzyılın başlangıcında klasik emperyalizm kriz ortamına girmiştir. Özellikle komünizm tehlikesinin Ekim Devriminden sonra dünya üzerinde çok ciddi şekilde hissedilmesi, komünizmin yayılacağı korkusu nedeniyle de devletler ekonomilerinde sosyal refah devleti ve Fordist uzlaşmayı seçmek zorunda kalmışlardır (Hobsbawm, 2018, s. 237). Dolayısıyla dünya ekonomisinin uluslararasılaşması sonucunda ortaya çıkan anti sömürgeci hareketin de hayata geçmesinin 2. Dünya savaşı sonrasına ertelenmesi gerekmiştir.

Klasik emperyalist dönemin devletlerinin faaliyetleri yalnızca Batı dışına karşı saldırganlık ve sömürmeye çalışma olarak düşünülmemelidir. Emperyalist faaliyetin çevreye karşı sömürsü birçok karmaşık yöntemle gerçekleşir. Bu kapsamda “*Üretimin ve dolaşımın uluslararası koordinasyonu ve dolayısı ile ticari faaliyet aracılığıyla yürütülen düzenli sömürüye dayandığı göz önüne alındığında, emperyalizmle (uluslararası) hukuk arasındaki ilişkinin önemi kolaylıkla anlaşılabilir.*” (Özdemir, 2011, s. 162) Bir alt başlıkta anlatacağımız üzere özellikle yeni emperyalist dönemle birlikte hedef uluslararası ölçekte üretimin ve sermayenin dolaşımının sağlanması ve birikimin son bulmaması sağlanmaya çalışmaktır. Sermayenin uluslararasılaşması sonucu emperyalistler arası uyumsuzlıklardan kaynaklanan savaşın daha barışçıl çözümlerine yönelik çabalarının nedeni bu perspektiften anlaşılacaktır.

Yukarıda haklı savaş başlığı altında anlatıldığı üzere her dönem olduğu gibi, klasik emperyalist dönemle birlikte uluslararası hukukun oluşumuyla birlikte yürütülecek savaş

---

³ Sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması, klasik emperyalist dönemde finans, sanayi ve ticaret sermayelerinin bankalar aracılığıyla finans kapital içerisinde toplanmasını ifade etmektedir (Öztürk, 2006, s. 276). Lenin, sermayenin birikiminin hızlanması sonucunda tekellerin doğduğunu, bankalar aracılığıyla bütün sermayenin merkezileştiği ve tekellerin buluşturulduğunu, bunun sonucunda merkezileşen sermayenin tek bir ulusal kapitalist örgüt oluşturduğunu savlamıştır (Lenin, 2009, s. 39). Klasik emperyalist dönemde tek bir devlet altında temsil edilen sermayenin ilgili devlet aracılığıyla emperyalist faaliyet yürütmesi süreci sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması sonucunda oluşmuştur.

haklılaştıracak söylemler dönemin ruhuna uygun olarak üreilmeye başlandı. Sömürgeci dönem ve bunu takip eden klasik emperyalist dönemde yalnızca Hristiyanlara yönelik olacak şekilde insani müdahale söyleminin ilk örnekleri ortaya çıkmaya başladı.

Klasik emperyalist dönemde uluslararası hukuk, “*Küresel ölçekte sermaye birikiminin koşullarını oluşturan ülkesel unsurları diğer ulusal sermayelere karşı kapatmak maksadıyla kullanıldığı bir araç haline gelmiştir*” (Özdemir, 2011, s. 163). Nasıl ki günümüz özgün ortamına göre şekillenen uluslararası hukuk koruma sorumluluğu doktrinini ortaya çıkarmış ise, klasik emperyalist dönemin özgün şartlarına göre şekillenen uluslararası hukuk da uluslararası hukukta insani müdahale ile ilgili doktrinler geliştirmiştir. 19. Yüzyıl ile birlikte 1827 tarihli Yunan isyanında insani müdahale tartışmaları doktrinini üzerinde büyük etki uyandırdı (Reçber, 2015, s. 14). Dönemin yazarlarından Robert Phillimore insanlığın genel çıkarları gereğince Yunan isyanı nedeniyle Osmanlı’ya yapılan müdahalenin, dökülen kanı durdurduğu için haklı olduğunu savundu. Ancak Rusya’nın dini nedenlerle yaptığı müdahaleleri ise reddetti (Rodogno, 2012, s. 59). H. Wheaton, E. S. Creasy, W. E. Hall, T. J. Lawrence gibi Anglosakson gelenek üzerinden fikir üreten yazarlar bu dönemde insani müdahale hakkının bulunduğunu doğal hukuk doktrini üzerinden kabul etmişlerdir. Pozitivist hukuk savunucularından P. Pradier-Fodere, A.W. Heffter, F. Von Liszt gibi yazarlar ise devletlerin egemen eşitliğini savunarak insani müdahalede bulunma hakkının olmadığını belirtmişlerdir (Kolb, 2003, s. 123). Özellikle Napoleon Savaşlarından sonra Avrupa içerisindeki barışın kalıcı hale getirilebilmesi için Avrupa’da müdahale etmeme ilkesi savunulmaya başlanmıştır. Avrupa sınırları içerisinde katliamlar yapılsa dahi Avrupalı devletler birbirlerine müdahale etmemeyi tercih etmişlerdir. Rodogno, Rusya içerisindeki 1830 ve 1860 Katolik ayaklanması ile İngiliz-Boer Savaşı’nda 1901 yılında toplama kamplarında ölen on binlerce çocuk ve kadına rağmen ve daha başka katliamlarda ölümlerin Avrupalı devletler eliyle gerçekleştirilmesi dolayısıyla herhangi bir insani müdahalede bulunulmadığını belirtmiştir. Yazar bu nedenle 19. Yüzyıl uluslararası hukukunun Avrupalı ve Avrupalı olmayanlar arasında ayırım gözeterek Avrupalıların üstünlüğü prensibi çerçevesinde Avrupalı olmayanlara karşı insani müdahalede bulunma yetkisinin tanındığını belirtmiştir (Rodogno, 2012, s. 22).

Klasik emperyalist dönemde merkez devletlerin çevreye yapmış olduğu müdahalelerde meşrulaştırılmasını gerektirir bir husus bulunmamaktaydı. İnsani gerekçelerle yapılan müdahaleler yukarıda da değindiğimiz üzere ilk defa bu dönemde örneklerini verseler de sömürgeciliğin ve Avrupa devletleri dışındaki devletlerin uluslararası hukukta suje sayılmadığı bir uluslararası sistem anlayışı içerisinde insani gerekçelerle müdahale kavramı yaygın olarak kullanılmamıştır.

Ancak merkezin yarı sömürge devletlerine karşı klasik emperyalist dönem içerisinde uluslararası hukuk içerisinde güçlü bir insani müdahale söylemi geliştirdiği söylenebilir. Yukarıda da değinildiği üzere geliştirilen teori, Hristiyan Osmanlı tebaasının Osmanlı coğrafyasında korunmasına yönelik askeri müdahalede bulunulabileceğine ilişkindir. İnsani askeri müdahaleler Hristiyan tebaanın Osmanlı'da hamiliğini üstlenme ve yaşadığı zulmü önleme gibi nedenlere dayandırılmıştır (Hoş, 2019, s.273). Osmanlı toprakları içerisinde yer alan Yunanistan, Girit, Ermenistan ve Makedonya gibi bölgelere hristiyan tebanın baskı ve zulüm altında bulunduğu iddia edilerek müdahale hak olarak görülmüştür. Bu hak, Osmanlı ile Avusturya-Macaristan, Alman İmparatorluğu, Birleşik Krallık, Fransa, İtalya, Rusya arasında imzalanan 1878 tarihli Berlin anlaşması ile yasallaştırılmıştır. Bu anlaşma ile birlikte Hristiyan tebanın yaşadığı bölgelerde anılan devletler kontrol sağlama hakkına ve gerektiğinde askeri müdahale hakkına kavuşmuştur (Hoş, 2019 s.273-274).

Batının günümüzde koruma sorumluluğu ilkesinde olduğu gibi seküler liberal kozmopolitan değerlere dayanarak insani askeri müdahalede bulunması ile klasik emperyalist dönemdeki müdahalelerin benzer olduğu yanları olduğu gibi farklılıkları da vardır. İnsani müdahale kavramı klasik emperyalist dönemde her devletin kendi bayrağını temsil edip uluslararası arenada mücadele etmesi nedeniyle günümüz kolektif emperyalist döneme göre farklı olarak yorumlanmıştır. Diğer yandan insani müdahaleye konu teşkil eden ihlaller klasik emperyalist dönemde olduğu gibi keyfi olarak belirlenmektedir. Ayrıca, sermayenin uluslararasılaşma sürecinin iki dünya savaşı arasında durması (Hobbesbawm, 2018, s. 116) ve devletler arasında korumacılığın yaygınlaşması (Hobbesbawm, 2018, s. 117, 124-125) emperyalizmin kolektif forma dönüşümünü geciktirdi ve az sonra bahsedileceği üzere uluslararası hukukun daha barışçıl bir forma geçmesini geciktirdi.

2.3. 1945-1990 ARASI DÖNEMDE İNSANİ MÜDAHALE

1945-1990 arası emperyalizmin kolektifleştiği dönemde, uluslararası hukukta insani müdahale söylemi kullanımdan kalkmıştır. Genelde bu söylemi destekleyenler için insani trajedilere karşı müdahalede bulunulamamasının nedeni yukarıda hakim söylemlerin incelenmesinden anlaşılacağı üzere iki kutuplu dünyanın kendine özgü yapısı ve Soğuk Savaş oluşturmaktadır. Gerçekten de iki kutuplu dünya ve Soğuk Savaş'ın etkileri emperyalizmin hedefini Sovyetler ve Doğu Bloğunun kuşatılması olarak kurgulamıştır (Panitch & Gindin, 2019). Her ne kadar sermayenin uluslararasılaşarak birden çok sermayenin birden çok devlete bağımlılığı gelmesi söz konusu olsa da, (Özdemir, 2014b) dünya üzerinde komünist bir blok oluşu, Üçüncü Dünya üzerinde çok ciddi bir hareket serbestisi oluşturmuş, bu nedenle insani müdahale doktrini uygulanması ciddi oranda azalmıştır. Amaçların günümüzden farklı olduğu emperyalizmin bu yeni döneminde, insani müdahale ve insan hakları temelli kurulacak uluslararası hukuktan çok Soğuk Savaş'ın yapısına uygun olarak Doğu Blok'unun sınırlandırılmasına yönelik silahlı müdahaleler ortaya çıkmıştır. Bu dönem insani amaçlarla gerçekleştirilen ancak emperyalistlerin siyaseti ile doğrudan bağlantılı bulunmayan müdahaleleri hazırlayan süreçler ise karmaşık coğrafi ve tarihi nedenlerden kaynaklanan genellikle yerel müdahaleler olarak kalmıştır.

Hukukun kendi şekillendirme kapasitesi olduğu kadar üretim ilişkileri tarafından son kertede belirlendiğini ikinci bölümün başında bahsedilmiştir. Kolektif emperyalist dönemde uluslararası hukukun şekillenmesinde ve uygulanmasında yukarıda bahsedildiği gibi iki ana etmen bulunmaktadır. Bunlar sermayenin artık birden çok devlette kendisini temsil ettirerek tek bir devlet içerisine sığmaması ve uluslararasılaşması, dünya sisteminin iki kutuplu yapısı ve komünist blok ile kapitalist blok arasındaki Soğuk Savaş'tır. Sermayenin uluslararasılaşmasının ayrıntılarının anlaşılması bu kapsamda uluslararası hukukun şekillenmesi, Birleşmiş Milletler'in kurulması ve sömürgeciliklerin son bulmasının anlaşılması açısından önem taşımakta ve ayrıntılı olarak çalışmamız açısından incelenmesi önem arz etmektedir. Bu kapsamda dönemin düzenleme rejimleri aşağıda incelenmiş, daha sonrasında bu tarihsel değişimlere uygun olarak uluslararası hukuk metinlerindeki içerikler anlaşılmaya çalışılmış, insani müdahale açısından

dönemin herhangi bir özellik göstermemesi tüm bu bütünsel bakış açısıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Dönemselleştirme yapmak, konunun daha iyi kavranması ve uluslararası hukuk ile insani müdahalenin zaman içerisinde değişiminin kavranması açısından önemlidir ancak belirtilen dönemler arasındaki farklılaşma keskin bir şekilde olmamış süreç içinde adım adım gerçekleşmiştir. Ağır bir dönüşüm ile kapitalizm ve uluslararası hukuk dönüşümler geçirmiş, bir önceki dönemin hukuku sonraki dönem değişimleri açısından direnç ve itki noktası olarak kalmaya devam etmiştir.

“1945 sonrası dönemin klasik emperyalist dönemle rabıtası da yine merkez ülkelere ait teşebbüslerin korunması arasındaki süreklilikte bulunabilir. Zaman içerisinde finansal serbestleşme, kar transferi, fikri mülkiyet, uluslararası tahkim, uluslararası ticaret, uluslararası yatırım, gümrükler başlıkları altında düzenlemeler getiren anlaşmalar ve benzerleri anılan korumanın artırılması maksadına hizmet ederek geliştirilmiştir.” (Özdemir, 2013b, s. 93).

Emperyalizmden kolektif emperyalizme geçişin önemli itkilerinden biri, sermayenin genişletilmiş yeniden üretiminin tek bir ülkenin sunduğu kaynakların (iş gücü, hammadde piyasaları) yetemiyor oluşudur (Panitch & Gindin, 2019, s. 122-123, 125, 133). *“Varlık koşullarını tekelci teşebbüslerin işleyişinde bulan tarihsel bloklar, tek bir ulusal devlet ve onun sömürgeleri ötesine geçme itkisini derinden hissediyorlardı.”* (Özdemir, 2011, s. 171) Ayrıca kolektif emperyalist dönemde sermayenin değerlendirme sürecinin bir ülke (ve bunun sömürgeleriyle) içerisinde gerçekleşmesi olanaksız hale geldi. Kolektif emperyalist dönemde farklı bölgelerden başlayarak farklı çevrimlerle sermayenin değerlendirilmesi başlamıştır. Artık gelişmiş devletlerin saptanmasında ana husus sermayenin nerede değerlendiriliyor olduğu değil, karın nerede realize olduğudur (Robles, 1994, aktaran Özdemir vd., 2019, s. 382).

İşte uluslararası arenadaki iş bölümündeki bu değişim ve yeni düzenleme rejimi (1945-1970 tarihleri arasında) sömürgecilik karşıtı eğilimleri güçlendirdi ve bunun sonuçları kısa süre içerisinde uluslararası hukukta da görülmeye başlandı. Bunun birtakım sebepleri vardır. Kapitalist birikim, Batı bloğu içerisinde ortak düzenlemelerle sonuçlanan liberal kooperatist bir döneme geçmiştir. Yeni emperyalist dönemin hegemonik devleti ABD'dir. ABD üretim ve tüketim normları çerçevesinde sermayenin yüksek miktarda

uluslararasılaşması ve birden çok devlet içerisinde sermayenin hukuki siyasi ve ideolojik olarak temsil edilmesi imkan dahiline girmiştir. Bu kapsamda kendi ulusal sermayesinin devlet içerisinde yüksek temsil bulduğu ve bu sermaye çıkarları çerçevesinde uluslararası alana müdahalede bulunma itkisi yapan emperyalizm yerine devlet dışında bulunan sermayenin kendi içerisinde temsil bulması amaçlı hem anayasal hem yasal faaliyetlerin ve genel çabanın görüldüğü bir yapıya dönüşmüştür. Bu kapsamda yeni dünya sistemi yeni uluslararası ilişkilere ve yeni uluslararası hukuka sebebiyet vermiştir (Özdemir, 2011, s. 64-65).

Klasik emperyalist dönemde emperyalist devletler arasındaki temel ilişki silahlı rekabetti. Sermayenin ABD hegemonyasının altında uluslararasılaştığı kolektif emperyalist dönemde emperyalist devletler arası rekabet zayıfladı, bunun yerini entegrasyon aldı. Bu kapsamda uluslararası hukuk esas olarak rekabet yerine bütünleşmeyi/entegrasyonu düzenler hale geldi. Ayrıca iki kutuplu dünya düzeni bu eskisine göre daha barışçı uluslararası hukuka büyük katkıda bulunmuştur. Sovyetler Birliğinin bulunduğu iki kutuplu dünya öncesine göre İkinci Dünya ve Üçüncü Dünya'ya büyük bir hareket kabiliyeti alanı belirlemiş, uluslararası hukukun belirlenmesinde ve ortaya çıkarılmasında şimdiye göre ve daha eskiye göre çok daha etkin olmalarına fırsat sağlamıştır. Üçüncü dünya lehine uluslararası hukuk alanında birçok düzenleme gerçekleşti. Bu düzenlemeler kendi kaderini tayin hakkı, Deniz Hukuku Sözleşmesi, sosyal ve ekonomik insan haklarının kabul edilmesi olarak gösterilebilir. İkinci etki olarak sermayenin uluslararasılaşması süreci uluslararası hukukta devletlerden başka hak subjelerinin doğmasına sebebiyet vermiştir (Özdemir, 2011, s. 166-167).

Sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi sonucunda tek bir devlet sınırlarına sığmamaya başlaması kapitalizmin kriz koşullarına girmesine etki eden nedenlerden biridir. Bretton Woods'un getirmiş olduğu sistem, 1970 ile başlayan kriz koşullarında tadil edilmiştir (Panitch & Gindin , 2019, s. 88) Bretton Woods anlaşmasının getirmiş olduğu disiplin edici sistemin Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla ortaya çıkan çok taraflı egemenlik ve sermayenin genişlemesiyle ortaya çıkan finans sisteminin karmaşıklaşması karşısında birçok sorun ürettiği görülmüştür. Uluslararası hukukta bu yeni sermaye düzenine adapte olan egemen devletlerden komünist bloğu tercih etmeyenler, Amerikan hegemonyası çerçevesinde kurulan emperyalizmin istekle birer üyesi olmuşlardır

(Panitch & Gindin, 2019, s. 102). Aynı zamanda savaştan sonra kendi konumlarını tekrar kurmak isteyen savaşın etkisiyle harap olmuş Avrupa'nın hakim sınıfları için ABD önderliğindeki bu yeni küresel düzen hayati önem arz etmiştir. Tüm bu anlatılanlar ışığında ABD merkezli ortaya çıkan yeni düzende, Batı bloğu ve bağdaşıkları ABD'yi hegemon olarak onaylamıştır (Özdemir, 2011, s. 10). Ayrıca ABD için komünizmin çevrenmesi büyük önem arz etmekteydi ve Avrupa'nın ekonomik olarak toparlanamaması, sol siyasetin gücünü Avrupa'da artıracığı anlamına geliyordu. Marshall Planı bu amaçla hayata geçirildi (Hobbesbawm 2018; Panitch & Gindin, 2019, s. 108). Marshall Planı aracılığıyla ABD Avrupa devletlerini ve Japonya'yı finanse etmeyi üstlendi (Hobbesbawm, 2018, s. 322). Bu rolle komünizmin sınırlandırılması yoluna emekle barışılarak gidildi ve işçi sınıfı çeşitli tavizler verilerek adapte edildi (Hobbesbawm, 2018, s. 237).

Sermayenin ve devletlerin ABD hegemonyası altında uluslararasılaşması emperyalizmin kolektifleşmesini ortaya çıkardı. Hegemon devleti bu kapsamda her şeye yön veren ve her şeyi düzenlemeye kadir olan büyük bir imparatorluk olarak görmemek gerekmektedir. Kolektif emperyalist dönemin hegemon devleti ABD Avrupa'ya yatırımlarını genişletirken, Avrupa da savaş sonrası toparlanmasını yaşadı ve ekonomik düzelmeyi sağladıktan sonra Avrupa sermayesi ve doğrudan yatırımları da ABD'ye akmaya başladı (Panitch & Gindin, 2019, s. 125). Hegemon devlet tüm bu süreçlerin temsilcisi ve kolaylaştırıcısı olurken, aynı süreçler nedeniyle kendi hukuksal yapısında da büyük değişiklikler yaşadı. Süreç karşılıklı olarak hegemon devlet ABD ile Avrupa'yı yapısal olarak birbirlerine bağladı (Özdemir, 2014a).

Üretimin uluslararasılaşması, sermayenin aşırı büyümesi ve sınırsız bir şekilde sınırları aşarak akmaya başlaması, özellikle 1970'lerden itibaren finans kapitalizmi de daha önce hiç olmadığı kadar geliştirdi (Panitch & Gindin, 2019, s. 132). Bu genişleme neoliberalizm ile birlikte daha sonra kolektif emperyalist devletlerin gittikçe 1980 sonrası birbirine daha da bağlanmasına ve blok halinde hareket etmesine neden olacak süreçleri başlattı. Sabit kurların korunamaması, altın standardının artık yeni türev piyasalar içerisinde yeterli olmaması nedenleri de daha önce değinildiği gibi Bretton Woods sisteminin kriz içerisinde girmesine neden oldu, kolektif emperyalizmin hegemon devleti

ABD doları uluslararası ekonominin rezerv parası haline geldi (Panitch & Gindin, 2019, s. 31, 87-88).

Komünist tehdidin büyüklüğü, işçi sınıfına verilen tavizler, işçi sınıfını ikna etmek için sürekli yükselen ücretler ve militanlaşan emek, sermayenin aşırı genişlemesi ve önceki anlayışların bu genişlemiş sermaye için yeterli olmaması, petrol fiyatlarında yükselmeler gibi etmenler 1970’lerde kapitalizmin altın çağının sona ermesine, kar oranlarında düşüşe ve krize girmesine neden oldu (Hobsbawm, 2018, s. 547-560; Panitch & Gindin, 2019, s. 122). Tüm bu kar oranlarının düşmesi artık Fordist uzlaşma döneminin sürdürülemez olmasına ve kapitalizmin sürdürülebilmesi için yeni önlemlerin alınmasına gereklilik verdi. Neoliberal düzen çevre ve yarı çevre devletlerde 1970’lerden, merkez kapitalist devletlerde de Reganizm ve Thatcherizm’le birlikte 1980’lerden sonra kuruldu (Panitch & Gindin, 2019, s. 145).

1980 sonrası dönemin birikim rejimi neoliberalizm olduğu gibi, 1945-1980 arası (son on yılı krizle geçmekle birlikte) dönemin düzenleme tarzı Fordizmdir. Fordist uzlaşma, neoliberal dönem kadar olmasa da kendi içerisinde kriz eğilimleri ve çelişkiler barındırıyordu. Kapitalizmin bu en güler yüzlü olan “Altın Çağ’nda” iktisadi denge

“Üretkenlikteki artış ve karları istikrarlı tutan kazançlar arasındaki eşgüdümüne bağlıydı. Sürekli üretkenlik artışındaki bir düşüş ve/veya ücretlerde oransız bir yükseliş istikrarsızlıkla sonuçlanacaktı. Bu iki savaş arasında hiçbir şekilde var olmayan şeye, üretim artışı ile tüketicilerin satın alma yeteneği arasındaki dengeye bağlıydı. Ücretleri piyasayı suyun yüzeyinde tutacak kadar, ancak kar üzerinde bir baskı yaratmayacak ölçüde hızlı yükselmesi gerekiyordu.” (Hobsbawm, 2018, s. 383).

Uluslararası kapitalizm, 1970’lerde sürekli bir kriz içine girdi. Merkez ülkelerde kriz fordist düzenleme rejiminin sunduğu araçlarla aşılmaya çalışıldı. 1980’lere gelindiğinde fordist düzenleme rejiminin sunduğu araçlarla krizi aşma çabalarından vazgeçildi. Neoliberalizm bu kapsamda emeğin (1945 öncesi Avrupa, 1930 öncesinde ABD’de olduğu gibi) tekrar maliyet unsuru olarak görüldüğü ve fordist uzlaşmayı sağlayan kuramsal düzeneğin piyasa bağımlı yeni bir düzenlekle değiştirildiği bir dönemin birikim rejimi ve düzenleme tarzının ortak adı olarak küresel ölçekte tatbik edildiği dönemin uygun ismidir (Harvey, 2015, s. 10, 78-79,; Özdemir 2014a, 29).

Fordist dönemin iki kutuplu dünya yapısı nedeniyle uluslararası hukuk, sermayenin sınırsız genişletilmiş yeniden üretimine karşı duran devletlere dilediğince müdahalede bulunacak koruma sorumluluğu ya da önleyici meşru müdafaa gibi araçları üretmemiştir. Tüm bunların gerçekleşmesi için neoliberalizmin hakim hale gelmesi ve sosyalist bloğun ortadan kalkması gerekmektedir (Uğurlu, 2013). Ayrıca 1945 sonrası dönemin uluslararası hukukuyla İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Birleşmiş Milletler ve Birleşmiş Milletler Anlaşması çerçevesinde devletlerin biçimsel egemenliği kabul edildi ve içişlerine karışmama ilkesi kabul edildi. 1945-1980 arası dönemde sermayenin ve devlet biçiminin uluslararasılaşması süreci emperyalist Batı bloğu içerisinde işlemiş, komünist blokta herhangi bir etkisini göstermemiş, Üçüncü Dünya üzerindeki etkileri ise günümüze göre oldukça sınırlı kalmıştır (Özdemir, 2014b). Sermayenin uluslararasılaşması ile birlikte uluslararası hukuk, klasik dönem emperyal çağdan farklı olarak savaşı değil, entegrasyonu düzenleyen bir işlev edinmiştir (Tuncer, 2017, s. 4). Elbette uluslararası hukukun nispeten barışçıl bir forma bürünmesinin tek nedeni fordist düzenleme tarzı değildir. Ayrıca Soğuk Savaş'ın varlığı, Soğuk Savaş'ın bir çatışmaya dönüşmesi halinde nükleer silahların dünya üzerinde meydana getireceği yıkım ihtimali, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nda savaşın getirdiği yıkımın sermayenin ve diğer sınıfların genel çıkarlarına aykırı sonuçlara neden olmuş olması gibi etmenler uluslararası hukukta bu barışçıl ortamın oluşmasına ve devlet egemenliğine saygı ve içişlerine karışmama ilkelerinin gelişmesine etki etmiştir.

Bu dönemde uluslararası hukukun devletlerin siyasi düzenleriyle ve iç organizasyonları ile ilgilenmediği, uluslararası hukukta hak sujesi olmak için herhangi bir ülkesel siyasi organizasyona ya da uygar devletlerce tanınmış hukuk sistemine adapte olma zorunluluğunun olmadığı bilinmektedir (Özdemir, 2011, s. 48). Uluslararası hukukta biçimsel anlamda egemenlik ilkesi aşınmamış gözükmektedir. Egemen devletlerin demokratik parlamenter sistemle yönetilip, uygar Batı değerlerini içselleştirip içselleştirmemesi uluslararası toplum içindeki yerine etki etse de uluslararası hukuk açısından hak sujesi olarak tanınmada çok daha az önem ifade etmektedir. Tüm bu süreçlerin emperyalizmin son bulduğu ve uluslararası hukukun belirlenmesinde etkin olmadığı anlamına gelmemesi gerekmektedir.

“Sömürgeciliğe ait silahlı ve dışlayıcı mekanizmalar yerini sermaye birikiminin küresel ölçekte korunmasına, kontrolüne ve idaresine dayalı bir başka sisteme bırakırken yeni emperyalizm sömürünün gerçekleştirilmesinde, küresel yatırım ve kredi düzeninin kontrolünden, çok uluslu şirketlerin faaliyetine, hukuksal düzenin küreselleşmesinden, yapısal uyum programları ekseninde yönlendirici koşullar getiren yardımlara, finansal serbestleşmeden özelleştirmelere, yeni bir devlet biçiminin dayatılmasından insani müdahalelerin icadına kadar pek çok buluşla kendini yeniden üretebilmiştir.” (Özdemir, 2011, s. 167).

Ancak iki kutuplu dünya düzenin varlığı sebebiyle klasik emperyalist ve neoliberal dönemlerle karşılaştırıldığında 1945-1980 arası dönemin daha barışçıl olduğu söylenebilecektir.

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından galip devletler Birleşmiş Milletleri kurmuştur. Emperyalistler arası rekabeti ortadan kaldırmaya yönelik 1945 sonrası dünya düzeninde devletlerin egemenliği yalnızca Avrupa içinde sınırlı kalmayacak şekilde genelleştirilmiş, devletler uluslararası hukuk nezdinde eşit olarak kabul edilmiş, Batı bloğu içerisinde entegrasyon odaklanılmış, kuvvet kullanımı konusunda ciddi hukuki ve iktisadi tedbirler alınmış, devletlerin içişlerine karışmama ilkesi biçimsel olarak kabul edilmiştir. Bu düzenlemeler sonucunda devletlerin kendi vatandaşları ile arasında kurmuş olduğu ilişki, bu devletlerin yönetim biçimleri, devletlerin azınlıklarına tanıdığı haklar gibi meseleler devletlerin içişleri olarak kabul edilmiştir. BM Genel Kurulu'nun Dostça İlişkileri İlgilendiren Uluslararası Hukuk Bildirgesi'nde ifadesini bulduğu üzere şu şekilde kabul edilmiştir:

“Bir devletin toprağı, Antlaşmanın hükümlerine aykırı bir biçimde güç kullanılmasından kaynaklanan askeri işgalin hedefi olmamalıdır. Bir devletin toprağı, güç tehdidi ya da güç kullanılması sonucunda bir başka devletin ele geçirme hedefi olmamalıdır. Güç tehdidi ya da güç kullanılması sonucunda sağlanan hiçbir toprak kazanımı yasal olarak kabul edilmeyecektir... Hiçbir devlet ya da Devletler topluluğu, nedeni ne olursa olsun, herhangi başka bir devletin iç ya da dış işlerine doğrudan ya da dolaylı bir biçimde karışma hakkına sahip değildir. Bu sebeple devletin şahsına ya da onun siyasal, ekonomik ve kültürel öğelerine yöneltilmiş bulunan silahlı müdahale ya da bütün diğer müdahale biçimleri ya da tehdit teşebbüsleri uluslararası hukuku ihlal eder” (Birleşmiş Milletler, 1970).

Silahlı güç kullanımını yasaklayan bir dizi Birleşmiş Milletler anlaşması uluslararası hukukta kabul görmüştür. Bunlar 1950 tarihli Barışçıl Çözüm Yolları Belgesi, 1957 tarihli Devletlerin Barışçıl Şekilde Bir Arada Var Olma Deklarasyonu, 1965 tarihli Devletlerin İç İşlerine Müdahalenin Kabul Edilemezliği ve Bağımsızlıklarının Korunmasına İlişkin Deklarasyon gibi metinler BM düzeninin emperyalistler arası (çoğu kez silahlı) rekabeti düzenlemeye çalışan Milletler Cemiyeti düzeninden esaslı olarak ayrıştığını göstermektedir. (Özdemir, 2011, 2014 ; Tuncer, 2017, s. 28).

Dönem içerisinde “insani gerekçelerle” askeri birtakım müdahalelerde bulunulmuştur. ABD, Nikaragua’ya Amerikan Devletleri Örgütü üyesi olması nedeniyle taahhütte bulunduğu insan haklarına uyma ilkesini reddettiği gerekçesiyle askeri müdahalede bulunmuş, Uluslararası Adalet Divanı’na taşınan olayda ABD haksız görülmüş, insan hakları ihlalleri gerekçe gösterilerek başka devletlerin içişlerine karışılmayacağı mahkemece hüküm altına alınmıştır (İren, 2016, s. 98). UAD, Nikaragua’nın başvurusu üzerine ABD’nin Nikaragua hükümetine karşı silahlı güç kullanan grupların silah, donanım, finans ve eğitim desteği vermesini uluslararası hukuka aykırı bulmuştur. (International Court of Justice, 1986). Ancak kararın doktrinde yorumlanmasında hükümlere karşı ayaklanan silahlı grupların başka devletlerce desteklenmesinin silahlı güç olarak değerlendirilemeyeceği ifade edilmiştir. Buna göre bu tarz destekler yalnızca iç işlerine karışmama ilkesinin ihlali niteliğindedir ve desteğini sunan devlete karşı meşru müdafaa kapsamında silahlı güç kullanılmaz (Yılmaz & Irk, 2015, s. 158).

Daha önce değinildiği üzere Birleşmiş Milletler Anlaşması ile güç kullanımını yasaklayan bir dizi anlaşma ve ABD’nin haksız olduğunu gösteren uluslararası mahkeme kararından da anlaşılacağı üzere uluslararası metinler, güç kullanımını biçimsel olarak yasaklamıştır. Hakim uluslararası ilişkiler teorileri içerisinde yazarlar tarafından da bu dönemde insani müdahalenin az gerçekleştiğine değinilmiştir. Bunun nedeni olarak ise Soğuk Savaş’ın insani gerekçelerle askeri müdahaleyi engeller iki kutuplu yapısı görülmüş ve bu yapı eleştirilmiştir. 1971 tarihli Hindistan’ın Pakistan’a, 1979 tarihli Tanzanya’nın Uganda’ya ve 1978 tarihli Vietnam’ın Kamboçya’ya karşı gerçekleştirmiş olduğu askeri müdahaleler, hakim söylem içerisinde birtakım yazarlar tarafından insani müdahale olarak nitelendirilmiştir (Wheeler, 2000, s. 55-111). Pek tabii anılan bu askeri müdahalelerin ileride değinileceği üzere üzere şartları, gelişimi ve amaçları bakımından

1990 sonrası kolektif emperyalist blok tarafından gerçekleştirilen askeri müdahaleler ile yapısal olarak ciddi farklılıkları bulunmuştur.

2.4. İNSANİ MÜDAHALE HAKKININ KORUMA SORUMLULUĞU İLKESİNE DÖNÜŞÜMÜ

Neoliberalizmin ortaya çıkışını anlatmak ve bütün tarihçesini vermek bu tezin konusunu aşacaktır, ancak kolektif emperyalist bloğun 1980 sonrası temel birikim stratejisi ve temel düzenleme tarzı olması nedeniyle neoliberalizmle ilgili birtakım saptamalarda bulunmak çalışma açısından önem arz etmektedir.

2.4.1. Neoliberalizmin Ortaya Çıkışı

Neoliberalizm, her şeyden önce Fordizmin 1970’lerde yaşamış olduğu yapısal krize karşı ortaya çıkmış kapitalizmin tarihsel süreçteki birikim rejimlerinden biri ve en sonuncusudur. Bir yaklaşıma göre Fordist düzenleme tarzının krize girmesindeki en büyük etken, bir görüşe göre sosyal harcamaların ciddi yükselişi ve vergi oranlarındaki düşüş sonucu devletlerin mali krize girmesi ile işsizlik ve enflasyonun ciddi oranda yükselmesinin birikim için sürdürülemez olmasıdır (Harvey, 2015, s. 20-21) 1970’lerde ilk adım olarak bu krizin aşılması için o güne kadar klasik olarak uygulanan para politikalarında ciddi değişim gerçekleştirilmiştir. Paul Volcker⁴ dönemi ABD Merkez Bankası, ABD para politikasında marjinal bir değişim ortaya çıkarmıştır. Fordist dönemin ABD para politikası olan tam istihdam odaklı Keyneşi politikaya yerine 1970’lerde enflasyonun istihdam için sonuçları ne olursa olsun bastırması yönlü sıkı para politikasına geçilmiştir (Harvey, 2015, s. 31) Fordist dönemin toplumsal uzlaşısı yıkılmış, bu uzlaşmayı mümkün kılan kurumlar çökmüştür. Bu kapsamda emek yeniden bir maliyet unsuru olarak görülmeye başlanmıştır. Üretimin eş güdümünde piyasalar temel belirleyen haline gelmiştir. *“Neoliberalleşmek demek, her şeyin finansallaşması demektir, bu finansın sadece ekonominin diğer bütün alanları üzerindeki değil, devlet aygıtı ve gündelik yaşam*

⁴ Dönemin ABD Merkez Bankası’nın uyguladığı faiz artışı politikaları, ABD Merkez Bankası Başkanının Paul Volcker olması nedeniyle Volcker şoku olarak adlandırılmıştır. Neo-liberal ekonomi politikaları, ekonomide tam istihdamın sağlanması yerine enflasyonun ne pahasına olursa olsun düşürülmesine yöneldi. Bu nedenle ABD Merkez Bankası 1979 yılında şok faiz artışlarına gitti. Bunun sonucunda ABD’de enflasyonun düşüşü sağlandı. Ancak borçlu Üçüncü Dünya Devletleri, bu şok faiz artışı sonucunda iflase sürüklendi, ekonomide resesyon doğdu, istihdam oranları düştü. Ekonominin en önemli unsuru, para politikası olarak görülmeye başlandı (Harvey, 2015, s. 31-32; Altun, 2018, s. 67-69).

üzerindeki kontrolünü de derinleştirdi” (Harvey, 2015, s. 41). Az sonra bahsedileceği üzere, finansallaşma üretken sermayeyi ikinci plana atmıştır ve 1960’larda kullanılan slogan General Motors için iyi olanın ABD için de iyi olduğundan, Wall Street için iyi olan ABD için de iyidir şeklinde değişmiştir (Harvey, 2015, s. 41).

Neoliberalleşme ile birlikte fordist dönemi uzlaşısı da dağılmaya başlamıştır sermayenin uluslararasılaşma süreci hızlanmıştır. Neoliberalleşme ile birlikte sınıf iktidarını aynı anda birden fazla devlette kullanabilme ve hissettirme kapasitesi büyük oranda artmıştır (Harvey, 2015, s. 43). 1970’lerdeki geçiş sürecine kadar etkileri hissedilen fordist dönem birikim stratejisinde bir bölge, şehir veya kent bir devasa sanayi birimine ihdas edilmiştir, bu bölge içerisindeki işçi sınıfı güçlü bir sendikalaşma ile sınıf bilinci ile hareket ederdi. (Hobsbawm, 2018, s. 409) 1970’li yıllarda sermayenin uluslararasılaşmasının artışı, teknolojinin gelişimi, bilgisayarlaşma, ulaşım şartlarının gelişimi ile birlikte sanayi birimleri parçalandı, fason üretim arttı, işçi sınıfı bu sanayi birimlerinin parçalanması ile birlikte dağıldı, üretim ve tüketim kültürü uluslararası boyutlara yayıldı. (Hobsbawm, 2018, s. 409) Sanayi üretimi şehirlere ve bölgelere yayılıp, yüksek teknoloji bir girişimler mozaiği haline almaya başladı. Üretimde bilgisayar kullanımının artışı ile birlikte kalifiye olmayan güvenceli işçilerin işten çıkarılması arttı. (Hobsbawm, 2018, s. 410) İş tanımları neoliberalizmle birlikte büyük bir değişime uğradı. Fordist uzlaşma döneminde yaşamış olan kuşak, tam istihdama ve ömür boyunca bir işte çalışmaya, iş güvencesine alışmıştı. (Hobsbawm, 2018, s. 560) Neoliberalleşme dalgasıyla beraber işçiler bu girişimler mozaiği içerisinde güvencesiz çalışmaya, işten çıkarılmaya, sendikalaşmama ve toplu hareket edememeye alıştırıldı. Yeni iş tanımlamaları tüm devletler tarafından normal karşılanmaya başlandı. Emekçilerin devlet içerisindeki temsili azaldı, *“Örgütlü emeğin güçleri zayıflatıldı (Britanya ve ABD’de olduğu gibi), etrafından dolanıldı (İsveç’te olduğu gibi) ya da şiddet kullanılarak yok edildi (Şili’de olduğu gibi)”* (Harvey, 2015, s. 125). Her ne kadar, toplumsal refahın artması için sermayenin sınır ötesi akışındaki tüm engellerin kaldırılması gerekli görülmüş ve emeğin örgütlenmesi, iş tanımlarında anılan büyük değişiklikler yaşanmış ise de, emeğin sınırlar ötesindeki hareketini kaldırma yönlü herhangi bir adım atılmamıştır. Bu kapsamda neoliberalizm yönetim başlığında inceleneceği üzere de yerelleşme ve yönetim aracılığıyla demokrasinin inşa edileceğini iddia etse de, işçi sınıfının baskılanması, örgütlenmenin sınırlandırılması, katılımcı demokrasinin yok edilmesi, doğrudan meclis kontrolüyle denetlenen bakanlıklardan

bağımsız denetleyici kuruluşlara idarenin kayması, demokratik parlamenter karar alma mekanizmalarından ziyade yargı kararlarına önem verilmesi hususları birlikte değerlendirildiğinde neoliberalizmin özü itibariyle otoriter bir sistem amaçladığı ve getirdiği görülmektedir (Harvey, 2015, s. 74).

Neoliberalizmin doğuş aşamasındaki ekonomik kriz ortamında sol muhalefet de çöküşe uğramıştır. Sovyetlerin gücünü yitirmesi ve dünya siyaseti üzerindeki belirleyiciliğinin de azalması ile birlikte ekonomik krize karşı tepkiyi orta sınıflar sınıf siyaseti güderek değil, kimlik siyaseti yoluyla gerçekleştirmiştir (Hobsbawm, 2018, s. 576-580). Sonucunda dünya üzerinde sosyal demokrat partiler ve işçi hareketi yok olmuştur ve işçi sınıfı parçalanmıştır. (Hobsbawm, 2018, s. 561) Tüm bu anlatılan özgün şartlar altında, kolektif emperyalist pratikler de değişmiştir.

2.4.2. Kolektif Emperyalist Pratiklerde Dönüşüm

1991 yılı ve Sovyetler Birliğinin dağılması, uluslararası hukuk açısından çok kısa zamanda çarpıcı sonuçların doğmasına neden olmuştur (Özdemir, 2011). Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda dünya sisteminin tek kutuplu hale gelmesi, Üçüncü Dünya devletlerinin hareket alanını ciddi biçimde kısıtlamıştır.

Bu başlık altında kolektif emperyalizmin 1991 sonrasındaki dönüşümü incelenmiş, daha sonra bu kolektif emperyalizmin uluslararası hukuku şekillendirmesi üzerinde durulmuş, bu yeni uluslararası hukuk söylemi içerisinde yeni müdahale söylemlerinden olan insani müdahale ve koruma sorumluluğuna geçiş anlatılmış, en son ise koruma sorumluluğu kapsamında yapılan uluslararası hukuk düzenlemeleri ve uluslararası askeri müdahaleler üzerinde durulmuştur.

Kollektif emperyalizm teriminden Özdemir ve arkadaşlarının (Özdemir, 2014b) emperyalizmin günümüzde geçerli formuna ilişkin tanım anlaşılmış ve uluslararası hukukun şekillenmesi üzerinde bu kuram temelinde açıklama getirilmeye çalışılmıştır. Özdemir ve arkadaşları Kapitalizmin birikim rejimlerinin sonuncusu olan neoliberalizm ile kolektif emperyalizm arasında ayırım yaparak konuya giriş yapmışlardır. Buna göre neoliberalizmi *“Neoliberalizm en geniş anlamıyla piyasaların üretimin koordinasyonunda yegane unsur olarak belirlediği ve piyasa menfaatinin toplumsal menfaatin önüne geçtiği bir hale, duruma; dolayısıyla öznesiz bir*

piyasalaşma/metalaşma sürecine gönderme yapar” (Özdemir, 2014a, 29) şeklinde tanımlamışlardır. Neoliberalizm, yukarıda anlatıldığı üzere kapitalizmin 1970’lerdeki krizine karşı geliştirilmiş bir birikim rejimini ifade etmektedir (Harvey, 2015, s. 20-22). Neoliberalizmin kabul edildiği bir dünyada:

“...toplumsal ekolojik ya da siyasi sonuları ne olursa olsun sonsuz bir sermaye birikimi ve ekonomik büyüme rejiminde yaşamak dışında başka bir alternatif kabul edilemez. Sonsuz sermaye birikimiye neoliberal hakla rejiminin emperyalist pratiklerle (DTÖ, IMF, DB), ilkel birikim (Çin, Rusya) vasıtasıyla veya gerekirse şiddet kullanımıyla (Şili ve Irak’ta olduğu gibi) coğrafi olarak bütün dünyaya yayılmasını zorunlu hale getirir” (Harvey, 2015, s. 191).

İşte bu sonsuz sermaye birikiminin önündeki engelleri kaldırmada başvurulan baskı ve şiddet, kolektif emperyalist bloğun hareket rotasını oluşturmaktadır. Neoliberalizm bir sınıf şiddetini ifade edebilir ancak her ne kadar klasik emperyalist dönemden sonra emperyalizmin kendini gösterme biçimi muğlaklaşsa da emperyalizm devlet şiddetini içermeye devam etmektedir, klasik işgal politikasından uzaklaşması şiddetin yok olduğu anlamına gelmemektedir. Bu kapsamda emperyalist devletin kendi sınırları içerisinde ve dışarısında gösterdiği şiddetin her ikisi de emperyalizme dahildir (Özdemir, 2014a, s. 89).

Sermayenin genişlemesinin tanımlanması, kolektif emperyalizmin yapısının incelenmesi açısından önem arz etmektedir. Buna göre sermaye *“... gelecekte yönelen artı değere yönelerek, geçmişte üretilmiş bulunana artı değere yönelerek (genellikle küresel ölçekli özelleştirme furyasıyla), daha önceden alım satıma konu olmamış, dolayısıyla metalaşmamış varlıkların bulunduğu alana girerek genişler.”* (Özdemir, 2014a, s. 89).

Klasik emperyalizmde sermaye hareketlerinin incelendiği üzere, dışarıdan mamul malı sömürge yoluyla alan emperyalistler, kendi bayrağını temsil eden sermayeleriyle birlikte temsil ederek sanayi üretimi yapmaktaydı ve zenginlik bu yolla dışarıdan kendi bayrak devletlerine aktarılmaktaydı. Ancak emperyalizmin günümüzdeki halinde sermayenin birden çok devlete bağımlı hale gelmesi ile birlikte klasik emperyalist teorinin getirdiği tanımlar yetersiz hale gelmiştir. Buna göre uluslararası iş bölümünün yapısının değiştiği günümüz dünyasında gelişmiş devletlerin tanımlanmasında yalnızca mamul mal üretimi yeterli bir kriter değildir.

“Bugün uluslararası iş bölümünün yeni coğrafyasında ve/veya küresel meta zincirlerinin şaşırtıcı çeşitliliğinde gelişmişliğin saptanmasında esas ölçüt, bir yerde mamul mal üretiminin yapıyor olması durumu değil, ürüne mündemiç değerini realize edildiği noktada hangi ülkenin bulunuyor olduğu hususudur... Yeni haliyle emperyalizm, hegemon devlet başta olmak üzere bir seri devlet içerisinde aynı anda temsil edilen küresel sermayenin yeniden üretimi için gerekli tüm hukuki, siyasi, ideolojik ve iktisadi düzenlemlerin ortak etkisine verilebilecek addır” (Özdemir, 2014a, s. 43).

Bu kapsamda günümüzde ulus devletlerin sermayenin uluslararasılaşması ile birlikte yalnızca kendi içerisinde gelen talepleri temsil etme durumu son bulmuştur. Ayrıca kolektif emperyalizmin ayırıcı tanısı, yeni emperyalizm başlığı altında da bahsedildiği üzere sermayenin muazzam birikiminin sonucu önlenemez şekilde finans kapitalizmin (geçmişte üretilmiş artı değere yönelme biçimlerinden birisi) sınıfsal etkinliğinin önemini artırmasıdır (Özdemir, 2014a, s. 43).

Ancak sermayenin uluslararasılaşması, ilk bölümde de bahsedildiği üzere uluslararası etik teorisinin ulus devletini aşındığı görüşünü doğrulamamaktadır. Sermayenin uluslararasılaşması ve kolektif emperyalizmin etkisiyle klasik anlamda devlet egemenliği aşınmış olsa da heterarşik yönetişimin uygulanabilmesi için daha etkin devlet oluşumuna yönelik karşı eğilimler oluşmaktadır. Bu kapsamda ulus devlet yok olmamıştır, birtakım işlevlerini değiştirmiştir ve kapitalizm için ulus devlet dışında bir çözüm şu anda gözükmemektedir. (Jessop, 2018, s. 288)

Sermayeyi temsil eden sınıflar kapitalizmin aşamalarında önce feodalizmi tasfiye edip mutlakiyetçi devlet içerisinde hukuk birliğini kurarak sermayenin kolaylıkla dolaşımını mümkün kılmış ve bu sınıflar devlet içerisinde temsil bulmuş, İkinci Dünya Savaşından sonraki aşamada ise sermaye kendi ulus devletinin sınırlarını aşarak kolektif emperyalist bloğun oluşumuna neden olmuştur. Tüm bu anlatımlar ışığında kolektif emperyalizmin bir tanımını vermek mümkündür, buna göre kolektif emperyalizm:

“Batı bloğu içerisinde yapılan ortak düzenlemelere dayanan yeni bir aşamaya gelmiştir. Amerikan hegemonyasına denk gelen bu aşamada Amerika merkezli üretim ve tüketim normlarının ve bunlarla birlikte önce Amerika merkezli sermayenin ve sonra Japonya ve Avrupa merkezli teşebbüslerin

uluslararasılaştığına (farklı devletler içerisinde doğrudan yatırım yapabilmeleri ve bu devletler içerisinde temsil edinebilmeleri için gerekli hukuki- ideolojik, iktisadi imkanlara ulaştıklarına) şahit olmaktayız. Kolektif Emperyalizm bu yeni sistemin yayılış sürecinde devlet biçimin, piyasaların, ideolojilerin, uluslararası toplumun desteğiyle yeni sınıf pozisyonları edinebilme imkanlarının BM, NATO, IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kurum ve kuruluşların aldığı kararların, kurtarıcı koalisyonların geliştirdiği silahlı müdahalelerin vb... ürettiği (sınıf) şiddetin(in) ve iktidarın(in) genel adıdır” (Özdemir, 2014a, s. 74).

Kolektif emperyalizm teorisini klasik emperyalist teorinin genişletilmiş bir çeşidi olarak algılamamak gerekmektedir. Yapısal olarak kolektif emperyalist blok şiddet ile kendi dışındaki dünyayı şekillendirirken kendisi de aynı çelişkiler aracılığıyla kendi içerisinde bir dönüşüm de yaşamıştır. Bu dönüşümü hegemon devlet de yaşamıştır. Farklı devletlerin sermayenin uluslararasılaşmasına ilişkin farklı eklemlenmeleri vardır. Kolektif emperyalist bloğun devlet tarzını direktmesi kendine en uzak yapıda devlet organizasyonlarına sahip olanlara en etkili biçimde gerçekleştirilmektedir. Şimdilik kendine daha yakın olan devletlere baskı daha düşük boyuttadır. Sermayenin uluslararasılaşması süreci tüm dünyada aynı şekilde aynı kurallarla işlemez, çünkü farklı tür devletler, küreselleşme sonucunda geçmişten miras aldığı kapitalizme eklemlenme tarzlarının dönüşümü sonucunda farklı uzlaşılar kurarak küreselleşme sürecine katılmaktadırlar (Jessop, 2018, s. 283).

Sermayenin uluslararasılaşma sürecinin kesintisiz sağlanmasında en etkin araç hukuktur.

“Devletin uluslararasılaşması sürecinde beliren krizleri çözmek için üretilen silahlı ya da silahsız müdahale hukuku, bu nedenle uluslararası hukukun en temel yeniliği ve belirleyeni haline gelmiştir... Anılan yenilikler ekseninde belirginleşmeye başlayan yeni uluslararası hukuk temel meşrulaştırıcı dayanağını biçimsel demokrasilerinin dışarıdan dayatılması ediminde bulmaktadır. Dayatma silah kullanarak, uluslararası ambargo tatbik ederek, devletlerin iç işlerine karışmak suretiyle, (çoğu kez insan hakları söylemi üzerinden) ya da kredi sistemlerinin ve piyasa mekanizmasının getirdiği baskıcı olanaklara binaen gerçekleştirilecektir.”
(Özdemir, 2011, s. 176).

Bu kapsamda, yönetişim ve uluslararası yönetişim kavramı, yönetim ve egemenlik kavramının yerine geçmiştir. Yönetişim kavramının Üçüncü Dünya’ya dayatılması da

emperyalist bir faaliyetir ve tüm emperyalist faaliyetlerde olduğu gibi Üçüncü Dünya’da birtakım devletlerin toplumsal yapısının çökmesi veya iç savaşa kadar varan ağır sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Bu nedenle emperyalizmin devletlerin hukuk sistemlerini ve toplumsal kurgularını değiştirmek için silahlı müdahale öncesi ilk adım olan yönetim ve yapısal uyum incelenmeye çalışılmıştır.

2.4.3. Yönetişim

Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra uluslararası hukukta Montevideo Konvansiyonu’nun getirmiş olduğu betimleyici şartlardan devletlerin tanınması için gerekli toprak, nüfus ve egemenlik şartlarına ek olarak hukukun üstünlüğü, demokrasi, insan haklarına bağlılık ölçütlerinin getirilmesi, 1990 sonrası uluslararası hukuk anlayışındaki değişimi ortaya koymaktadır. 1990 sonrasında uluslararası hukukta tanınma, inşai amaçları olan bir edim olarak kabul edilmiştir (Chimni, 2008, s. 58-59).

Uluslararası hukukun tek tipleştirilmeye başlanması ve Batı merkezli sermayenin uluslararasılaşması sürecinde uygun devlet biçimini benimsemeyen devletlerin baskı altına alınmasının ilk örnekleri 1990 sonrası ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte kolektif emperyalizmin kendi dışındaki dünya için gerekli gördüğü devlet biçiminin oluşturulması taleplerine karşı dünya devletlerinin direnme kapasitesi düşmüştür. Yine tek kutuplu dünya düzeninde uluslararası hukukun içeriğinin düzenlenmesinde de Batı merkezci tutum hakim konuma gelmiştir. Neoliberalizmin hızlı biçimde Üçüncü Dünya devletlerine uygulanması sonucunda dünyanın birçok devletinin (Rwanda, Yugoslavya) toplumsal uzlaşısı ve yapısı çökmüş, toplumlar iç savaşa sürüklenmiştir (Chossudovsky, 1999, 17, 140-142, 301, 303-304). Bu iç savaşlar neticesinde 1990 sonrası insani müdahalenin ilk örnekleri ortaya çıkmıştır. Toplumların hukuk düzeni ve yapılarının dışarıdan gelen dayatmalarla hızlı bir şekilde dönüşümü sonucunda çökmesinin nedeni hakim uluslararası hukuk teorisi içerisinde yapısal uyumda aranmamıştır. Uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler teorileri, çok uzun zamandır bir arada sorunsuz olarak yaşayan toplumların parçalanmasının nedenini birden neden ortaya çıktığı belli olmayan etnik kavgalar ve ırkçılık olarak görmüştür. (Uğurlu, 2013, s. 214)

Tüm bu tarihsel süreç içerisinde neoliberalizm, silahlı müdahale haricinde; yapısal uyum baskısıyla birlikte sermayenin sınırsız şekilde dolaşımı için devletlerin yapısını

değiştirmeye çalışmıştır. Bu kapsamda devletlerin yapısında dört ana unsur değişime uğratılmıştır. Bunlardan birincisi özelleştirme ve metalaştırma yoluyla geriye doğru ilkel birikimdir (Özdemir, 2014b; Harvey, 2015, s. 169). Metalaştırma yoluyla ilkel birikim aracılığıyla daha önce özel mülkiyete tabi olmayan ve özel mülkiyete konu edilmesi düşünülmemiş olan kıyılar, ormanlar, madenler ve enerji kaynakları özel mülkiyete konu edilmiş, bu özel mülkiyetin korunması için devletlerin iç hukuk sistemi değiştirilmiş, devletlerin kendi yargısına güvenilmeyerek özelleştirmelerden kaynaklanan uyuşmazlıklar için uluslararası tahkim sistemi kurulmuştur. İkinci unsur, sermayenin sınırsız genişlemesi ile birlikte finansallaşmanın gerçekleşmesi ve finans sermayenin başat belirleyici sınıfsal güç haline uluslararası toplumda yerleşmesi olmuştur. Üçüncü yöntem, 1980'lerden itibaren başlayan ve etkilerini Rwanda, Yugoslavya, Türkiye, Meksika gibi Üçüncü Dünya devletlerinde ciddi biçimde gösteren borç tuzağına çekerek mülksüzleştirme ve tekrar yapılandırma olmuştur. Devletleri yüksek borçlara sürükleyerek yoksul devletlerden zengin devletlere zenginlik akışı garantiye alınmıştır. Tüm bu unsurlar devlet eliyle yeniden dağıtımla garanti altına alınmıştır. Vergi politikaları değiştirilmiş, sosyal politikalar tüm dünyada sekteye uğratılmış, gelir dağılımı politikaları ezilen sınıfların en aleyhine olacak şekilde alt sınıflardan üst sınıflara zenginliğin akmasını garanti altına alacak şekilde gerçekleşmiştir (Harvey, 2015, s. 169-173). Bu dönüşümlerin sağlanması için ise devletlerin iç hukukları baştan aşağı yeniden düzenlenmiş ve tek tipleştirilmiş, alışılmış olan demokratik parlamenter sistemlerin yetki ve sorumluluk anlayışı terk edilmiş, genel oyla seçilen meclislerin denetimindeki bakanlar kurulunun devlet idaresindeki etkisi azaltılmış, sermayenin devlet içerisinde çok daha fazla temsil bulduğu yönetime geçilmiştir.

Silahlı müdahale, devletlerin sermayenin uluslararasılaşmasına entegre olması için kullanılacak tek yöntem değildir. Uluslararası kapitalizme daha önceden hammadde satıcısı olarak eklenmemiş devletlerin büyük çoğunluğu, yapısal uyum baskısıyla hukuk sistemlerinde dönüşüme uğramıştır. Yapısal uyumun bu devletlere sağlanması için kullanılacak baskı yöntemleri de sınırsız sayıdadır. Bunlar arasında içeriden gelen demokrasi talepleri ya da askeri darbelerin olması dahi mümkündür. 1990'lardan itibaren görüleceği üzere, yapısal uyum programlarına en çok direnen ve dönüşümün silahsız bir şekilde sağlanamadığı devletler, hidrokarbon satıcısı devletler olmuşlardır (Özdemir, 2011, s. 298-299). Bu kapsamda hidrokarbon rezervleri bulunmayan Türkiye, Brezilya,

Sovyetler sonrası doğu blok ülkeleri gibi devletler yönetişimi benimseyerek idari sistemlerinde büyük dönüşümlerde bulunmuşlardır. Yönetişim, bu kapsamda kolektif emperyalist faaliyetlerden biridir.

1990'lardan sonra kuralsızlaşma ve yönetim yerine yönetişimin (sermaye ile birlikte yönetim) hukuk sistemlerine entegre edilmesi için büyük bir çaba harcanmıştır (Jessop, 2018, s. 260). Ancak, sonuç olarak devlet, sermayenin sınırsız dolaşımı için çok daha fazla kural koymaya başlar hale gelmiştir (Jessop, 2018, s. 248). Bu kapsamda yönetişim, kapitalizmin yaşamış olduğu birikim krizinin, yeni birikim stratejisiyle aşılmasına yönelik bir yönetsel yeniden yapılandırma deneyini oluşturmaktadır (Jessop, 2018, s. 256-257, 267, 295).

Neoliberal devlet yapısının dayatılması yönünde atılan ilk adımlar devletin küçültülmesi söylemiyle gerçekleştirilmiştir. 80'ler dönemi özelleştirmeler ve emek piyasalarının yeniden düzenlenmesi dönemidir. Temel olarak adalet teşkilatı, genel kolluk faaliyeti gibi özel sektöre devrin zor olduğu alanlar haricinde birçok kamu hizmeti, sermayenin özel mülkiyetine açılmıştır (Güler, 2018, s. 204). Bu kapsamda 80'li yıllar ve 90'lı yıllar boyunca KİT'lerin özelleştirilmesi gündeme gelmiştir. (Yanık & Kara, 2014) Bu yolla sermayeye yeni ilkel birikim yolları açılmış, daha önce metalaşmamış alanların metalaştırılması ile sermayenin genişletilmiş yeniden üretimi sağlanmıştır.

Daha önce de değinildiği gibi kolektif emperyalist dönem sermayenin uluslararasılaşmasının hızlandığı, birden çok sermayenin birden çok devlete bağlı olarak talep ürettiği ve bu taleplerin bir blok halinde devletler grubunca alan bulduğu, taleplerin kolektif emperyalist devletler dışına kolektif emperyalizm aracılığıyla açık ya da güç kullanarak tahvil edildiği dönemdir. Ancak kolektif emperyalizm neoliberalizm ile eş anlama gelmemektedir. Neoliberalizm, piyasa menfaatlerinin toplumsal menfaatlerin üzerinde tutulduğu ve tüm toplumsal hayatın, hukuk sisteminin piyasa çıkarlarına göre düzenlendiği dönem olarak görülmelidir. Kolektif emperyalizm, devlet iktidarının bu uğurda kullanılmasını ve şiddet üretmesini de içermektedir (Özdemir, 2014, s. 88). Bu açıdan aşağıda örgütlerin ve bu örgütlerin içerisinde temsil edilen grup menfaatinin üretmiş olduğu etkiler, emperyalizmin yeni formunun özelliğidir.

1980'den günümüze IMF aracılığıyla çeşitli yapısal uyum reçeteleri üçüncü dünya ülkelerinde uygulanmıştır. Bu uygulamalar Türkiye üzerinde de yoğun bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Ülkelerin idari yapıları bu reçeteler kapsamında ciddi değişikliklere uğratılmıştır. Yönetişim 1990'ların ikinci yarısından itibaren işte neoliberal yapısal uyum çerçevesinde kullanılan bir söylemdir (Bayramoğlu, 2018, s. 24).

“Yeni yönetim biçimleri özellikle sermaye akışı yönetiminde kayda değer öneme sahiptir. Yeni yönetim biçimleri ile devlet, rejim biçimleri ve ülkesel sınırları aşan ağlar aracılığıyla by-pass edilir ya da bertaraf edilir. Devlet tarafından herhangi bir ölçekte yerine getirilen teknik, ekonomik, mali-finansal, yasal-siyasal ve ideolojik bazı işlevle, devlet ötesi, hükümet dışı özel veya ticari failer, kurumsal düzenlemeler veya rejimlere aktarılır veya bunlar tarafından ekonomik toplumsal ilişkileri koordine etmek için paylaşılır” (Jessop, 2018, s.292).

Dünya Bankası, yönetişimin dünya üzerinde yaygınlaştırılmasını ve uygulanmasını sağlayan en ciddi araçlarda biridir (Bayramoğlu, 2018, s. 40). Yine yönetişim terimi (governance) dünya üzerinde ilk kez Dünya Bankası tarafından dile getirilmiştir (Güler, 2003, s. 101). Katılımcı ülkelere borçlar veren Dünya Bankası, borçların verilmesini devletlerin idari sistemlerinde yapılacak yapısal dönüşüm şartlarına bağlamış, bu kapsamda devletlerin idari teşkilatının dönüştürülmesinde en etkili failerden biri olmuştur. Borç vermenin asıl amacı devletlerin kalkınmasını sağlamak değil, borç alan devletlere yönelik yönetişim ilkelerini benimseterek sermaye ihracı için gerekli sosyal ve hukuki altyapıyı kurmak olmuştur. Yönetişim DB bünyesindeki gelişimi dört evrededir. Buna göre birinci evre 1980'lerde başlar ve 90'ların başına kadar devam eder. Söylem minimal devlet üzerine kuruludur. İkinci evresi sosyalist ülkelerin piyasa sistemine geçişinin düzenlendiği dönemdir, bu evrenin temel vurgusu piyasa dostu devlettir. Üçüncü evre tek kutuplu dünya düzeninin pekiştirici söylemleri ile oluşur ki bu evrede güçlü devlet vurgusu etkindir. Dördüncü evre ise dünya sisteminin ekonomik krizlerle çalkalandığı evre olan 90'ların sonu 2000'lerin başı olan evredir. Bu evrede artık piyasa için devlet vurgusu etkindir. Yönetişimin ortaya çıkarmış olduğu üst kurul tipi yapılanma ve ademi merkezleşmenin tüm dünya üzerinde tam olarak uygulandığı evre bu son evredir (Bayramoğlu, 2018, s. 41-42).

Bu yapıların oluşturulduğu bir dünya sisteminde sermayenin sınırsız ve hızlıca dolaşımının sağlanması mümkün olmuştur. İlk dönemdeki minimal devlet söyleminin başarılı olması ve özelleştirmelerin sağlanması üzerine piyasanın daha iyi işlemesi için devlet 1990’larda yeniden keşfedilmiş ve etkin devlet terimi kullanılmaya başlamıştır (Keskin, 2007, s. 361). 90’lı yıllar boyunca devletin minimal olmaması, aksine etkin olmasına gerektiğine karar veren DB, piyasanın kusurlarını kabul ederek “iyi yönetim” kavramıyla devlete aktif bir rol biçmiş ve piyasanın dümen tutanı olması görevi vermiştir (Bayraktar, 2015, s. 93). DB, devletlerin kalkınamamasının sebebini raporlarında yönetim eksikliğine bağlayarak yönetimin kendinde iyi bir şekilde kurgulanmasını ve dünya tarafından kabul edilmesini sağlamıştır. Tüm dünya üzerinde devletlere devlet biçimini uyarlama kredileri verilmiştir. Türkiye’ye verilen Kamu Yönetim Reformu Kredisi de bu kredi örneklerinden biridir. Bunu yaparken de DB’nin taleplerinin devletler tarafından kendi iç talepleriymiş gibi halklarına sunulması istenmiş ve kendi anlaşmalarından kaynaklanan devletlerin içişlerine karışmama meselesinin de bu şekilde aşılması sağlanmış, meşruiyet sorunu oluşturmaktan olabildiğince kaçınılmıştır. (Bayramoğlu, 2018, s. 90).

1990 öncesinde devletlerin demokrat olup olmaması uluslararası alanda önemli bir sorun oluşturmamıştır. Uluslararası ilişkilerde en önemli görülen mesele, devletlerin kalkınmasıydı ve özellikle de Üçüncü Dünya kalkınma üzerine tüm imkanlarını harcamıştır. 1970 sonrası dönemde uluslararası alanda devletler arasında ekonomik geri kalmışlıktan çok demokrasi eksikliği en önemli mesele olarak vurgulanmıştır (Yılmaz, 2019, s. 32). Dünya Bankası yönetimi ekonominin teknik gereklilikleri ve verimlilik için vazgeçilmez olarak nitelendirmiştir. Bu sayede yönetimin ideolojik ve politik gerekçesi üzerinde durulması önlenmiştir. Yönetim Dünya Bankası’nca modern ve demokratik devletin gereklerinden sayılmıştır (Güler, 2003, s. 102). Bu kapsamda demokratik bir ülkenin gereklilikleri olarak ise ademi merkezileşmenin ve yerelleşmenin gerçekleşmesi, yetkinin yerele devri gereklilikleri ön plana çıkarılmıştır. Siyasal yerelleşme, merkezin yetkilerini yerel yönetimlere devri Dünya Bankası’nca kamusal karar alma sürecinde yurttaşların daha fazla katılım almasını sağlamak açısından demokratik bir sistem olarak lanse edilmiştir (Ertürk Keskin, 2013, s. 374). Eğitim, ulaşım, güvenlik gibi temel merkezi kamu hizmetlerinin yerele devredilmesi Dünya Bankası tarafından teşvik edilmiştir. Yerelleşmenin ise kolektif emperyalist blok

açısından asıl getirisi güçlü ve yüksek yetkileri olan yerel yönetimler aracılığıyla yerelin aracısız daha kolay borç altına alınmasını sağlama, yerel yönetimler üzerinde uluslararası sermayenin temsilinin artırılması, yerelleşme yoluyla egemenliğin ulus ötesi sermaye kuruluşlarına devrinin gerçekleştirilmesi olmuştur (Bayramoğlu, 2018, s. 95).

Yönetişimin en önemli aktörlerinden bir diğeri Dünya Ticaret Örgütü'dür. DTÖ, ülkeler arasındaki serbest mal ticaretini destekleyen ve teşvik eden uluslararası bir örgüt olarak ortaya çıkmıştır (Bayramoğlu, 2018, s. 94). Bu kapsamda yürüttüğü fikri mülkiyet hukukunun yeniden düzenlenmesi gibi faaliyetlerle, DTÖ, kolektif emperyalizmin silahlı şiddet içermeyen yönünü ortaya koymaktadır. DTÖ anlaşması ile birlikte devletler sermayenin genişletilmiş yeniden üretimi ve devlet iktidarına daha kolaylıkla taşınması için, fikri mülkiyet hakları, ticaret mevzuatları, tahkim usulleri gibi bir dizi mevzuat düzenlemelerine gitmişlerdir. DTÖ'nün yönetim açısından dikkat edilmesi gereken iki önemli işlevi vardır. Bunlardan ilki anlaşmaya tabi devletlerin yargı yetkisinin DTÖ'ye devrinin gerçekleştirilmesidir. Anlaşmaya uymayan devletler bizzat DTÖ'nün kendi yargılaması sonucunda anlaşmaya uydurulmuşlardır (Bayramoğlu, 2018, s. 100). Bir önemli etkisi ise kamu hizmeti teriminin aşındırılması ve piyasalaştırılması yoluyla olmuştur. Hizmet Ticareti Genel Anlaşması aracılığıyla DTÖ üye ülkelerin tüm kamu hizmeti alanlarının piyasaya açılmasının güvenceye alınmasını ve yasallaştırılmasını talep etmiştir (Bayramoğlu, 2018, s. 96). Bu kapsamda üyeler belirli bir hizmet alanının sermayeye açılmasını taahhüt etmek, bununla ilgili yasal düzenlemeleri yapmak, taahhüdünden de geriye dönememek yükümlülüğü altına girmişlerdir (Bayramoğlu, 2018, s. 98). Yabancı yatırımcılarla yerli yatırımcılar kamu hizmeti alanında eşit görülmüştür. Anlaşmanın önemli bir noktası ise piyasaya açılan kamu hizmetinin ilişkili olduğu kamu hizmetlerinin de piyasaya açılmasının mecburiyetidir. Devletler bu hüküm gereğince kamu hizmetlerinin hemen bütünü sermayenin mülkiyetine açmak mecburiyetinde kalmışlardır.

Yönetişim açısından incelenen bu kuruluşların faaliyetleri ile yönetişimin genel hatları anlaşılmaya çalışılmıştır. Diğer tüm örgütlerin tüm faaliyetlerinin incelenmesi çalışmanın amacını aşacaktır. Yönetişim ile yönetmekten sermaye ile yönetişme yoluna giden devletler, kolektif emperyalist bloğun kurmak istediği sınıf iktidarını tüm dünyaya kabul

ettirmiştir. Yönetişime devletlerin uydurulması yönlü yapılan tüm düzenlemeler ise kolektif emperyalist bloğun silahsız emperyalist faaliyeti olarak ortaya çıkmıştır.

2.4.4. Uyum Sağlayamayanlara Karşı İkinci Adım: Silahlı Müdahale

1990 sonrasında uluslararası hukuk dili kolektif emperyalizmin etkisini göstermesiyle birlikte ciddi anlamda değiştirmiştir. Başarısız devlet, haydut devlet gibi kavramlar bugünkü anlamıyla ilk olarak 1990'lardan itibaren kullanılmaya başlanmış ve 2000'den sonra bu kullanım büyük oranda artmıştır (Yılmaz, 2019, s. 83). Uluslararası hukukta devlet egemenliği ilkesinin etkinliği aşınmış, yerine insan hakları temelli uluslararası hukuk dili geliştirilmiştir (Yılmaz, 2019, s. 94; Karaosmanoğlu, 2014, s. 13). 1933 yılında imzalanan Devletlerin Hak ve Sorumluluklarına İlişkin Montevideo Anlaşması'na göre uluslararası hukuk öznesi kabul edilebilmesi için devletlerin nüfus, sınırları çizilmiş bir alan, hükümet ve diğer devletlerle iletişim kurma kapasitesi yeterli görülmüş ve devletler buna göre tanınmışlardır. Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda ortaya çıkan devletlerin 1990'larda tanınma kriteri, ortaya çıkan insan hakları temelli uluslararası hukuk ve devlet egemenliği ilkesinin aşınmasına paralel olarak AB tarafından büyük değişikliklere uğratılmıştır. İlgili devletlerin tanınması için ortaya çıkan devletlerin demokrasiyi, insan haklarını ve hukuk üstünlüğünü, azınlık haklarını tanıyan bir anayasalarının varlığı, serbest piyasa ekonomisini benimsemiş bir yönetim sisteminin bulunması gerekliliği gibi bir dizi şartlar getirilmiştir (Tuncer, 2017, s. 8-9).

Uluslararası hukukta başarısız devlet ve haydut devlet tanımlamaları dolaşıma ilk defa 1990'lardan sonra girmeye başlamıştır. Kolektif emperyalizmin hegemon devletinin uygun bulduğu biçimsel devlet yapısına uygun düzenlemelerle ve hukuk sistemiyle yönetilen devletlere normal rejimler denmektedir (Özdemir vd., 2019, s. 85). Bu devletler kolektif emperyalist sistemde kârın realize olduğu merkezde yer alan ya da merkeze uyumlu bir yapıda şekillenen çevrede yer alan devletlerden oluşmaktadır. Normal rejimler, hukuk sistemlerini sürekli olarak sermayenin uluslararasılaşma sürecinin değişen şartlarına uygun olarak kendiliğinden düzenleyen devletler olarak kabul edilmiş olan devletlerdir. Normal rejime sahip devletler, uluslararası sistemin işleyişinin çarklarına aykırı hareket etmeyerek sistemi için tehlike oluşturmamaktadır. Kolektif emperyalist sistemin ortaya koyduğu sınırsız sermaye hareketine uyum sağlayamayan devletler sırasıyla uyumsuzluklarının derecelerine göre başarısız veya haydut devlet

olarak kabul edilmişlerdir. Bu kapsamda başarısız ile haydut arasında nicel bir farklılık bulunmaktadır. (Özdemir vd., 2019, s. 85)

Başarısız devlet, hakim teori içerisinde birtakım özellikleri ile ayırt edilmiştir. Başarısız devletler düşük gelir dağılımı ve yüksek enflasyon, yüksek bebek ölüm oranları, liberal politik kurumların eksikliği, yüksek suç oranları, yolsuzluk oranlarının yüksekliği, ortalama yaşam beklentisinin düşük olduğu devletler olarak tanımlanmıştır (Rotberg, 2012 aktaran Yılmaz, 2019, s. 24).

Başarısız devletlerin, hakim uluslararası hukuk söyleminde kendi kendine faaliyet sürdürme yeteneğinin olmadığı kabul edilmektedir. Soğuk Savaş döneminde İran gibi devletler ABD tarafından haydut olarak tanımlansa da asıl olarak uluslararası hukukta haydut devlet teriminin dolaşıma girmesi Soğuk Savaş sonrasında kolektif emperyalist dönemde ortaya çıkmıştır (Hoyt, 2000, aktaran Yılmaz, 2019, s. 6). Haydut devlet teriminin özellikle uluslararası hukukta yaygın olarak kullanımı ise 2000 sonrası bulmuştur. George W. Bush tarafından Kuzey Kore, İran ve Irak rejimlerini betimlemek için şer ekseni tanımını kullanılmıştır (Glass, 2019). Politik amaçlarla kullanılan bu terim hızlı bir şekilde uluslararası hukuk yazını içerisinde de yer bulmuştur. Haydut devlet hakim uluslararası hukuk yazınında kitle imha silahları bulunduran ve üreten, bölgesine ve dünyaya ciddi tehditler oluşturan ve uluslararası normları tanımayan devletler olarak tanımlanmıştır (Hoyt 2000, aktaran Yılmaz, 2019, s. 11). Bu kapsamda *“başarısız devletler kurtarılmaya muhtaç varlıklar olarak betimlenirken haydut devletler disiplin altına sokulması gereken yapılar olarak kabul edilmişlerdir”* (Özdemir, 2011, s. 129-130). Başarısız devlet ise çökmüş, yoksul, siyasi olarak krizde, yönetim problemleri olan devlet olarak tanımlanmıştır. Hakim uluslararası hukuk yazınına göre bir devletin başarısız ya da haydut devlet olması, tamamen bu devletin suçu olarak kabul edilmiştir (Özdemir, 2011, s. 129-130).

Haydut devletler, sermayenin sınırsız genişleme ve yayılma eğilimine karşı tehdit oluşturmakta olan devletlerdir. Hakim devlet tanımının karşısında bulunan başkaca bir blok olmadığı için haydut olarak kabul edilen devletler bir şekilde uluslararası hukuk yaptırımlarıyla liberal devlet formuna sokulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda 1990 sonrası dönemde kolektif emperyalizmin hegemon devleti tarafından haydut kabul edilen devletlere karşı koruma sorumluluğu ilkesi haricinde önleyici meşru müdafaa gibi eski

hukuki metinlerin yeniden yorumlanması sonucunda ortaya çıkmış söylemler de kullanılmıştır. Bu kapsamda haydut devlet kabul edilen ilk örneklerden biri Irak olmuş ve önleyici meşru müdafaa doktrini ile Irak'a müdahalede bulunulmuştur. Önleyici meşru müdafaa ile koruma sorumluluğundan farklı olarak müdahale eden, müdahale edilen devletteki insan hakları ihlallerini önlemeyi üstlenmemekte, kendi iç toplumunu korumak amaçlı yabancı bir devletin kendisine saldırma ihtimaline binaen ihtimali def etmek için yabancı devlete askeri müdahalede bulunmaktadır (Taşdemir, 2006, s. 231-232).

Kolektif emperyalizmin merkez devletleri tarafından haydut olarak kabul edilen devletlere karşı, müdahale edilen devletin halkını korumak amacıyla hareket edildiği dile getirilmiş, (Karaalp, 2022), devletle toplumu ayırıştıran klasik liberal anlayışa uygun olarak müdahale söylemi oluşturulmuştur. Koruma sorumluluğu ilkesi çerçevesinde askeri müdahalede bulunulmadan önce bireylerin devlete karşı hakları öne sürülmüş, uluslararası hukukun dili devlet ve toplum haklarından atomize bireylerin haklarına yönelmiştir. Uluslararası ilişkilerin öznesinin devletler olarak kurgulanması bırakılmış, uluslararası hukukun öznesi arasına insan bireyler dahil edilmiş ve liberal temelli bireysel aktivizm en önemli uluslararası eylem olarak görülmeye başlanmıştır (Harvey, 2015, s. 185).

2.4.4.1. 1990 Sonrası İnsani Müdahale Doktrininin Yeniden Şekillenmesi

SSCB'nin 1991 yılında dağılmasından itibaren kolektif emperyalizmin ortaya koyduğu silahlı müdahaleler için müdahalelerinin önündeki tüm engeller kalkmıştır. Uluslararası sistem, daha önce hiç alışık olunmayan uluslararası kolektif müdahaleler ile bu dönemde tanışmaya başlamıştır (Tuncer, 2017, s. 27-28). 1990'larda yapılan uluslararası müdahaleler, öncekiden farklı olarak yalnızca BM tarafından değil, uluslararası başka örgüt (NATO gibi) ya da koalisyonlar tarafından gerçekleştirilmeye başlanmıştır (Karaosmanoğlu, 2014, s. 16, 21).

1990'larda Yugoslavya, Rwanda gibi devletlerin neoliberal reformlara geçişte toplumsal yapısı parçalanmıştır (Chossudovsky, 1999, s. 17, 140-142, 301, 303-304). İlk kuşak müdahaleler bu devletlerdeki iç savaşları bitirmek ve yaşanan insani acıları dindirmek söylemiyle gerçekleştirilmiştir (Wheeler, 2000, s. 285-286, 289) Özellikle Bosna Hersek'teki 1992-1995 arası süren kanlı savaş ile Rwanda'da yaşanan iç savaşa karşı

BM'nin herhangi bir tepki vermemesi nedeniyle askeri insani müdahale kavramı üzerinde Batı devletleri tarafından daha çok durulmaya başlanmıştır (Tuncer, 2017, s. 28). Borç krizleri, üretim ve tüketim normlarının değişmesi, yeni oluşan toplumsal sınıflar, artan kitlesel işsizlikle beraber bazı devletlerin (Yugoslavya, Rwanda) toplumsal yapısı çökmüş, birden çok etnik yapı barındıran Üçüncü Dünya devletleri parçalanma yoluna girmiş, ulus devletler ise daha küçük etnik grupların bölücü eylemleriyle karşılaşmıştır. Bu süreçten Britanya, İspanya, Kanada, Belçika gibi Batı ülkeleri de etkilenmiş, ancak en ağır etkiler Yugoslavya ile Rwanda gibi Üçüncü Dünya ülkelerinde görülmüştür (Hobsbawm, 2018, s. 572). Borç krizleri devletlerin dağılmasında etkili olmuş, çiftçilik, ve Üçüncü Dünyanın korumacı sanayisi önemini kaybetmiştir. Köylülük, çiftçilik, küçük esnafılık ya da sosyalist devletlere özgü üretim sistemlerinin neoliberal düzene hızlı geçiş ile çözülmeye başlaması sonucunda bölgelerin, geleneklerin, ulusal kültürün birbirine bağlayıcı etkisi son bulmuş, etnik aidiyet duygusu baskın hale gelmiş, toplumsal bağların çözülmeye başlamış, ayrılıkçı hareketler güçlenmiştir (Hobsbawm, 2018, s. 574). Tüm bu açıklamalar kapsamında Rwanda ve Yugoslavya'da yaşanan iç savaşların nedeni ırkçılığa indirgenmiştir. Toplumların parçalanmasına yol açan süreçler hakim uluslararası hukuk söylemi tarafından göz ardı edilmiştir. İnsani müdahalelerin esas nedeni, hakim uluslararası hukuk söyleminde iç savaşları önlemek olarak görülmüştür. Neoliberalizme uygun devlet biçiminin müdahale edilen devlette tesis edilmesi, 1990'lı yıllarda insani müdahalelerin temel amacını oluşturmuştur (Chossudovsky, 1997, s. 1786; Chossudovsky, 2000, s. 5).

Belçika tarafından, 1900'lerin başında sömürgesi olan Rwanda'da Tutsiler ve Hutular arasında bu iki toplumun aynı dili konuşmasına rağmen birbirleri arasında Irk farklılığı temelli ayrımcılık kurulmaya çalışılmıştır (Hehir, 2010, s. 180). Belçikalıların bu şekilde bir toplumsal ayırımıda bulunmasındaki amaç iki toplumun kendilerine karşı anti emperyalist faaliyetler güderek birleşmesi ve direnmesinin önlenmesinin istenmesinden kaynaklanmıştır (Chossudovsky, 1999, s. 135). Tutsiler ve Hutular arasında etnik bir ayırım bile yapılamıyor iken toplumsal parçalanmanın oluşturulması ve birbirleri arasında bu nedenle oluşturulan rejim mücadeleleri sonucunda 1994 yılında oluşacak kıyımın temelleri atılmıştır (Hehir, 2010, s. 180).

20. Yüzyılda oluşan bu toplumsal ayrımcı yapı ile birlikte, Rwanda, neoliberalizme geçişe tüm Üçüncü Dünya'da olduğu gibi 1980 sonrasında şiddetli biçimde açılmıştır. Özellikle kahve üretiminde uluslararası sermayeye açılma, ihracat bağımlılığını büyük oranda artırmıştır (Chossudovsky, 1999, s. 133, 137-138). 80'lerdeki kahve fiyatları dalgalanması sonucunda borç sarmalına giren Rwanda'yı DB ve IMF yapısal uyum paketleri için zorlamış ve bu uyum çalışmaları sonucunda para birimlerinin değeri ciddi oranda düşmüş, tarımsal gelirler keskin biçimde azalmış, bütçe kısıtlamaları sonucunda gıda kıtlıkları baş göstermiştir. (Hehir, 2010, s. 185) Yapısal uyum sonucunda Rwanda'da, Yugoslavya'da olana benzer biçimde toplumsal olarak hukuk düzenininin, iktisadi sisteminin, toplumsal yapısının aniden ve sert biçimde değişimi sonucunda iç karışıklıkların başlaması kaçınılmaz olmuştur. Klasik emperyalist dönemde toplumsal bölünme açısından atılan temeller, 1990'larda yapısal uyum çalışmalarıyla tekrar en keskin haline gelmiş ve Rwanda'da 1994 yılında yaşanan kıyıma neden olmuş, (Mann, 2005, s. 442) sonucunda ise Batı'nın öncülüğünde uluslararası toplum Rwanda'yı bulunduğu durumdan kurtarmak gerekçesiyle askeri müdahalede bulunmuştur.

2.4.4.2. 2000'ler, Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu ile Koruma Sorumluluğuna Geçiş

Güvenlik Konseyi'nin vetolar nedeniyle etkin bir şekilde kullanılamaması, yerel uluslararası örgütlerin güçlendirilmesi önerisini 1990'lar sonunda ortaya çıkarmıştır. (Keskin, 2009, s. 83). NATO, 90'lı yıllardan itibaren BM yerini almaya yönelik hamleler yapmaktadır (Karaosmanoğlu, 2014, s. 13-14). NATO, temel olarak Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ne karşı kurulmuş, askeri bir ittifak iken (Karaosmanoğlu, 2014, s. 1-9) BM, İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeni dünya düzenini tesis etmek için kurulmuş bir uluslararası çatı kuruluştur (United Nations Charter, 1945). Bu kapsamda NATO'nun kendi devletlerini askeri saldırılara karşı korumak için kurulması amacı karşısında BM'nin yerini almaya çalışması ve uluslararası barışı sağlamaya çalışması anlamsızdır ve katılımcılarının sınırlılığı dolayısıyla da bu eylemlerinin ciddi meşruiyet sorunu yaratacağı düşünülebilir.

Westphalia tipi egemenliğin aşındırılması için uluslararası hukuk açısından birçok yeni yöntem keşfedilmeye başlanmıştır. NATO'nun Kosova'ya olan müdahalesinin meşrulaştırılması amacıyla BM Genel Sekreteri Kofi Annan 20 Eylül 1999'daki BM

Genel Kurulu'nda devletlerden klasik egemenlik anlayışlarını gözden geçirmelerini talep etmiş ve insani müdahalenin hukuki bir zemine oturtulması gerekliliği üzerinde durmuştur. (Arsava, 2011, s. 105)

1990'larda yapılan insani sıfatlı müdahalelere rağmen kavramın uluslararası hukukta bir hak olarak dahi kabul edildiği tartışılmıyken (Keskin, 2009, 85) 2000'lere geçişle birlikte, insani müdahale kavramı hak temelinden çıkartılıp sorumluluğa dönüştürülmeye çalışılmıştır⁵ Koruma Sorumluluğu, resmi olarak uluslararası bir kuruluş tarafından günümüzde yalnızca Afrika Birliği aracılığıyla kabul edilmiş olsa da uluslararası birçok metinde bahsedilmiştir (Keskin, 2009, s. 70) Afrika Birliği'nin kurucu metninin 4. maddesinde soykırım ve insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarının bir devlet tarafından işlenmesi halinde birliğin üye bir devlete karşı müdahale hakkı tanınmıştır (Constitutive act of the African Union, 2000). Bu amaçla Afrika içerisindeki bölgesel sorunlara kıta içi müdahale sağlanarak dışardan müdahale önlenmeye çalışıldığı ileri sürülmüştür. 2005 yılı Afrika Birliği Zirvesinde koruma sorumluluğu ilkesi tekrar teyit edilmiştir (Aytoğu, 2016, s. 24). Özellikle kapitalizmin getirmiş olduğu eşitsiz gelişimin sonucunda (Amin, 2014, s. 129-130, 218, 261, 262) Batı, sömürgecilik faaliyetlerinin meşrulaştırılması amacıyla doğunun geri kalmışlığı üzerinde durmuş, doğunun geri kalmışlığının giderilmesi amacıyla medeniyet götürme görevini üstlenmiştir (Canik, 2009, s. 226; Buçukçu, 2012). Bugün böyle bir söylem kullanılmamakta olsa dahi, özellik Afrika devletlerinin sömürgecilikten aldıkları miras ile Afrika Birliği'nin kurucu metnine devlet egemenliklerini bu şekilde ihlal edip, ihlal edilen devlete medeniyet götürme misyonunu üzerinde hissetmiş olması mümkündür. Ayrıca sömürgeci devletlerin çekilmesinden sonra piyasa düzeneklerinin Afrika içerisinde korunması amacıyla uluslararası sermayenin kurmuş olduğu ağlar ile içeriden ve dışardan üretilen talepler sonucunda müdahaleye yönelik bu maddenin kullanılabileceği söylenebilir. Özellikle 1990 sonrası süreçte insani müdahale söylemi ile yapılan müdahalelere yol açan süreçler ile müdahaleden sonra ortaya konan yapı piyasa düzeneklerinin sıhhatini sağlamaya yönelik olmuştur. Bu kapsamda hakim insani müdahale söyleminin, Afrika'da ya da başka bir

---

⁵ Bu hususta Keskin (2009, s. 83-84), ICISS (2001) metninin kabulü ile uluslararası hukukta koruma sorumluluğu ilkesinin bulunduğu iddiasında bulunularak müdahale edilebilmesinin mümkün olduğunu belirtmiştir ancak bu ilkenin Darfur'da uygulanmamasını eleştirmiştir.

yerde insani dramları önlemek amacını gütmemekte olduğunu ifade etmek gerekmektedir.

2001 yılında Kanada Hükümeti öncülüğünde Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (International Commission on Intervention and State Sovereignty- ICISS) kurulmuştur (Akca, 2018, s. 14). 2001 yılında ise ICISS bir rapor hazırlamıştır. Raporda insani müdahale kavramı bir hak olarak tanımlanmış, ayrıca devletlerin ve uluslararası toplumun bir koruma sorumluluğu bulunduğu üzerinde durmuştur (ICISS, 2001). Raporda egemen devletlerin kendi vatandaşlarına karşı kaçınılmaz felaketler, cinayetler ve tecavüzlerden koruma sorumluluğu getirmiştir. Uluslararası toplumun koruma sorumluluğunun üç aşaması rapora göre bulunmaktadır. Buna göre önleyici sorumluluk, reaksiyon sorumluluğu ve yeniden inşa etme sorumluluğu koruma sorumluluğunun aşamalarıdır. Önleyici sorumluluğun yukarıda belirtilen insani dramları engellemede yeterli olmaması halinde uluslararası toplumun reaksiyon sorumluluğu bulunmaktadır. Reaksiyon sorumluluğu dört kriteri içermektedir. Bunlar doğru amaç, son çare, orantılılık ve olumlu sonuç beklentisi olarak belirtilmiştir (ICISS, 2001, s. XII).

Kurulun kurulmasıyla birlikte insani müdahaleninin teamül niteliğinde uluslararası hukuk kuralı olarak kabul edilmesi amaçlanmıştır. Komisyon farklı ülkelere ve farklı alanlarda uzmanlığa sahip 12 üyeden oluşmuştur. Komisyonun başkanlığını Avustralya Eski Dışişleri Bakanı Gareth Evans yapmıştır. Komisyona Rusya, Almanya, Kanada, Güney Afrika, ABD, İsviçre ve Guatemala katılmıştır (Akca, 2018, s. 39). Özellikle üye ülkelerin geneli, kapitalizmin merkez ülkeleri konumunda yer almaktadır. Bu kapsamda bu devletler, dünya üzerinde kendilerine başka yerlerin 'korunması' için rol biçmişlerdir. ICISS'in geliştirdiği koruma sorumluluğu yaklaşımına göre devlet egemenliği devletlere hak olarak tanınmamakta, aksine sorumluluk olarak yüklenmektedir. ICISS ile birlikte, anlaşmaya katılan egemen devletler içsel sorumluluk ile kendi vatandaşlarını koruma yükü altına girmiş, dışsal sorumluluk ile diğer egemen devletlerin uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarına saygı duymayı taahhüt etmiştir. Hesap verme sorumluluğu ise egemenlikten kaynaklanan sorumluluklarını yerine getirmeyen devletlerin bu konuda uluslararası topluma karşı sorumlu olmasını ifade etmiştir. Buna göre bir ülkede vatandaşlar iç savaş, ayaklanma, baskı ya da devlet başarısızlığı sonucu zarar görüyor,

söz konusu devlet insan hakları ihlallerini durdurmuyor ya da durdurmakta başarısız oluyor ise iç işlerine karışmama ilkesi yerini uluslararası koruma sorumluluğuna bırakmaktadır (Telli, 2012, s. 208).

Ana akım hukuki çalışmalarda koruma sorumluluğu üç aşamalı olarak öngörülmüştür. Bunlar önleme sorumluluğu, reaksiyon sorumluluğu ve yeniden inşa sorumluluğudur. Önleme sorumluluğu öncelikle telkin aracılığı ile sorunu çözmeyi insan hakları ihlalleri yaşayan devlete bırakmıştır. Reaksiyon sorumluluğu başarısız olan devlete aktif müdahaleyi silahlı ya da iktisadi müdahalede bulunmayı içermektedir. Yeniden inşa sorumluluğu ise müdahale edilen devlette, müdahale edenler tarafından medeni dünyaya uygun bir yönetim tesis etme sorumluluğunu ifade etmektedir

2005 Dünya Zirvesi'nin Sonuç Bildirgesi'nde ICISS'in koruma sorumluluğu kavramına atıfta bulunulmuş ve uluslararası toplumun soykırım, insanlığa karşı suçlar, etnik temizlik olaylarına karşı tek vücutta harekette etmesi gerektiği ve Güvenlik Konseyi'nin bu hususta harekete geçmesi gerektiği belirtilmiştir. Böylece koruma sorumluluğunun Birleşmiş Milletler tarafından ilk defa resmi olarak tanındığı görülmektedir. Zirvenin sonuç belgesine göre her devletin insanlığa karşı suçlardan kendi halkını koruması gerektiği belirtilmiş, bu uğurda bölgesel kuruluşlarla işbirliğinin önemi vurgulanmıştır. (Öznaneci, 2015, s. 39-43)

2.4.4.3. Koruma Sorumluluğunun İlkeleri

Koruma sorumluluğu yaklaşımı müdahaleci devletlere üç sorumluluk yüklemektedir. Bunlar önleme, reaksiyon ve yeniden inşa sorumluluklarıdır (Akca, 2018, s. 40-41). Yeniden inşa sorumluluğu ile birlikte müdahale edilen devletlerin sistemlerinin yeniden insan haklarına saygılı demokratik hukuk devleti şeklinde inşa edilmesi amaçlanmıştır. Yeniden inşa sorumluluğu, kolektif emperyalizmin uluslararası hukukun yorumlanması üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Yeniden inşa, müdahale edilen devletlerin piyasa mekanizmalarına saygılı, sermaye hareketlerini serbest bırakan, yabancı yatırımcının kolaylıkla yatırımlarını yapabileceği hukuki serbestiyi sağlayan devletlere müdahale edilen devletin dönüştürülmesini ifade etmektedir. Şöyle ki piyasa mekanizmalarına uygun hareket eden ya da uluslararası kapitalizmin selametine aykırı bir şekilde eklemlenmeyen devletlerin gerçekleştirmiş olduğu insan hakları ihlallerine karşı genel

anlamda bir reaksiyon sorumluluğu ile yeniden inşa sorumluluğu gerçekleştirildiği söylenemez. Özellikle uluslararası toplum tarafından İsrail'e yönelik bir insani müdahalede bulunma fikri ortaya atılmamaktadır. Ayrıca Libya'da yaşanan insan hakları ihlallerine karşı son derece hassas olup müdahalede bulunan uluslararası toplum Bahreyn'de halk isyanı ve yaşanan insani dramlara karşı koruma sorumluluğu ilkesini göz ardı etmiştir (Aksu, 2019, s. 491). Bu kapsamda koruma sorumluluğu ilkesi ile getirilmeye çalışılan düzenin insani dramları amacının insani dramları önlemek olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir.

Koruma sorumluluğu ilkesinin uluslararası hukuk yazınında dolaşıma girmesiyle birlikte uluslararası hukukta, 19. yüzyıl uluslararası hukukuna benzer bir yaklaşım yerleşmeye başlamıştır. 19. Yüzyıldaki yaklaşım da işgal yoluyla devletlerin yeniden yapılandırılmasını önermekteydi. Koruma sorumluluğunun getirmiş olduğu yeniden inşa sorumluluğu ile de aynı sonuçlara varılmaya çalışılmaktadır. (Özdemir, 2011, s. 180-181).

“Kamboçya, Bosna Hersek örneklerinde söz konusu olan işgalcinin gerekli dönüşümleri tek başına ve tek yönlü kararlarla gerçekleştirme iktidarının uluslararası bir mekanizmaya aktarılma suretiyle zayıflatılmasıdır. Ancak devletin uluslararasılaşması neticesini doğuran talepler, on dokuzuncu yüzyıl uluslararası hukukunun yeniden etkin olmasını engellemekte; işgalcinin tek başına kurucu iktidar tatbik etme eğilimi karşısına ilgili cumhuriyetin yurttaşlarının iradesini koymak yerine, bu sefer uluslararasılaşmış geçici yönetimlerin iradesini/kurucu iktidarını koymaya başlamaktadır.” (Özdemir, 2011, s. 182).

İşgalci koalisyon tarafından kurulan geçici hükümetin amacı, yeniden inşa sorumluluğuyla birlikte işgal altındaki ülkede piyasa düzeneklerinin oluşturulması ve buna ilişkin siyasi, hukuki altyapının sağlanmasıdır. Yani ortada bir İngiliz, Fransız ya da Alman mandası değil, çok sayıda sermayenin çok sayıda devlete bağımlı olduğu kolektif emperyalizmin mandasının bulunduğu belirtilmelidir (Özdemir vd. 2019, s. 70)

Açık güç kullanarak uyumlulaştırmanın kolektif emperyalist dönemde gerçekleştirilmesi için öncelikle bir devletin başarısız ilan edilmesi, ardından başarısızlığını sürdürerek haydut devlet olarak kabul edilmesi beklenmektedir. Hakim uluslararası hukuk yazınında da koruma sorumluluğunun devreye girebilmesi için şartlar belirtilmiştir. Günümüzde bir

devlete dışarıdan silahlı müdahalede bulunabilmek için gerçekleşmesi gerekli olan hususlar ICISS raporunda tarafından şu şekilde tespit edilmiştir:

1- Haklı Sebep: Askeri müdahalenin gerçekleştirilmesi için geçerli bir sebebin varlığını belirtmektedir. Bir devlet sınırları içerisinde devletin kasıt ya da ihmali davranışı sonucunda ciddi can kayıpları, yaygın terör olayları, etnik temizlik, zorunlu göçe tabi tutma hali ICISS tarafından haklı sebepler olarak sayılmıştır (ICISS, 2001, s. XII)

2- Yetkili Otorite: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden daha uygun bir uluslararası yapının olmayacağı raporda açıklanmıştır. Bu nedenle raporla başka bir otorite bulunmaya çalışılmadığına değinilmiştir. Ancak Güvenlik Konseyi'nin daha etkin çalışması için yollar bulmaya çalıştığını ifade etmiştir. Ancak son kertede Güvenlik Konseyi'nin vetolar nedeniyle işlevsiz kalması halinde acil özel oturumla Genel Kurul'un toplanarak harekete geçebileceği, (ICISS, 2001, XII-XIII) insani müdahalenin sağlanamaması durumunda yerel ve yerel olmayan organizasyonların etkin bir şekilde insani sorunları engellemek için mücadele edebileceğini, medya, hükümet dışı uluslararası örgütlerin faaliyetler yürütmesinin faydalı olacağına değinmiştir (ICISS, 2001).

3- Doğru Amaç: Yapılacak müdahalenin temel hedefinin insani acıları durdurma amaçlı olması gerekliliğini ifade etmektedir. İnsani acılar olarak da yukarıda değinildiği gibi kaçınılmaz felaketler, tecavüzler ve cinayetler olarak gösterilmiştir.

4: Son Çare: Silahlı müdahalenin raporda tüm barışçıl yolların tüketilmesi sonucunda denenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur.

5- Orantılılık: Müdahalenin yaşanan olayları önlemeye yönelik olması gerektiği ve gerçekleştirilmeye çalışılan amaçla orantılı araçlarla müdahale edilmesi gerekliliğini ifade etmektedir. Ancak Irak ya da Afganistan örneklerine bakıldığında insani müdahalelerin orantılılığının ne şekilde saptandığı ve sağlandığı belirsizdir. Koruma sorumluluğunun ilkelerinin ortaya konması ile birlikte de Libya'ya yapılan müdahalenin orantılı olduğunun söylenmesi mümkün değildir.

6- Olumlu Sonuç Beklentisi: Müdahale sonucunda işgal edilen devletin yaşamış olduğu insan hakları ihlallerinin son bulması hedeflenmektedir (ICISS, 2001)

2. Madde önemlidir. Yetkili otorite ICIS tarafından yalnızca Güvenlik Konseyi olarak görülmemektedir.

6. Maddede belirtilen olumlu beklentisine göre kamuoyundaki olumsuz insani müdahale algısının yıkılması gerektiği ifade edilmiştir (Öznaneci, 2015, s. 37-39). Olumlu sonuçla ise hedeflenen müdahale edilen devletlerin iç toplumsal yapılarının Batı demokrasine uygun hale getirilmesi, serbest piyasa ekonomisine uygun iktisadi rejimin kabul edilmesi, hukuk sistemlerinin buna göre düzenlenmesidir. Bahsedildiği üzere koruma sorumluluğu çerçevesinde yapılan müdahaleler ile amaçlananın dünyanın herhangi bir bölgesinde insani acıları dindirmekten çok, piyasa mekanizmalarını bozacak devletlerde yaşanan toplumsal olaylara karşı müdahale ederek bu devletleri “yeniden inşa etmek” olduğu görülmektedir.

ICISS sonrasında 2005 yılında BM tarafından gerçekleştirilen Dünya Zirvesi’nde zirve sonucunda koruma sorumluluğu anlayışını destekler bir bildiri yayınlanmıştır. Zirvenin bildirisinin “*Milletleri Soykırım, Savaş Suçları, Etnik Kırım, İnsanlığa Karşı Suçlardan Koruma Sorumluluğu*” başlığı altında:

“Tüm devletlerin halkına karşı soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan koruma sorumluluğu bulunmaktadır... Biz imza edenler bu sorumluluğun varlığını kabul etmekteyiz ve bu sorumluluk çerçevesinde hareket edeceğiz...Barışçıl yöntemlerin yetersiz kalması halinde ve hükümetlerin halklarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlara karşı koruyamadığı hallerde biz imza edenler Güvenlik Konseyi aracılığı ile anlaşmanın geneline ve VII bölümüne uygun olarak, yerel örgütler ile işbirliği yaparak kararlı ve vaktinde ortak eylem gerçekleştirmeye hazırız... Biz imza edenler gerekli görülürse halklara karşı işlenen soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlara karşı koruma konusunda inşanın sağlanması için devletlere yol gösterme sözü altına girmekte eminiz.” (United Nations General Assembly, 2005, s. 30). şeklinde ifadelere yer verilmiştir.

Her ne kadar böyle bir bildiri yayınlansa da koruma sorumluluğu ilkesi ve egemenliğin sorumluluk olarak kabul edilmesi, bağlayıcılığı tavsiye niteliğinde olan bu bildiri haricinde BM Anlaşması gibi uluslararası bir anlaşma yoluyla henüz sağlanmamıştır.

1990 sonrası dönemde tüm bu anlatımlara rağmen uluslararası hukuk etkin bir şekilde var olmuştur. Tek kutuplu dünya düzeninde uluslararası hukuk, daha çok güçlünün hukuku karakterine bürünmüştür. Kolektif emperyalizmin etkin olduğu dönemde uluslararası hukuk, hukukun üstünlüğü söylemini kullanmaya devam etmiştir. (Tuncer, 2017, s. 1). Bu kapsamda kolektif emperyalizmin son döneminde uygulanan uluslararası hukukunun başlangıç tarihi 2003 yılı ABD'nin Irak'a müdahalesi olarak kabul edilebilir. Neoliberal birikim rejimi çerçevesinde 1990 sonrasında dönüşen kolektif emperyalist pratikler, kendisine uyum sağlayamayan devletlere karşı 1990 öncesine göre çok daha saldırgan bir tutum içerisine girmiştir. 2001 Irak müdahalesiyle koruma sorumluluğu ilkesinden de önce ortaya konan bu yönetime, daha önce hiçbir uluslararası metinde geçmeyen “önleyici meşru müdafaa” adı verilmiştir (Tuncer, 2017, s. 2). 19 Eylül 2003'te kurulan Irak Geçici Koaliyon Yönetimi'nin başkanı Paul Bremer'in dört emri oldukça dikkat çekicidir. Bremer'in emirleri *“kamu teşebbüslerinin tamamen özelleştirilmesi, yabancı şirketlere Irak işletmelerinde tam mülkiyet hakkı verilmesi, yabancıların karlarının ülke dışına eksiksiz transferi, Irak bankalarının yabancı denetime açılması, yabancı şirketlere ve yerlilere eşit muameleyi”* (Harvey, 2015, s. 14-15) kapsamıştır. Yeniden inşa sorumluluğu, piyasa mekanizmalarına uygun devlet biçimini inşa ederken Irak'ta uygulanmıştır. Bremer'in düzenlemeleri Irak tarafından 2004 yılında kurulan geçici hükümet tarafından eksiksiz bir şekilde yasalaştırılmıştır. Irak'a liberal demokratik bir yönetim getirilme gayesiyle gerçekleştirilen saldırı sonrasında ortaya liberal demokratik bir sistemin kurulduğunu söylemek dahi güçtür. Egemenliğin meşruiyetinin kaynağı olan cumhurun bir bütünlük oluşturamadığı Irak'ta demokrasinin varlığını piyasa mekanizmalarına uygun devlet biçimini inşa etmek olarak görmek, koruma sorumluluğu doktrininin demokrasi anlayışını ortaya koymaktadır.

2.4.4.4. 2011 Libya Müdahalesi

Kolektif emperyalist pratiklerin 1990 sonrasındaki dönüşümü ve bu dönüşümün uluslararası hukukta ana belirleyici olduğu ve önceki dönemin uluslararası hukukunun bitiş tarihinin ABD'nin 2003 Irak Müdahalesi tarihi olduğuna değinilmişti. Koruma sorumluluğu doktrininin 2001 ICISS raporu ile ortaya konması ve 2005 Birleşmiş Milletler Genel Kurulu Bildirgesiyle onaylanmasından sonraki süreçte uluslararası alanda insani gerekçelere dayandırılarak Libya'ya yapılan müdahale önem arz etmektedir ve bu

nedenle çalışmada koruma sorumluluğu doktrinin fiili uygulaması olması nedeniyle ayrı bir başlıkta incelenmiştir. ICISS ile belirlenen koruma sorumluluğunun tüm ilkeleri ve aşamaları Libya'da yerine getirilmiş ve yeniden inşa sorumluluğu da Libya'da bu bağlamda müdahale eden devletler topluluğunca yerine getirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda özel önemi nedeniyle Libya'ya yapılan müdahale incelenmeye çalışılmıştır. Kaddafi Libya'sının neden uluslararası toplum tarafından korunmaya ihtiyaç duyduğunu açıklamak için dönemin Libya'sının devlet yapısını ve ekonomik yapısını irdelemek gerekmiştir.

2.4.4.5. Libya'nın Devlet Yapısı

Kaddafi'nin başa geçmesi sürecini oluşturan darbeden sonra devletin yapılanmasında Kaddafi'nin başında bulunduğu Devrim Komutası Konseyi ve Halk Komitelerinden bulunmuş ve bu devlet şemasındaki kuruluşların yetkilerine hukuki herhangi bir sınırlama getirilmemiştir (Sune, 2014, s. 305). Devrim Komutası Konseyi seçimle belirlenmemekteydi. Seçim yoluyla göreve gelen Genel Halk Kongresi bulunmaktaydı (VandaWalle, aktaran Sune, 2014, s. 305). Diğer yandan aşiretli toplum yapısı Libya'nın toplumsal birliğinin yeniden üretilmesinde önemli bir rol oynamaktaydı. Aşiretler aracılığı ile sınıfsal uzlaşma ve toplumsal birlik üretiliyor, bu aşiretler ile Kaddafi arasındaki ilişki kurularak sistemin devamlılığı sağlanıyordu. Libya devletinin bir anayasası, anayasal hakları ve liberal insan haklarına ilişkin herhangi hukuksal düzenlemesi bulunmamaktaydı (Sune, 2014)

Anlatılan bu devlet yapısına uygun olarak devrim öncesi Libya devletinin herhangi bir şekilde demokrat, insan haklarına saygılı ya da Batılı medeni devletlerin devlet yapısına benzer bir toplumsal uzlaşma ürettiğinin söylenmesi mümkün değildir. Ayrıca kolektif emperyalizmin hukuk sisteminin hakim olduğu dünya üzerinde sermayenin sınırsız dolaşmasına uygun şekilde üretim araçlarında özel mülkiyet hakkı tanıyan ya da yabancı yatırımın devlet içerisinde karını realize etmesini sağlayan herhangi bir hukuki düzenleme de bulunmamaktaydı (Sune, 2014, s. 306). Ancak Libya toplumu bir şekilde sınıfsal uzlaşmasını ve toplumsal bütünlüğü sağlayan dinamiklere sahipti. Libya, merkez kapitalist devletlerin aksine toplumsal bütünlüğü ve sınıfsal uzlaşmayı kendine özgü yöntemlerle sağlıyordu, ki bu sermayenin ve devletin uluslararasılaşması sürecinin güncel düzenlemesi karşısında bir engel olarak görülüyordu.

Hakim söylemin ve Batı ideolojisinin aksine Libya'nın yaşadığı iç savaşta Kaddafi'nin devrilmesinde Kaddafi'nin liberal bir demokrat olmamasının etkisi bulunmamaktadır (Sune, 2014, s. 307). Libya tarihsel süreçte yaşamış olduğu kendi iç çelişkileri emperyalistler tarafından etkili bir şekilde müdahale edilerek kullanılmıştır. *“Libya'nın küresel sistemle uyumsuzluğu politik alanda değil devlet biçiminden ve bu biçimin metalaşma süreçleri önüne koyduğu engellerden kaynaklanmaktaydı”* (Sune, 2014, s. 310). Özellikle Libya'daki petrol zenginliğinin sermayenin kontrolüne verilmeyip devlet yapısı gereğince kamunun elinde bulundurulması, hidrokarbon rezervlerinin özel mülkiyete açılmasına direnilmesi (Prashad, 2012, s. 106) yoluyla piyasa mekanizmalarına uygun olmayan devlet biçiminin Libya'da sağlanmaması Libya'nın geçirmiş olduğu iç savaş sürecinin önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır (Sune, 2014, s. 306).

2.4.4.6. Müdahaleye Yol Açan Süreçler

Kaddafi'nin devrilmesi öncesinde Libya'nın yapısı ve kapitalizme eklemlenme tarzı incelenecek olursa, 2000'li yıllarda kolektif emperyalist blok açısından müdahaleye giden sürecin yapısı daha kolay anlaşılacaktır. Kaddafi öncesinde 18 yıl boyunca Libya'nın tek ve ilk kralı Kral İdris devleti yönetmekteydi. Kaddafi'nin başını çektiği darbe sonrası Devrim Komutası Konseyi Kral İdris'in devrilmesinden sonra toplumun geneli tarafından büyük destek toplamıştır. İlk dönemlerde yeni rejimle birlikte petrol şirketlerinin devletleştirilmesi, sosyal refah uygulamaları, konut kiralarında yapılan düzenlemeler, asgari ücret belirlenmesi gibi uygulamalar sonrasında halkın Kaddafi'ye desteği de yüksek seviyelere çıkmıştır (Prashad, 2012, s. 106) Kral İdris yönetiminin aksine Kaddafi, özellikle yabancı sermayenin devlet içerisindeki petrol ve diğer mülkiyet hakları üzerindeki egemenliğine son vermiştir (Prashad, 2012, s. 106). Libya devletinin doğal kaynaklar üzerindeki kontrolünü Libya Devlet Petrol Şirketi'ni kurarak sağlamış ve petrol arzını tamamen devletleştirmiştir (Tuncer, 2017, s. 81). Petrol yataklarının özel mülkiyete konu olmasına hukuken son verilmiş, bu yolla yabancı petrol şirketleri petrol çıkarmak için çok yüksek kiralar ve vergiler ödemek zorunda kalmıştır. Bu petrol gelirleri sosyal harcamalara ve topluma dağıtılmıştır (Tuncer, 2017, s. 82). Toplumsal bütünlük petrol gelirinden sağlanan rantın halka aktarılmasıyla sağlanmış ve toplum rızası sürekli bu şekilde yeniden üretilmiştir. Petrol gelirlerinin dağıtımı her kesim için eşit olmasa bile toplumun mutlak kazancını artırmıştır ve Libya'da bu nedenle toplumsal bütünlüğün

sağlanmasında demokrasi talebi etkili olmamıştır (Luciani, 1990, s. 76) Libya'nın devlet biçiminin dönüşümünde Rwanda ve Yugoslavya'dan farklı biçimde uzun süre direnmesi petrol gelirlerinin dağıtımını sonucunda toplumsal bütünlüğün ve yönetim meşruiyetinin uzun süre yeniden üretilmesi sayesinde mümkün olmuştur.⁶ Ancak Libya'nın toplumsal yapısı, tıpkı Rwanda, Yugoslavya ve birçok yerde olduğu üzere gevşek olarak oluşmuş, (aşiretler ve aşiretler ile Kaddafi yönetimi arasındaki uzlaş) gevşek diğer toplumsal yapılarda olduğu gibi 80'lerin sonunda neoliberal politikaların uygulanması ile birlikte gerçekleşen toplumsal parçalanmaları Libya da yaşamıştır.

1987 yılında ithal ikameci politikaların uygulanması son bulmuş, ardından IMF'nin tarım politikaları ülkede uygulanmaya başlanmış, ithalat ve ihracat kotaları kaldırılmıştır (Prashad, 2012, s. 124). Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Libya üzerindeki uluslararası baskılar da artmaya başlamıştır. 1992 yılından 1999 yılına kadar BM tarafından Libya'ya çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır. Ancak bu ekonomik yaptırımlar Libya devlet yapısının dönüştürülmesinde yeterli etkiyi gösterememiştir (Sune, 2013, s. 119). Libya'da 2000'li yıllara kadar çok sınırlı biçimde yapısal uyum kapsamında çeşitli hukuk dönüşümleri yaşanmıştır. 2007 yılına gelindiğinde neoliberal politikaların etkisiyle birlikte kredi bunalımının oluşması ile birlikte ülke içerisindeki neoliberal reformistler ile eski ekonomi politikaları savunucuları arasındaki gerilim hat safhaya ulaşmış ve Kaddafi'nin meşruiyeti büyük oranda sarsılmıştır (Sune, 2014, s. 312).

Libya, kamuoyunda Arap Bahar'ı olarak bilinen toplumsal olaylardan 2011 yılında büyük bir ayaklanma ile etkilenmiştir. Daha önce de değinildiği gibi neoliberalizm yoluyla şekillenen kolektif emperyalizmin hareket tarzı yapısal, öznesiz bir süreçle şekillenmiştir. Bu kapsamda Libya'da yaşanan toplumsal olayların tamamıyla kolektif emperyalizm tarafından kışkırtılan toplumsal hareketlerden kaynaklandığını söylemek doğru olmayacaktır (Sune, 2014).

Libya, kendi toplumsal aşiret uzlaşısı yapısının çökmesi, neoliberal reformlarla oluşan yeni sınıfsal yapının baskısı vb. birçok yapısal dış ve iç kaynaklı taleplerle iç karışıklığa uğramış ve bunun sonucunda hidrokarbon rezervlerinin özel mülkiyete açılmasında önemli çıkarları bulunan uluslararası hakim sınıf uzlaşısı tarafından şekillenen

⁶ Rantiye devlet biçimi hakkında bakınız: Sune, E. & Özdemir, A.M. (2012). Rantçı devlet yazını üzerine bir deneme. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(35), 3-31.

emperyalizmin koruma sorumluluğu ilkesi uyarınca askeri müdahalesine uğrayarak yeniden inşa sorumluluğu kapsamında hukuk sistemi yapılandırılmıştır. BMGK 16 Eylül 2011 tarihli kararının 12. maddesinde BM'nin misyonunu 12. Maddede tanımlamıştır. Buna göre BM, kamu düzenini tekrar tesis edip hukukun üstünlüğünü Libya'da tesis etmek, kurumların hesap verilebilir hale getirilmesini sağlamak, insan haklarını sağlamak gibi yeniden inşa sorumluluğu kapsamında birtakım görevler üstlenmiştir (United Nations General Assembly, 2011, s. 3). Bu bakımdan Libya'da kurulan geçici dış merkezli hükümetin ilk yaptığı eylemin neoliberal politikalara uygun olarak Libya'da bağımsız bir merkez bankası kurması Libya Ulusal Petrol Şirketi'nin tasfiye edilmesi, petrolün devletin mülkiyetinden çıkarılıp yalnızca denetleme yetkisi bulunan Libya Petrol Şirketi'nin ayrıca kurulması dikkate değer eylemlerdir (Sune, 2013, s. 120).

Libya toplumu toplumsallığını aşiret yapısı yoluyla üretiyordu ve demokrasi bu toplumsal yapı içerisinde öncelik arz etmiyordu. Kendi kapalı toplum yapılarına dışarıdan herhangi bir müdahalede bulunulmaması halinde Kaddafi'nin sunmuş olduğu sistemin yeniden üretilmesinin sekteye uğraması ihtimali düşüktü (Sune, 2014, s. 306). Koruma Sorumluluğu kapsamında Libya'ya yapılan müdahale sonucunda toplumsal uzlaşma dışarıdan yeniden inşa sorumluluğu ile getirilmeye çalışılmıştır. Bu yeniden inşa sorumluluğu, uluslararası sermayenin Libya içerisinde sorunsuz bir şekilde hareket etmesine de olanak sağlamıştır. Çoğu devlet mülkiyetindeki kurum ve kuruluş özel sektöre ve uluslararası sermayenin dolaşımına açılmıştır (Tuncer, 2017, s. 85). Özellikle bu kapsamda Libya'ya yapılan müdahale, I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan mandater yönetimlere benzetilebilir. Libya üzerinde müdahalede bulunanlar Libya topraklarını terk etmemiş, IMF kontrolünde bir Merkez Bankası kurulmuş, sonucunda Libya toprakları uluslararası sermayenin denetimine açılmıştır (Prashad, 2012, s. 236). BP müdahaleden hemen sonra Libya topraklarında petrol aramaya başlamış (240), IMF şefi Christine Lagarde, Libya'nın yeni yönetiminin petrol gelirleri üzerinde acil bir düzenleme yapılması gerektiğini belirtmiş, fiyatların stabilize olmasını, ödeme sistemlerinin yapılandırılmasını, sürdürülebilir büyümeyi önermiştir (241-242). Libya petrollerine olan ilgi müdahaleden sonra artmış, müdahaleden sonra Libya'nın neoliberal reformlara yönlendirilmesinde hiçbir engel kalmamıştır.

2011 yılında, Libya'lı diaspora tarafından Forum for Democratic Libya (Demokratik Libya Forumu) kurulmuştur (Geha, 2016, s. 8). Bu forum, hükümet dışı organizasyon olarak faaliyetini yürütmüş ve Libya toplumunun ihtiyacı olduğu iddia edilen Kaddafi sonrası liberal demokratik reformlar için görüşlerini dile getirmiştir. Forum, Birleşmiş Milletler Gelişme Programı tarafından fonlanmış ve finansal destek sağlamıştır (Geha, 2016, s. 8). FDL, 2013 yılında “Benim Yeni Anayasadaki Taleplerim” adlı organizasyonu düzenlemiştir. (Geha, 2016, s. 148) FDL tarafından bu girişimde dört önemli unsur öne sürülmüştür. Buna göre Şeriat ve İslam Hukuku'nun rolü, kadın hakları, azınlıkların rolü, siyasi idari sistemin şekli, özgürlüğün ve eşitliğin anlamı tartışmaya açılmıştır (148). FDL, bu girişimde federal yönetim ve yönetim hakkında oturumlar düzenlemiştir. Gerekli sistemin “nizam al hokm” adı verilen, yönetim sistemi olması gerekliliği konusunda yaygın görüş oturumlarda bildirilmiştir. Ayrıca katılımcı liberal aktivistler, çoğunluk görüşü olarak federalizm fikrini savunmuş (150) petrol yatırımları için anayasallık ve şeffaflık ilkelerinin gerekliliği üzerinde durmuşlardır (152).

Görüleceği üzere Kaddafi'nin devrilmesinden sonrasında Libya'da yönetim, yerelleşme ve federalleşme talep edilmiş, petrol üzerinde devletin tekeline kaldıracak düzenlemeler ve uygulamalar hayata geçirilmiştir. Koruma sorumluluğu ilkesinin amacının bu kapsamda insani dramları dindirmekten çok sermayenin kolektif emperyalizme uygun biçimde dolaşımını haydut olarak kabul edilen devlet rejimlerini yıkararak sağlamak olduğu görülmektedir. Libya'nın yaşamış olduğu müdahale sonrası hala iç savaşta bulunduğu ve toplumsal bütünlüğünü sağlayamadığı anlaşılmaktadır. Koruma sorumluluğu ilkesinin uluslararası sermayenin Libya içerisinde kolaylıkla dolaşımını haricinde Libya'ya demokratik toplum yapısı dahil başkaca bir katkı sağlamadığı ve mevcut durumu daha da kötüye götürdüğü tüm bu yaşananlardan anlaşılmaktadır.

Bölüm Sonucu

İkinci bölümde insani müdahale kavramına ekonomi politik perspektiften yaklaşılmaya çalışılmış ve insani müdahalenin koruma sorumluluğu ilkesine dönüşümü incelenmiştir. Bu kapsamda uluslararası hukukun tarihsel maddeci bir yorumla ne olduğu üzerinde durulmuş, uluslararası hukukun şekillenmesine yol açan süreçlere değinilmiştir. Uluslararası hukuk, tarihsel süreçte üretim ilişkilerine göre şekillenen bir yapı olarak değerlendirilmiş, yorumlanması ve uygulanmasında emperyalizmin geçirmiş olduğu

dönüşümler üzerinde durulmuştur. Emperyalizm ile uluslararası hukuk arasındaki ilişki tespit edilip, insani müdahale kavramına emperyalizmin geçirdiği dönüşümler kapsamında bakılmıştır. Emperyalizmin kendisinin de uluslararası hukuk gibi tarihsel süreçte dönüşen yapısı üzerinde durulmuş, bu kapsamda emperyalizm iki ayrı döneme ayrılmıştır. 1945'e kadar olan klasik emperyalist dönem, sermayenin bir devlet altında temsil edildiği ve bu bayrak devletin kendi sermayesinin temsili için kullanıldığı dönem olarak tanımlanmıştır. Kendi sermayesini temsil eden devletler, klasik emperyalist dönemde Batılı olmayan yarı sömürge devletlere karşı Hristiyan halkları koruma adı altında insani müdahale söylemiyle saldırıda bulunmuştur.

1945 sonrası dönemde ise sermayenin uluslararasılaşması süreci üzerinde durularak uluslararası hukukun geçirmiş olduğu dönüşüme odaklanılmıştır. 1945 sonrasında birden çok sermayenin birden çok devlete bağımlı hale gelmesi ile birlikte emperyalizmin kolektif bir yapıya büründüğü üzerinde durulmuş ve kolektif emperyalizm teorisi çerçevesinde uluslararası hukukun daha barışçıl formuna değinilmiştir. Kolektif emperyalist dönemin 1991 yılına kadar uluslararası hukukun iki kutuplu dünya düzeni nedeniyle daha barışçıl bir yapı sergilediği üzerinde durulmuş, 1991 sonrasında ise sermayenin uluslararasılaşma sürecine engel devletlerin geçirmiş olduğu dönüşümlere odaklanılmıştır. Kimi devletlerin, bu sürece kendi talepleri ile katılırken, kimilerinin sermayenin sınırsız dolaşımına karşı direndiği üzerinde durulmuştur. Piyasanın ve neoliberalizmin yapısına uygun olmayan devletlerin sırasıyla direnme kapasitelerine göre başarısız ve haydut devletler olarak tanımlandığı anlaşılmıştır. Özellikle 2000 sonrasında sermayenin uluslararasılaşması sürecine engel devletlerin varlığı karşısında uluslararası hukukta insani müdahale kavramı, yerini koruma sorumluluğu ilkesine bırakmıştır. İnsani müdahale bir hak olarak tanımlanırken bu kapsamda koruma sorumluluğu, devletlere uluslararası hukukta bir sorumluluk olarak yükletilmiştir. Koruma sorumluluğu kapsamında 2001 yılında Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (ICISS) toplanarak koruma sorumluluğu ilkesinin varlığını kabul etmiş, 2005 Birleşmiş Milletler Dünya Zirvesi sonuç bildirgesinde koruma sorumluluğu ilkesi yer edinmiştir.

Libya koruma sorumluluğu ilkesi kapsamında yapılan müdahale nedeniyle bu çalışmada incelenmiştir. Gerçekten de Libya'da koruma sorumluluğu ilkesinin getirmiş olduğu önleyici ve reaksiyon sorumluluğu kapsamında NATO, Libya'ya müdahalede bulunmuş

ve yeniden inşa sorumluluğu kapsamında Libya'nın devlet yapısı piyasa koşullarına uygun biçimde değiştirilmeye çalışılmıştır.

Koruma sorumluluğu ilkesinin uluslararası hukukta kabul edildiği ve teamül hukuku olduğunu söylemek bu aşamada mümkün değildir. Hala BM anlaşmasına göre devletler egemen eşitler olarak tanımlanmakta olup, iç işlerine karışmama ilkesi geçerlidir. Ayrıca koruma sorumluluğu ilkesi, tavsiye niteliğinde uluslararası metinlerde işlenmiştir. Kapsayıcı bir uluslararası anlaşma ile kabul edilmiş değildir.

SONUÇ

21. Yüzyıl başlarında ortaya çıkan ve şekillenen uluslararası hukuk ve kavramlarından biri olan koruma sorumluluğu çalışmada incelenmiş ve ana özelliklerine değinilmiştir. Koruma sorumluluğu kavramı incelenirken, uluslararası hukukun bu doktrini üretmesindeki özgün uluslararası güç ilişkileri ve koşulları değerlendirilmiştir. Hakim uluslararası hukuk teorilerinin ilk bölümde insani müdahale kavramına yaklaşımları incelenmiş ve bu teorilerin insani müdahale kavramına yaklaşımları eleştirilmeye çalışılmıştır. Hukukun tarihe göre değişmez yapısı olduğunu statik tanımlarla ortaya koymaya çalışan hakim uluslararası hukuk teorilerinin metodolojik bireyci, kültürel ve dönemsel kalıplar dışına çıkmaz indirgemeci tutumları eleştirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda uluslararası hukukun tarihsel olarak değişen üretim ilişkilerine bağımlı şekilde şekillendiği ve bu üretim ilişkilerini uluslararası alanda düzenlediği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Hakim uluslararası hukuk teorilerinden realizm, devletleri organizma olarak görmüş, devletlerin sürekli kendi çıkarlarına göre hareket ettiği ön varsayımıyla insani müdahalelerin devlet çıkarları amaçlı yapılacağını belirtmiştir. İngiliz Okulu, uluslararası toplumun anarşik yapısına değinmiş, uluslararası toplumun devletler tarafından oluşturulduğuna değinmiştir. Bu anarşik yapıya karşı uluslararası toplumun nasıl düzen sağladığı üzerine değinmişlerdir. Dayanışmacı kanat, kozmopolitan değerlerin genel geçerliği üzerinde durarak uluslararası düzen ve uluslararası toplumun selameti için insani müdahalede bulunabileceğini belirtmiş, çoğulcu kanat ise uluslararası toplumun düzeninin egemen devletler aracılığıyla sağlandığına değinerek insani müdahalenin uluslararası düzeni bozacağı üzerinde durmuştur. Uluslararası etik teori, liberal dünya değerlerinin üstünlüğü üzerinde durarak liberal olmayanlara karşı liberallerin sorumluluklarının bulunduğu ön kabulüyle hareket etmiştir. Bu kapsamda, devlet karşısında sivil toplumu yerleştirmiş, sivil toplumun devlet tarafından ezildiği üzerinde durulmuştur. Demokratik olmayan, devlet tarafından baskı altına alınmış toplumların demokrasi ihtiyacının verili olduğu kabul edilmiş, insani acı çeken toplumlara dışardan demokrasi ihracının meşru olduğunu kabul etmiştir. Bu kapsamda insani müdahalenin şartları gerçekleşmesi halinde gerekli olduğu üzerinde durmuşlardır. Post-yapısalcı teori, insani müdahale kavramına iktidar kavramı üzerinden bakmıştır. Devlet iktidarının verili bir doğası olduğu ön kabulüyle kendisine sınırlar çizdiğini, bu sınırların dışındakini dışladığını, sınırların içerisindekileri tek tipleştirdiğini, sınırların dışındakilere de

iktidarının etkisini gösterdiğini belirtmişlerdir. Bu kapsamda insani müdahale de iktidarın kendini gerçekleştirme biçimlerinden birisi olduğuna değinilmiştir.

İkinci bölümde uluslararası hukukun tarihten ve mekandan bağımsız olmadığı, uluslararası güç ilişkilerine göre şekillendiği, uluslararası hukuku ortaya çıkaran anlaşmalar, teamüller, mahkeme kararları ve doktrinin yalnızca kendi içinde tutarlı, soyut birtakım metinler olmadığı ve üretim ilişkilerine göre şekillendiği, aynı zamanda üretim ilişkilerinin yapılandırılmasında da büyük bir rolü olduğu ortaya konulmuştur. Yine uluslararası hukukun şekillenmesi ile kapitalizmin geldiği son aşama olan emperyalizm arasında ciddi bir ilişkinin bulunduğu özellikle ikinci bölümde incelenmiş, hakim uluslararası hukuk teorilerinin aksine ekonomi politiğin uluslararası hukukun belirlenmesinde başat rol oynadığı ifade edilmeye çalışılmıştır. Uluslararası hukuk oluşumunda ve yorumlanmasında gerçekten de 19. Yüzyıl sonrasında klasik emperyalizmin etkisi olmuştur. Emperyalist faaliyetlere uygun biçimde uluslararası hukuk şekillendirilmiş, emperyalizmin geçirmiş olduğu dönüşümlerle uluslararası hukuk da sürekli olarak dönüşmüştür. İnsani müdahale kavramı, tarihin eski dönemlerinde kullanılsa da emperyalizmle birlikte bambaşka bir forma ulaşmış, emperyalizmin her safhasında farklı yorumlanmış ve kolektif emperyalizmle birlikte koruma sorumluluğu ilkesine dönüşmüştür. Buna göre insani müdahale genel olarak geçmişte bir hak olarak ortaya konmakta iken koruma sorumluluğuyla birlikte devletlerin haydut devlet statüsünü aldıktan sonra egemenliklerinin aşındığı kabul edilerek diğer devletlerin ve uluslararası kuruluşların haydut devlete karşı müdahalede bulunma sorumluluğunun olduğu kabul edilmiştir. Silahlı insani müdahalenin BMGK kararı ile uluslararası hukuka uygun olduğu kabul edilmekte iken, koruma sorumluluğu ilkesi ile birlikte egemenliğinin aşındığı kabul edilen devlete müdahale BMGK'den karar alınamasa dahi meşru görülmüştür. Koruma sorumluluğuyla birlikte kolektif emperyalizmin yapısal hareket tarzına uygun olarak uluslararası topluma müdahalede bulunmak bir hak olarak değil, sorumluluk olarak sunulmuştur.

İnsani müdahale kavramı, tarihin her devrinde gerçekten de çok farklı biçimlerde anlaşılmıştır. Haklı savaş kuramlarından biri olan insani müdahale kavramının dönemin yapısına göre farklı meşruiyet kalıpları ortaya koyduğu çalışma boyunca sunulan tarihsel örneklerle aydınlatılma yoluna gidilmiştir. Sömürgeci dönemde medeni Batılıların

medeni olmayan toplumlara yapmış olduğu müdahaleler meşrulaştırılmaya çalışırken, klasik emperyalist dönemde de benzer şekilde zulüm gören yabancılara karşı yarı sömürge devletlere gerçekleştirilen müdahaleler olarak tanımlanmış ve meşrulaştırılmıştır. Klasik emperyalist dönemde bu müdahaleden sermayenin temsilcisi devlet çıkar sağlamıştır. Kolektif emperyalizmde ise sermayenin uluslararasılaşması sonucunda piyasa mekanizmalarına uygun hareket etmeyen haydut devletlere karşı, bu devletleri dönüştürmek maksadıyla müdahale edilmiş, bu müdahaleyi gerçekleştirenler arasında merkez kapitalist devletler yer almıştır. İnsani müdahale kavramı, koruma sorumluluğuna dönüşmüş, kolektif emperyalizmle birlikte korunması gerekli devletler silahlı müdahaleler ile piyasa mekanizmalarına uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. Koruma sorumluluğu her ne kadar insanlığın çektiği acılara çare olmak ve Batının demokratik değerlerine karşı despotlara karşı girişilen bir mücadele olarak sunulmak istense de sermayenin sınırsız dolaşımı için tehdit oluşturmayan diktatörlüklere karşı koruma sorumluluğu ilkesi kapsamında müdahalede bulunulmamıştır. Bu kapsamda koruma sorumluluğunun amacının ne derece insani acıları dindirmek olduğu tartışılır haldedir.

Özellikle 1990'lar ve 2000'ler, özü itibarıyla benzese de gerçekleşen müdahaleleri oluşturan şartlar dahi farklılıklar göstermiştir. Bu bakımdan, insani askeri müdahaleye 1990 sonrasında yol açan şartların tek bir genel geçer formülü olduğunu düşünmek yanlış sonuçlar doğurma riski barındırır. 1990'larda Yugoslavya ve Balkanlara yapılan müdahaleler ile Arap Baharı sonucunda Libya'ya yapılan müdahalelerin ekonomi politik bakımdan incelenerek aydınlatılması mümkündür ancak her toplumsal yapının Arap Baharı'na benzer şekillerde yapısal krize girmediği gibi her insani müdahaleye yol açan sürecin Libya'da olduğu üzere hidrokarbon rezervlerinin uluslararası sermayeye açılması amacıyla yapıldığı söylenemez. Bu bakımdan çalışmada amaçlanan, uluslararası hukukun insani müdahaleler açısından dönemselleştirilmeye çalışılarak birtakım olguların incelenmesi ve döneme uygun olarak bu olguların ortaya çıkış nedenlerinin sorgulanması olmuştur.

İfade etmek gerekirse çalışma boyunca koruma sorumluluğu ve silahlı müdahale üzerine yapılan eleştirilerden çeşitli toplumların yaşamış olduğu insani nitelikteki dramalara karşı kayıtsız kalınması gerektiği sonucuna varılmaması gerekir. Çözüm, devletlerin toplumsal

yapısının krize girmesine yol açan uluslararası sistemin son bulması olacaktır. Bahsedildiği gibi Yugoslavya'nın dağılma sürecinde ve Rwanda'da yaşanan iç savaşta da görülebileceği üzere yapısal krizlerle karşılaşan toplumlarda yaşanan bunalım halinin iç savaşa ve kan dökülmesine yol açabileceği ihtimali unutulmamalıdır. Toplumların bütünlüğünün bozulmasının önemli nedenlerinden birisi çalışmanın genelinde de ifade edildiği üzere, devletlerin iktisadi yapısını ve hukuku düzenini sermayenin sınırsız genişlemesi için deneysel ve hızlı bir şekilde değişime uğratmaya çalışmaktır. Zorla piyasalaştırma ve hukuk düzenini değiştirme 1980'ler ve sonrasındaki dönemde daha önce hiçbir sorun yaşamayan toplumlarda etnik, dini birçok çalkantıya ve bölünmelere neden olmuştur.

Hakim teorilerin eleştirisinde de değinildiği üzere toplumların yapısal krize girmesinin nedeni üzerinde durulmalıdır. Krize giren toplumlara krizin çoğu zaman nedeni olan piyasalaşmayı askeri müdahale ile dayatmak adı insani müdahale olsa bile insani amaçlar gütmeyecektir. Toplumlara parçalamaya iten piyasalaşma süreçlerinin askeri müdahale ile çözülmesi ve devletlerin piyasa mekanizmalarına göre yeniden inşası bu kapsamda kolektif emperyalist faaliyetlerden birisi olarak bu çalışmada görülmüştür. Bu nedenle koruma sorumluluğu ilkesi emperyalist bir faaliyet olarak nitelendirilmiştir.

Neoliberalizmin krize girdiği ve bunun sonucunda getirdiği devlet projesinin kriz yaşadığı görülmektedir. Hangi projenin ve hegemonik yapının gerçekleşeceği şu an için bilinmez durumundadır ve tahmin edilmesi mümkün gözükmemektedir. Uluslararası hukukun söylemsel krizinin yeni bir düzenleme tarzının belirlenmemesi ve neoliberalizmin kriz halinin devam etmesi nedeniyle süreceği söylenebilir. Bu kriz ve hakim bir uluslararası söylem bulunamaması nedeniyle uluslararası hukukun güç kullanarak eylem halinde belirlenmesi son dönemde etkisini hala sürdürmektedir. Bu söylem krizi uluslararası hukukta kurulmaya çalışılan birey temelli koruma ilkesi söyleminin de şimdilik baskın bir şekilde kabul görmemesine neden olmuştur. Kapitalizmin dönüşümü sonucunda uluslararası güç dengelerinin değişimiyle tarihin çeşitli emperyalist modeller sunmaya devam edeceğinin söylenmesi mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akca, F. (2018). Kosova`dan Suriye`ye İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu Kavramlarının Dönüşümü. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Aksu, Z. (2019). İnsani müdahalelerde medyanın rolü: Libya ve Bahreyn karşılaştırması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 489-506.
- Altun, M. (2018). Bugünün yıkıntılarında ["In the Ruins of the Present" by Vijay Prashad]. *İştiraki Dergisi*, 12, 63-101.
- Aron, R. (2017). *Peace and War a Theory of International Relations*. Routledge.
- Arpalier, S. (2018). İngiliz Okulu ve uluslararası toplum teorisi bağlamında uluslararası ilişkilerin analizi. *B.U.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 37(1), 243-261.
- Ağkaya, O. (2016). İngiliz Okulu ve uluslararası toplum düşüncesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 71(4), 1059-1089.
- Amin, S. (2018). *Emperyalizm ve eşitsiz gelişme*. (S. Lim, Çev.). Yordam Kitap.
- Amin, S. (2021). *Avrupa merkezilik, bir ideolojinin eleştirisi*. (M. Sert, Çev.). Yordam Kitap.
- Anghie, A. (2006). The evolution of international law: Colonial and postcolonial realities. *Third World Quarterly*, 27(75), 739-753.
- Althusser, L. (2009). *Kriz yazıları / Althusser`den sonra Louis Althusser*. (A. Tümertekin, Çev.). İthaki Yayınları.
- Althusser, L. (2014). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları (2. Baskı)*. (A. Tümertekin, Çev.), İthaki Yayınları.
- Althusser, L. (2015). *Marx için (1. Baskı)*. (I. Ergüden, Çev.). İthaki Yayınları.
- Althusser, L. (2018). *Filozof olmayanlar için felsefeye giriş (2. Baskı)*. (İ. Birkan, Çev.), Can Yayınları.

- Archibugi, D. (2004). Cosmopolitan guidelines for humanitarian intervention. *Alternatives*, 29(1), 1-21.
- Avcioğlu, D. (2013) *Türkiye'nin Düzeni*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Arsava, A. F. (2011). Egemenlik ve koruma sorumluluğu. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(1), 101–124.
- Aykut, E. Özdemir, A. M., Soran, E., Sune, E., Uğurlu, G., Yıldırım, K. (2013). *Emperyalizmin Hayaletleri: Küresel Düzenlemenin Bugünü*. İmge Kitabevi.
- Aytoğu, Ç.O. (2016). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararları Doğrultusunda İnsani Müdahale. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bağbaşıoğlu, T. (2017). İnsani müdahale sorunu bağlamında egemenlik ve kozmopolitizm. *Itobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 6(5).
- Bayraktar, F. (2015). Aşağıdan Neoliberalleşmenin Kurumsal Formu Olarak Sivil Toplum Kuruluşları ve STK'laşma. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bayramoğlu, S. (2005). *Yönetişim Zihniyeti: Türkiye'de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü* (4. Baskı). İletişim.
- Beitz, C.R. (1999). *Political Theory and International Relations*. Princeton University Press.
- Benazır Ateş, A. (2016). Hukuk ve İdeoloji. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Birleşmiş Milletler. (1970). Birleşmiş Milletler Antlaşması Doğrultusunda Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğine İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Konusundaki Bildirge ve Eki, 1883. Kurul Toplantısı, 24 Ekim 1970. https://inhak.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/2312020094506bm_17.pdf
Adresinden 13 Ağustos 2022 tarihinde erişilmiştir.

- Bloch, M. (2015). *Feodal toplum*. (M. A. Kılıçbay Çev.). Doğu Batı Yayınları.
- Bourdieu, Pierre. (2020). *Devlet üzerine: Collège de France dersleri (1989-1992) (3. Baskı)*. (A. Sümer, Çev.). İletişim Yayınları.
- Buçukçu, Ö. (2012). Beyaz adamın yükü ya da birinci yılında “Arap Baharı” üzerine analizler. *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 199-223.
- Burchill, S., Linklater, A., Devetak, R., Donnelly, J., Nardin, T., Peterson, M., Reus-Smit, P., True, J. (2019). *Uluslararası ilişkiler teorileri (M. Ağcan ve A. Aslan, Çev.)*. (6. Baskı). Küre Yayınları.
- Glass, A. (2019). President Bush cites ‘axis of evil,’ Jan. 29, 2002. <https://www.politico.com/story/2019/01/29/bush-axis-of-evil-2002-1127725> adresinden 20 Ağustos 2020 tarihinde alınmıştır.
- Canik, G.V. (2009). Batı medeniyetinin doğu kökenleri. *Tarih Okulu Dergisi*, 5, 219-227.
- Carr, E.H. (1981). *The Twenty Years’ Crisis 1919-1939*. The Macmillan Press.
- Chimni, (2008). An outline of a Marxist course on public international law. S. Marks (Ed.), *International law on the left: Re-examining Marxist legacies* (s. 53-92) içinde. Cambridge University Press.
- Cicero. (2014). *Yükümlülükler üzerine* (C. Cengiz Çevik, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Chossudovsky, M. (1997). Economic reforms and social unrest in developing countries. *Economic and Political Weekly*, 32(29), 1786-1788.
- Chossudovsky, M. (1999) *Yoksulluğun küreselleşmesi, IMF ve Dünya Bankası reformlarının içyüzü* (N. Domaniç, Çev.). Çivi Yazıları.
- Chossudovsky, M. (2000). NATO’s reign of terror in Kosovo. *Variant*, 2(10), 3-5.
- Çukur, S. (2019). İngiliz Okulu Perspektifinden Suriye İç Savaşında İnsani Müdahale ve Koruma Sorumluluğu Tartışmaları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

- Demirbaş, Ç. E., (2017). Haklı savaş öğretisinin fikri temelleri üzerine bir inceleme. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31, 895-921.
- Demirli, A. ve Özdemir, A.M. (2019). Uluslararası hukuku dönemselleştirmek: pozitivist söylem ve ötesi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 16(63), 51-67.
- Devetak, R. (2019). Post-yapısalcılık. Burchill vd., ve (M. Ağcan, A. Aslan (Çev.)). *Uluslararası İlişkiler Teorileri* (6. baskı, 247-285) içinde. Küre Yayınları.
- Devlen, B. ve Özdamar, Ö. (2010). Uluslararası ilişkilerde İngiliz Okulu kuramı: Kökenleri, kavramları ve tartışmaları. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 7(25), 43-68.
- Divitçioğlu, S. (2016a). *Orta Asya Türk İmparatorluğu*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Divitçioğlu, S. (2016b). *Ortaçağ Türk Toplulukları Hakkında*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Donnelly, J. (2019). Realizm. Burchill vd. (M. Ağcan, A. Aslan (Çev.)). *Uluslararası ilişkiler teorileri* (6. Baskı, 53-85) içinde. Küre Yayınları.
- Eagleton, T. (2018) *Marx Neden Haklıydı*. (O. Köymen (Çev.) Yordam Kitap Yayın.
- Elçi, İ. H. (2022). İngiliz Okulu'nun düzen-adalet tartışması bağlamında BM barışı destekleme operasyonlarının analizi. *SBF Dergisi*. doi https://sbfdergi.ankara.edu.tr/dergi/erken_gorunum/1732---Ismail-Hakki-Elci.pdf
- Ereker, F. A. (2004). İlkçağlardan günümüze haklı savaş kavramı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(3), 1-36.
- Evans, G. (2008). *The Responsibility to Protect: Ending Mass Atrocity Crimes Once and for All*. Brooking Institution Press.
- Ferro, M. (2002). *Sömürgecilik tarihi fetihlerden bağımsızlık hareketlerine kadar 13-20. Yüzyıl*. (M. Cedden, Çev.). İmge Kitabevi.
- Geha, C. (2016). *Civil Society and Political Reform in Lebanon and Libya*. Routledge
- Gramsci, A. (2014). *Modern prens: Machievelli, siyaset ve modern devlet üzerine*. (P. Esin, Çev.). Dipnot Yayınları.

- Golden, P. B. (2018). *Dünya tarihinde Orta Asya*. Ötüken Neşriyat.
- Gözler, K. (2019). *Genel Hukuk Bilgisi*. Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Gözler, K. (2021). *Hukuka Giriş*. Ekin Kitabevi.
- Güler, B. A. (2003). Yönetişim: Tüm iktidar sermayeye. *Praksis Dergisi*, 9, 93-116.
- Hassan, Ü. (2015). *Eski Türk Toplumunu Üzerine İncelemeler*. Doğu Batı Yayınları.
- Harvey, D. (2015), *Neoliberalizmin kısa tarihi.*, (A. Onacak (Çev.)). Sel Yayıncılık.
- Hehir, A. (2010) *Humanitarian Intervention. An Introduction*. Palgrave Macmillan.
- Hilderfing, R. (2007). *Finance Capital: A Study in the Latest Phase of Capitalist Development*. Routledge.
- Hobsbawm, E. (2018). *Kısa 20. Yüzyıl aşırılıklar çağı 1914-1991* (11. Basım). Everest Yayınları.
- Hoş, H.S. (2019). İnsan Hakları Sorunu Olarak Kozmopolitan Haklı Savaş Teorisi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Huberman, L. (2016). *Feodal toplumdun Yirminci Yüzyıla*. (Murat Belge, Çev.). İletişim Yayınları.
- ICISS. (2001). The Responsibility to Protect Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty. International Development Research Center.
- İren, A. A. (2016). Uluslararası ilişkilerde koruma sorumluluğu kavramına teorik bir yaklaşım: İngiliz okulu perspektifi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- İren, A. A. ve Gürkaynak M. (2015). Batı medeniyeti ve Hristiyanlıkta haklı savaş geleneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35, 147-178.
- Jessop, B. (2008). *Devlet teorisi: kapitalist devleti yerine oturtmak*. (A. Özcan, Çev.), Epos Yayınları.

- Jessop, B. (2018). *Devlet: dün, bugün, gelecek*, Çev. A. Güney, Epos Yayınları.
- Kelleci, T. (2015). Üçüncü Dünya Yaklaşımları Işığında Uluslararası Hukuk ve İnsani Müdahale Örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Karaalp, H. (2022, 20 Mart). ABD'nin 19 yıl önce Irak'a 'demokrasi' vaadiyle başlattığı işgalin getirdiği kaos sürüyor. *Anadolu Ajansı*.
- Karahanogulları, O. (2017). *Marksizm ve Hukuk*. Yordam Kitap.
- Karaosmanoğlu, A.R. (2014). NATO'nun dönüşümü. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10(40), 3-38.
- Keskin, F. (2009). Darfur: Koruma yükümlülüğü ve insancıl müdahale kavramları çerçevesinde bir inceleme. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 6(21), 67-88.
- Keskin, N. E. Devletin Toprak Üzerinde Örgütlenmesi: Türkiye'de İllerin Yönetimi. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kocaoğlu, M. (2018). Siyaset felsefesinde insani müdahale problemi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(4), 213-234.
- Kolasi, K. (2014). Kimin için güvenlik. E. Çıtak, O. Şen, (Ed.), *Uluslararası ilişkilerde güvenlik* (s. 121-154) içinde. Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.
- Kolb, R. (2003). None on humanitarian intervention. *International Review of the Red Cross*, 85, 119-134.
- Kreide, R. (2009). Preventing military humanitarian intervention? John Rawls and Jürgen Habermas on a just global order. *German Law Journal*, 10(1), 93-114.
- Lapavitsas, C. (2017). *Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi*. (T. Öncel (Çev.). Yordam Kitap.
- Lenin, V.I. (2009). *Emperyalizm: Kapitalizmin en yüksek aşaması*. (C. Süreya (Çev.). Sol Yayınları.

- Linklater, A. (2019). İngiliz okulu. Burchill vd., (M. Ağcan, A. Aslan (Çev.)). *Uluslararası ilişkiler teorileri* (6. baskı, 123-155) içinde. Küre Yayınları.
- Luciani, G. (1990). Allocation vs production states: A theoretical framework. G. Luciani (Ed.), *The Arab State* (65-85) içinde. Routledge.
- Mann, M. (2000). *The Dark Side of Democracy*. Cambridge University Press.
- Marks, Susan (Ed.) (2008). *International Law On The Left: Re-examining Marxist Legacies*. Cambridge University Press.
- Mieville, C. (2005). *Between Equal Rights: A Marxist Theory of International Law*. Historical Materialism.
- Morghentau, H.J., (1948). *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. Alfred A. Knopf.
- Nardin, T. (2002). The moral basis of humanitarian intervention, *Ethics and International Affairs* 16(2), 57–70.
- Natarajan, U. (2007). A Third World Approach to debating the legality of the Iraq war. *International Community Law Review*, 9, 405-426.
- Natarajan, U. (2012). TWAIL and the environment; The state of nature, the nature of the state, and the Arab Spring. *Oregon Review of the International Law*, 14(1), 177-201.
- Ozansü, M. C. (2014). Erken Modernlikte Ceza Sorumluluğunun Kamusallaşması ve Rasyonelleşmesi, XII Levha Yayınları.
- Ögel, B. (2016). *Türklerde Devlet Anlayışı*. Ötüken Neşriyat.
- Özdemir, A.M. (2008). *Sözün Mülkiyeti*. Dipnot.
- Özdemir, A. M. (2010). *Ulusların Sefaleti*. İmge Kitabevi.
- Özdemir, A.M., Aykut E. (2010). Marksizm ve hak kavramı: Kuramsal bir yaklaşım denemesi. *İnsan Hakları Yıllığı*, 28, 23-44

- Özdemir, A.M. (2011). *Güç Buyruk Düzen*. Ankara: Imge Kitabevi.
- Özdemir, A.M. (2012). Popülist söylem ve bileşimleri: “Sol”-liberalizm üzerine düşünceler. *Mülkiye Dergisi*. 36(274), 37-62.
- Özdemir, A.M. (2013a). Sunuş. A.M. Özdemir (Ed.), *Emperyalizmin hayaletleri: Küresel düzenlemenin bugünü* (1. Baskı, 13-23) içinde. İmge Kitabevi.
- Özdemir, A.M. (2013b). Uluslararası Hukukun Nesnesi ve Tarihi Üzerine Deneme. A.M. Özdemir (Ed.), *Emperyalizmin Hayaletleri: Küresel Düzenlemenin Bugünü* (1. Baskı, 79-101) içinde. İmge Kitabevi.
- Özdemir, A.M. (2014a). Kolektif Emperyalizm. A.M. Özdemir (Ed.), *Kolektif emperyalizm* (1. Baskı, 29-116) içinde. İmge Kitabevi.
- Özdemir, A.M. (Ed.). (2014b). *Kolektif Emperyalizm: Mağribden masrıka dönüşümün ekonomi politiği*. İmge Kitabevi.
- Özdemir, A.M. ve Ketizmen, M. (Ed.). (2014). Türkiye'nin Hukuk Sisteminde Yapısal Dönüşüm. İmge Kitabevi.
- Özdemir, A.M., Saygılı, A., Zabunoğlu, H.G., Demirli, A., Aykut, E., Türkoğlu Karacaova, E.N., Uğurlu, G., Şahin, O.G. (2019) Genel Kamu Hukuku Kamusal Yaklaşım. İmge Kitabevi.
- Öznaneci, M. (2015). Birleşmiş Milletler Sistemi Çerçevesinde İnsani Müdahale. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Öztürk, Ö. (2006). Emperyalizm kuramları ve sermayenin uluslararasılaşması. *Praksis*, 15, 271-309.
- Panitch, L. ve S. Gindin (2019) *Küresel kapitalizmin oluşturulması: Amerikan imparatorluğunun siyasal iktisadı*, çev: Ü. Şenesen, Yordam Kitap.
- Reçber, S. (2015). İnsancıl Müdahale ve Koruma Sorumluluğu. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Rodogno, D. (2012). *Against Massacre, Humanitarian Intervention in the Ottoman Empire, 1845-1914: The Emergence of European Concept and International Practice*. Princeton University Press.
- Salamon M. S., Griffiths, M.,s, Roach, S. C. (2020). *Uluslararası ilişkilerde temel düşüncüler ve teoriler*. (Cesran, Çev.). Nobel Yayınevi.
- Seval, H. F. (2017). “Soğuk Savaştan Günümüze İnsani Müdahale: Neo-Realist Perspektif. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(22), 469-481.
- Smith, B. (2007). *Hard Times in the Land of Plenty: Oil Politics in Iran and Indonesia*. Cornell University Press.
- Sune, E. (2012). Defining the Different: A Critical Analysis of the Rentier, Failed and Rogue
- Sune, E. & Özdemir, A.M. (2012). Rantçı devlet yazını üzerine bir deneme. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(35), 3-31.
- Sune, E. (2013). Devlet Biçiminin Yeniden Düzenlenmesinin Aracı Olarak Uluslararası Hukuk. A.M. Özdemir (Ed.), *Emperyalizmin Hayaletleri: Küresel Düzenlemenin Bugünü* (1. Baskı, 101-121) içinde. İmge Kitabevi.
- Sune, E. (2014). Kaddafi Diktatoryasından Piyasaların Esaretine. A.M. Özdemir (Ed.), *Kolektif emperyalizm* (1. Baskı, 303-333) içinde. İmge Kitabevi.
- State Theories. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Taşagıl, A. (2018a). *Gök Türkler*. Bilge Kültür Sanat.
- Taşagıl, A. (2018b). *Kök Tengri'nin çocukları: Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi*. Bilge Kültür Sanat
- Taşdemir, F. (2006). *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*. Uşak Yayınları.

- Tekin, S. (2010). Etik ve İnsani Müdahale: Söylem, Mitler ve Gerçekler. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Telli, A. (2012). İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun, Yeni Kavram. *Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 206–220.
- Tesón, F. R. (2001). The liberal case for humanitarian intervention. <http://papers.ssrn.com/abstract=291661> 08 Şubat 2022 tarihinde erişildi.
- Tesón, F. R. (2005). Ending tyranny in Iraq. *Ethics & International Affairs*, 19(2), 1-20.
- Tuncer, C. (2017). Analysis of the Libyan Crisis Within the Framework of the Internationalization of the State Concept. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uğurlu, G. (2012). Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünya Yaklaşımları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Uğurlu, G. (2013). Eylemsizliğin eylem hali: Post-kolonyal çalışmalar ve uluslararası hukuk. A.M. Özdemir (Ed.), *Emperyalizmin hayaletleri: Küresel düzenlemenin bugünü* (1. Baskı, 209-237) içinde. İmge Kitabevi.
- United Nations. (1945, 26 Temmuz). United Nations Charter. <https://www.un.org/en/about-us/un-charter> adresinden 30 Temmuz 2022 tarihinde alınmıştır.
- United Nations General Assembly. (2005). 2005 World Summit Outcome. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf adresinden 5 Ağustos 2022 tarihinde alınmıştır.
- United Nations General Assembly. (2011). Resolution 2009. https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2009%20%282011%29 adresinden 8 Ağustos 2022 tarihinde alınmıştır.
- Waltz, K. (1979). *Theory of Internatioanl Politics*. Addison-Wesley Publishing.

- Walzer, M. (2017). *Haklı Savaş Haksız Savaş*. (M. Doğan Çev.). Alfa Yayınları
- West, D. (2016). *Kıta Avrupası felsefesine giriş* (4. Baskı). (A. Cevizci, H. Arslan, Çev.). Paradigma Yayıncılık.
- Wheeler, Nicholas J. (2000). *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*. Oxford University Press.
- Rawls, J. (2000). *The Law Of Peoples*. Harvard University Press.
- Yanık, C. ve Kara, M. (2014). Küreselleşmenin Sosyal Devlet Anlayışındaki Dönüşüme Etkisi: Genel Bir Değerlendirme. *HAK-İŞ Emek ve Toplum Dergisi*, 3(5).
- Yılmaz, E. A. ve Irk, O. (2015). Nikaragua divan kararları ışığında kuvvet kullanma ve meşru müdafaa sorunu. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 151-166.
- Yılmaz, C.Ş. (2019). Tarihsel Devlet Dönüşümü Kapsamında Haydut Devlet. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

EK 1. Orijinallik Raporu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA</p>
Tarih: 07/09/2022
<p>Tez Başlığı : Koruma Sorumluluğu İlkesinin Ekonomi Politikası</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam ...94... sayfalık kısmına ilişkin, .07/.09/2022 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 7. 'tür.</p> <p>Uygulanan filtrelemeler:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç 2- ☒ Kaynakça hariç 3- ☐ Alıntılar hariç 4- ☒ Alıntılar dâhil 5- ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç <p>Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">07/09/2022</p> <p>Adı Soyadı: Mehmet Aktaş</p> <p>Öğrenci No: N18134373</p> <p>Anabilim Dalı: Kamu Hukuku</p> <p>Programı: Tezli Yüksek Lisans Programı</p>
<p><u>DANIŞMAN ONAYI</u></p> <p>UYGUNDUR</p> <p>Prof. Dr Ali Murat Özdemir</p>

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
PUBLIC LAW DEPARTMENT

Date: 07/09/2022

Thesis Title : Political Economy of Responsibility to Protect

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 07/09/2022 for the total of 94 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 7.00 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

07/09/2022

Name Surname: Mehmet Aktaş

Student No: N18134373

Department: Public Law

Program: Master's Programme at Public Law

ADVISOR APPROVAL

APPROVED

Prof. Dr Ali Murat Özdemir

EK 2. Etik Komisyon Muafiyet Formu

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 22/08/2022</p> <p>Tez Başlığı: Koruma Sorumluluğu İlkesinin Ekonomi Politikası</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulları ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">22.08.2022</p> <p>Adı Soyadı: Mehmet Aktaş</p> <p>Öğrenci No: N18134373</p> <p>Anabilim Dalı: Kamu Hukuku</p> <p>Programı: Tezli Yüksek Lisans</p> <p>Statüsü: ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora</p>
<p><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <p>UYGUNDUR</p> <p>Prof. Dr Ali Murat Özdemir</p> <p>Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr</p> <p>Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr</p>

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
PUBLIC LAW DEPARTMENT**

Date:22/08/2022

Thesis Title: Political Economy of Responsibility to Protect Principle

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

22.08.2022

Name Surname: Mehmet Aktaş

Student No: N18134373

Department: Public Law

Program: Master's Programme at Public Law

Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

APPROVED

Prof. Dr Ali Murat Özdemir